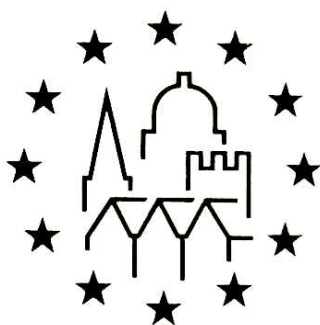

Open Monumentendag Vlaanderen

**zaterdag 13 september 2003
&
zondag 14 september 2003**

Monument en Steen

Monument en Steen

Inleiding

Voor de 15de maal worden in Vlaanderen Open Monumentendagen georganiseerd. Een feesteditie dus. In Brugge hebben wij echter pas vorig jaar een feestelijk monumentengebeuren achter de rug. In 2002 werd een week lang het groene erfgoed op een bijzonder aantrekkelijke manier voorgesteld. Dit jaar openen de monumenten opnieuw slechts anderhalve dag hun deuren en wordt het Vlaamse jaarthema trouw gevolgd. Dit is in 2003 **‘Grondstof, stof tot nadenken – Steen’**, het tweede luik van de *Grondstoffentriologie* (in 2001 was dat metaal en in 2005 wordt dat hout).

Steen is een bij uitstek bijzonder geschikt bouw materiaal. Het is hard en duurzaam, (meestal) waterdicht, vuurbestendig en vanaf de Middeleeuwen een vertrouwd bouw materiaal. In Brugge werd reeds vroeg baksteen in plaats van natuursteen als bouw materiaal gebruikt. Natuursteen was in de onmiddellijke omgeving weinig of niet voorradig en transport was duur en moeilijk. Baksteen kon daarentegen in de kuststreek geproduceerd worden. Er was bovendien voldoende turf aanwezig, die als brandstof voor het bakken van de klei werd gebruikt. Reeds in de 13de eeuw werden monumentale gebouwen en huizen in baksteen opgetrokken en dit in tegenstelling tot Gent waar Doornikse steen toen nog een van de uitverkoren bouw materialen was. Hout bleef voor *het skelet* van de gebouwen wel nog eeuwenlang broodnodig.

Op het OMD-programma 2003 wordt de grote, pas gerestaureerde schuur van Ter Doest in Lissewege volop in de kijker gesteld. Dit monument van baksteen (en hout) is een van de kenmerkende vroege voorbeelden van toepassing van gebakken stenen. De abdij van Ter Doest moet grotendeels in baksteen opgetrokken zijn geweest. Jammer genoeg bleef enkel de middeleeuwse schuur bewaard. De monniken waren zelf bij de productie van baksteen betrokken en in de nabije omgeving (Dudzele en Ramskapelle) werden reeds vóór

1300 steenbakkerijen uitgebaat. Archiefdocumenten getuigen dat hele scheepsladingen bakstenen via de Lisseweegse en Dudzeelse watergang naar Brugge werden vervoerd. In 1331 besloot de Brugse Stadsmagistraat eigen steenovens te bouwen in Ramskapelle. Vanaf dan werden miljoenen bakstenen naar Brugge gevoerd en gebruikt bij de bouw van de belangrijke openbare gebouwen en de stadsversterkingen maar ook voor de infrastructuur, zoals waterputten, bruggen, kaaimuren en rioleringen. Natuursteen werd eveneens gebruikt als dit materiaal het prestige van de bouwheer of het bouwproject kon ondersteunen.

De bouwindustrie was in de Middeleeuwen naast de textielindustrie ongetwijfeld de belangrijkste economische bedrijvigheid. Van de 55 ambachten die in Brugge in het midden van de 14de eeuw bestonden, hadden er heel wat betrekking op de bouwwereld. Het belang van ambacht van de metselaars nam in de loop der eeuwen steeds toe en dit evenredig met het gebruik van steen in de bouwwereld. Dit ambacht groepeerde ook de steenhouwers en kasseileggers. De steenhouwers vormden een minderheid in deze vereniging. Ze vervaardigden niet alleen de onderdelen in het gebouw die van kalkzandsteen, arduin en marmer waren maar bouwden ook grafmonumenten. Bovendien dreven ze handel in kalk en natuursteen. De kasseileggers droegen reeds vroeg hun steentje bij tot de verfraaiing van de stad want uit de oudst bewaarde stadsrekening van 1280 blijkt dat verschillende straten toen reeds verhard waren. Het ambacht van de metselaars had geen eigen kapel maar gebruikte de Sint-Basiliuskapel op de Burg (de Romaanse benedienkapel van het H.-Bloed) waar ze als patroonheiligen de 'H. Vier Gekroonden' vereerden, Romeinse steenhouwers die de marteldood stierven (Severinus, Severianus, Carpoforus en Victorinus). In de aanpalende Ivokapel zijn consoles bewaard met afbeeldingen van het ambacht waarop misschien heiligenbeelden hebben gestaan.

Een van de consoles met de afbeelding van een steenhouwer in de Ivokapel

Als ambachtshuis gebruikten ze het huis Steenstraat 25, dat nog in 1621 een buitengewoon fraaie voorgevel kreeg toebedeeld. In de boogvelden van de vensters op de eerste verdieping zijn alle werktuigen van het ambacht uitgebeeld.

Dat baksteen een van de oudste kunstmatige bouwmaterialen is, staat buiten kijf. Vanaf het ogenblik dat de pottenbakkerskunst werd ontdekt, had men in principe ook het bakken van kleisteen onder de knie. Aanvankelijk werden de (klei)stenen met de hand gevormd en ze waren dus vrij onregelmatig van vorm. De steenbakkers

schakelden snel over naar houten vormbakjes die opgevuld werden met klei, uitgekipt en dan in de zon te drogen gelegd. Oude culturen rond de Levant gebruikten reeds gebakken stenen en de Romeinen hebben prachtige voorbeelden van bouwwerken in baksteen nagelaten.

In de Middeleeuwen waren de kloosterorden en kort nadien de steden in de kuststreek (van Calais tot Danzig) de grote promotors van het nieuwe bouw materiaal. Reeds vanaf de tweede helft van de 13de eeuw was die uitgestrekte kuststreek als het ware afgezoomd met bakstenen kerken. Het gebruik van het woord **moef** voor de vroege, grote baksteen kan afkomstig zijn van de eerste bakstenen die door kloosterorden werden geproduceerd. Ze worden immers soms kloostermop genoemd. In Duitsland spreekt men van *Klosterformat* en in Denemarken van *munkesten*. Middeleeuwse bakstenen waren tweemaal zo lang als breed wat de mogelijkheid gaf ze in allerlei verbanden te metselen.

De klei werd bij ons meestal in de winter uitgegraven. Dit gebeurde tegelijkertijd met het inzamelen van de turf. De moeren werden volledig uitgeveend. De bakstenen werden aanvankelijk gebakken in veldovens. Gedroogde stenen afgewisseld met turf werden in lagen op elkaar gelegd en in brand gestoken. Veldsteenbakkers (soms ook kareelbakkers genoemd) waren veelal ambulante ambachtslieden.

Zoals hoger aangehaald, bouwde Brugge een eigen steenbakkerij. Op 23 mei 1331 verkocht Marie vander Weyde aan de burgemeester van de stad het leengoed *Ayshove* met een huis en land in Ramskapelle. Daarop verrees een steenbakkerij. Volgens de bronnen werd aanvankelijk technische hulp gevraagd aan de meesters van Sint-Janshospitaal, die een eigen steenbakkerij hadden in *Scueringhe* bij Zuienkerke. De stedelijke steenbakkerij werd uitgebaat door derden die telkens een contract voor tien jaar kregen. Pieter en Jan Clauwaerde waren de eerste uitbaters. Tussen 1332-1335 bouwde men een droogplaats, drie ovens en een aantal bijgebouwen. De

vervoersmogelijkheden op het water werden verbeterd. De watergang van Ramskapelle werd verschillende achtereenvolgende jaren uitgebaggerd en een monnik van Ter Doest werd erbij gehaald om de *mueneke speye* te verbeteren en het waterniveau te verhogen. De huidige zone tussen Brugge en de Noordzee, ten westen begrensd door het kanaal Brugge-Zeebrugge en ten oosten door het Leopoldskanaal, was als het ware de “zetel” van een baksteenindustrie die trouwens door de abdij van Ter Doest werd aangemoedigd. Het hydrografisch systeem liet makkelijke verbindingen toe tussen Ramskapelle en Brugge. De met baksteen geladen boten (misschien zelfs een soort trekschuiten) vaarden via de Noordwatergang en de Dudzeelse watergang tot aan de Sint-Leonardspoort aan het Dampoortcomplex. De leemgrond in Ramskapelle raakte in de loop van de 15de eeuw uitgeput. Tussen 1332 en 1416 werden er 17.501.800 bakstenen geproduceerd. In de tweede helft van de 15de eeuw werden ook rond Damme en Sluis bakstenen geproduceerd.

Bakstenen straatmuur in Hemelrijk.

De herkomst van de natuursteen die bij ons werd gebruikt was erg verscheiden. De Brabantse kalkzandsteen was afkomstig uit de streek rond Brussel (Laken, Diegem, Zaventem); de Doornikse kalksteen uit Doornik en Antoing. De ‘petit granit’ of arduin kwam uit Ecaussines en Feluy. Kasseien

kwamen vooral uit Diegem, Vilvoorde maar ook uit Artois en de streek rond Doornik. De leien voor de dakbedekking kocht men in Fumay maar eveneens in Heurbemont en Martelange. De kalk voor de mortel was afkomstig uit de streek rond Doornik, het huidige Departement du Nord Pas-de-Calais en soms uit de Maasvallei. Hout bleef lang heel belangrijk in de bouwwereld. Dit kwam in de Middeleeuwen vaak uit noordelijk Europa en werd door Hanzekooplieden naar onze streken getransporteerd. Het hout uit het Maas- en Rijnbekken kwam hier via Dordrecht (Antwerpen, de Westerschelde en Damme) terecht.

Het is onze ambitie om in 2005 –wanneer hout het thema voor de OMD is- samen met de andere erfgoedpartners een studie voor te stellen over de transportwegen en de middelen om het bouw materiaal naar Brugge te brengen. Het bouw materiaal bepaalde naast de historisch-politieke omstandigheden vaak de architectuurtaal en -stijl. Daarom hebben ook transportmogelijkheden het huidige uitzicht van onze stad mee bepaald.

Net als vorige jaren werd vernieuwd historisch onderzoek verricht om gegevens over bouwheer, bewoners en bouwdata van de opengestelde gebouwen te ontdekken. Het is een poging om het monument en zijn geschiedenis dicht bij de bezoeker te brengen: het monument als het ware een menselijk gelaat bezorgen. Uiteraard dienen wij ons te realiseren dat het verleden niet volledig kan gereconstrueerd worden. Zowel de materiële als geschreven bronnen geven maar een fragmentarisch beeld het verhaal. Niettemin maakt dit soort onderzoek duidelijk dat ook het (architecturaal) erfgoed heel dicht staat bij de geschiedenis van het dagelijks leven.

Zoals steeds hebben we de kwaliteit van het aanbod boven de kwantiteit geplaatst. Niettemin zijn 25 gebouwen en/of sites toegankelijk, drie boeiende steenwandelingen uitgedokterd en tal van activiteiten samen met de andere erfgoedpartners op poten gezet die de kwaliteit van de Brugse Open Monumentendagen

verzekeren (zie daarvoor de lijst van wenken en aanraders achteraan in deze brochure). De Erfgoedjongeren (de nieuwe naam voor het Jongerenproject OMD Brugge) zijn present met het project 'Op het dak van je stad'.

Open Monumentendagen zijn een sleutel tot het beleven van *erfgoed*cultuur in de brede zin van het woord. Wij wensen de bezoeker een steenrijk OMD-weekend 2003 toe en spreken in 2004 weer af in het groen!

Begijnenvest 1, de Poertoren

Open op zaterdag 13 september van 14u tot 18u
en op zondag 14 september van 10u tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

Zijn de **bakstenen van de Poertoren** 14de-
eeuws? Of werden **hergebruikbakstenen**
verwerkt in het gebouw?

De huidige **arduinen** Minnewaterbrug dateert uit 1739-1740 en werd ontworpen door de veelzijdige kunstenaar en architect Hendrik Pulinx (1698-1781). Aan de voet van de brug staat de zgn. Poertoren, een opvallend middeleeuws bolwerk.

De **bakstenen** Poertoren werd gebouwd in 1397-1398 naar een ontwerp van meester-metselaar Jan van Oudenaerde. In de stadsrekeningen is de opdracht nauwkeurig en uitvoerig genoteerd met afmetingen en te gebruiken materialen: *een groten steenen ronden thorre van nieuw te maken up tminnewater an de westzide*. Ook de indeling van de toren was vastgelegd: op de benedenverdieping moest de ruimte afgedekt worden met een kruisgewelf, de twee hogere verdiepingen moesten een koepelgewelf krijgen. Op iedere verdieping werden een schouw (cafcoen) en een toilet (aysement) voorzien en uiteraard ook schietgaten. De toren werd afgedekt met **natuursteen** en vanaf het dak liep een goot in **Brabantse steen**. De toren moest 65 voeten hoog zijn en de traptoren met stenen wenteltrap nog eens 6 voeten hoger. De aannemer-metselaar werd verzocht zelf voor de natuursteen te zorgen maar de **bakstenen (hier thegelen genoemd)** werden door de stad geleverd.

Dezelfde opdracht omvatte ook het bouwen van een verdedigingsmuur aan de Begijnenvest met vijf stenen torens, een stenen brughoofd en een

kaaimuur. In 1399 vroeg de stad hem ook om een stenen muur tussen het Minnewater en de Katelijnepoort op te trekken.

In 1400-1401 volgde nog een nieuwe opdracht. Samen met Maarten van Leuven bouwde Van Oudenaerde een tweede toren aan de oostzijde van het Minnewater. Deze toren was enkele meters minder hoog en met een vlakke zijde afgewerkt. De Poertoren wordt in de documenten stevast de grote toren genoemd.

Deze *grote toren* werd in 1477 omgevormd tot atelier en bergplaats voor buskruit. Zo werd in 1476 salpeter gekocht aan de Catalaan Balthazar Valler en geleverd in *den grooten torre an tminnewater*. De toren werd omgebouwd door de meester-metselaars Anthone Louf en Jan de Hond.

De nu nog bestaande Poertoren is gebouwd in **baksteen** van verschillend formaat, wat er blijkbaar op wijst dat recuperatiebaksteen door de stad aan de aannemer werd ter beschikking gesteld. Het toegepaste metselverband aan de buitenmuur is het zgn. staand verband (een rij bakstenen op de kopkant, afgewisseld met een rij bakstenen op de strekkant maar op een dusdanige manier dat de strekken om de ander laag mooi boven elkaar liggen). Het achzijdige traptorentje daarentegen is gemetseld in zgn. Vlaams verband, waarbij per laag een kop en een strek elkaar afwisselen. Oorspronkelijk was de toren afgewerkt met een gekanteelde, uitkragende muur met spitsboogjes onderaan, zoals de vele iconografische bronnen aantonen. Deze bovenafwerking, die grotendeels in natuursteen was, is verdwenen.

De huidige hoogte bedraagt ruim 18 meter en de doorsnede is 8 meter. De dikte van de muren is ongeveer 1,30 meter.

Een aandachtig waarnemer herkent de verschillende soorten baksteen die werden gebruikt om de Poertoren op te trekken.

Op de Open Monumentendagen is enkel de benedenverdieping van de Poertoren te bezoeken. De wenteltrap is te smal en bemoeilijkt daardoor sterk de toegankelijkheid.

Deze benedenruimte is nog steeds vrij indrukwekkend en authentiek. De ronde ruimte is afgedekt met een kruisribbengewelf (**baksteen** en **natuursteen**). Centraal komen de ribben van dit gewelf samen op een natuurstenen sluitsteen, versierd met florale motieven (in Brabantse kalkzandsteen) en tegen de muren rusten ze op vijfzijdige consoles. De sporen van de haard en de plaats van het toiletje zijn herkenbaar. De spiltrap naar de verdieping is opgebouwd uit elementen in **witte natuursteen uit Gobertange**.

De westelijke toren werd reeds in 1621 gesloopt, toen men de fortificaties aanpaste in functie van de

nieuwe belegeringstechnieken. In de kelders kwam in 1665 een voldersmolen en vóór 1785 deed ze reeds dienst als ijskelder voor de stadsbewoners. Volgen de eminente Brugse historicus A. Duclos (1910) zou de nu nog bestaande ijskelder aan de Minnewaterbrug een restant zijn van de westelijke toren. Momenteel is deze kelder een reservaat voor vleermuizen die er overwinteren. Tijdens de OMD kun je gerust een kijkje nemen, er zijn nog geen wintergasten aanwezig.

De bewering van Duclos dat de ijskelder een restant zou zijn van de westelijke toren, werd nog niet onderzocht maar klinkt aannemelijk.

Jan van Oudenaerde, een proeve tot biografie

Over Jan van Oudenaerde daarentegen werd wel een en ander opgezocht. Zijn grote opdrachten hebben hem beslist geen windeieren gelegd. Van Oudenaerde was een rijk man en genoot veel aanzien. Reeds in 1397 kocht hij een '*sepulture*' in de Sint-Basiliuskerk om zeker in de kapel van de metselaars zijn laatste rustplaats te vinden. Hij betaalde daarvoor 3 pond aan de Stad. Dat beschilderd graf verdween pas in 1875 bij werken aan de kapel op de Burg.

Over de geboortedatum of/en de geboorteplaats van Jan tasten we in het duister. Zijn sterfdatum is ook niet gekend, maar wordt meestal rond 1412 gesitueerd.

Het is duidelijk dat Jan van Oudenaerde de belangrijkste meester-metselaar was in Brugge rond 1400. In opdracht van de Stadsmagistraat bouwde hij onder meer de Gruuthusebrug (1388), de Torenbrug (1390), de Meebrug (1390) en de Augustijnenbrug (1391). Prestigieus was de opdracht voor de bouw van het achzijdige gedeelte van de belfortoren in 1391.

De laatmiddeleeuwse verdedigingsgordel was duidelijk zijn meest intensieve en grootschalige opdracht. Voor dergelijke fortificatiewerken werd hij vaak bijgestaan door Maarten van Leuven. Vanaf 1397 tot 1406 was hij onafgebroken aan het werk aan de Poertoren en zijn kleinere tegenhanger aan het Minnewater, de stadsmuur

en de drie poorten (Kruispoort, Katelijnepoort en Gentpoort). De Kruispoort (ook te bezoeken op deze OMD, zie nr. 11 van deze brochure) en de Gentpoort zijn in Noordwest-Europa nog enkele van de zeldzame getuigen van militaire architectuur uit die periode.

Een snelle berekening van de officiële opdrachten leert ons dat tussen 1388-1410 Jan voor maar liefst 42.310 ponden omzet had en samen met Maarten van Leuven nogmaals 32.249 ponden. Beide heren beheersten 78% van de openbare aanbestedingen en namen duidelijk een monopoliepositie in. Jan van Oudenaerde was rijk genoeg om aan de stad geld voor te schieten voor de aankoop van materiaal, zoals bijvoorbeeld voor het herstel van de kaaimuren en de rioleringen eind 1394.

Als belangrijk meester-metselaar bekleedde Jan zowel politieke als allerlei bestuursfuncties. Vanaf 1397 bijvoorbeeld fungeert hij als *steenwerder* die de afmetingen en de kwaliteit van de bakstenen moest controleren en wellicht ook de goede werking van de steenbakkerijen. Hij was verschillende malen schepen, raadgever en zelfs burgemeester van de stad. Hij woonde in het Sint-Jacobszestendeel vermits hij er de taak van deelman uitoefende.

Jan trouwde achtereenvolgens met Marie Calckers en Tanne Goedericx, allebei dochters van waslichtmakers en kaarsengieters. Wellicht kwam hij zelf uit een familie van handelaars in waslicht (kaarsen waren een erg gegeerd product in die periode). Er zijn bijvoorbeeld sporen van een Willem Van Oudenaerde die in 1366 zetelde in het ambacht van de kaarsgieters (was dat zijn vader?). Rond 1400 zijn in Brugge nog twee Van Oudenaerdes actief en dit als makelaar en geldwisselaar. Zonder twijfel behoorde Jan vanaf zijn geboorte tot de meer welstellende Bruggelingen. Hij had minstens twee zonen: Hector en Jan jr. Hector bouwde een carrière uit in de waslichtsector en huwde met Margriete Martin, een dochter van de deken van het ambacht van de waslichtmakers.

Jan had ook een bastaarddochter Celinke (een kind verwekt bij Celien Vries), die hij niet onbemiddeld achterliet. Een wezenakte opgesteld op 30 augustus 1417 vermeldt dat het kind een huis en drie eenkamerwoningen in de Oude Zak en een huis in de Smedenstraat toegewezen kreeg. Dit laatste huis werd verkocht voor 7 pond, een som die verrekend werd bij het wezengeld. Verder had ze nog recht op de helft van twee andere huizen in de Smedenstraat. Celinke zal de familienaam Van Oudenaerde gebruiken. Ze duikt later in documenten nog op als huiseigenares.

De wezenakte opgesteld bij het afsterven van vader Jan van Oudenaerde laat toe de sterfdatum van de bouwmeester in 1417 te situeren, of toch kort ervoor.

In renteboeken vinden wij meester-metselaar Jan van Oudenaerde terug als eigenaar van meerdere huizen. Tot nu toe werden 9 huizen teruggevonden, die ooit in zijn bezit waren. Hij bezat ook een molen buiten de Smedenpoort en een stuk land in Sint-Pieters. Hij woonde blijkbaar in een huis in de Sint-Amandsstraat (dit was het belangrijkste huis in zijn bezit, rekening houdend met het aantal rentes dat erop was vastgelegd en het lag in het Sint-Jacobszestendeel waar Jan deelman was). Wellicht slagen we er nog zijn woning juist te lokaliseren.

De Poertoren is beschermd als monument bij M.B. van 16 december 1991.

Boeveriestraat 52-76, godshuizen De Moor

Open op zaterdag 13 september
van 14u tot 18u en
op zondag 14 september van 10u tot 18u

Gidsen en medewerkers van Arthur
Vandendorpe NV begeleiden de bezoekers

Drie huisjes van dit 15 ^{de} -eeuwse godshuiscomplex waren toevertrouwd aan het ambacht van de metselaars . Reden genoeg voor openstelling op de Monumentendagen 2003.
--

Donaas de Moor en zijn vrouw Adriana de Vos gaven vóór 1480 de opdracht om een godshuiscomplex van dertien huisjes of **steen**en *cameren* te bouwen, vlak naast het krankzinnigenhuis Sint-Hubrechts in de Boeveriestraat en recht tegenover Sint-Juliaans. In augustus 1480 werden de huisjes onder toezicht en beheer geplaatst van het passantenhuis Sint-Juliaans (vier huisjes) en de ambachten van de timmerlieden, metselaars en kuipers (elk drie huisjes). De schenkingsakte wordt bewaard in het Archief van het O.C.M.W. De tekst verwijst duidelijk naar bekommernis voor de minder goeiden in de maatschappij maar evenzeer naar het verlangen om met deze schenking het zielenheil van het echtpaar De Moor te verzekeren: *dartiene nieuw steenine cameren met al hueren toebehoorten staende de zelve cameren te gadere deen neffens den anderen ande noortzyde van de bouverye straete onlancx nieuwe ghedaen maken by dheer Donaes de Moor ende zynen wive omme thenden der doot vanden van de voorseide Donase ende zynen wive, die te ghevene in purer aelmoesenen ende caritaten ter lavenisse van ziele vande voorseide Donaes zynen wiven ende alle zalighe zielen, aerme schamele eerbare*

*personen verweert van goede by quader fortune
ende avontueren(...).*

De rij van dertien huisjes ligt evenwijdig aan de Boeveriestraat. De beschilderde bakstenen eenlaagshuisjes zijn paarsgewijs gegroepeerd met korfboogingen die twee aan twee gekoppeld zijn. De leefruimte van de eenkamerwoning wordt verlicht door een rechthoekig gedeeld venster met een terugliggende **natuurstenen** latei. In de as van de vensters staan de dakkapellen, die met tuitgeveltjes zijn afgewerkt en van korfboogvormige luikopeningen zijn voorzien. De daken zijn met tegels bedekt. In de voorgevels zitten **natuurstenen** (vernieuwde) wapenschilden van de respectieve voormalige beheerders van de huisjes. In huisjes 64-68 steekt het wapenschild van de metselaars. Rechts van het complex heeft een klein poortje toegang tot de gemeenschappelijke tuin.

In 1960-1962 werden deze eenkamerwoningen aan de achterzijde vergroot. Een ingrijpende en storende verbouwing.

In 2002 werd een ontwerp van arch. Murk Hanssens goedgekeurd. De dertien woningen zullen omgevormd worden tot zes woonentiteiten, de ingrijpende aanbouw achteraan wordt aangepast en de oorspronkelijke achtergevel hersteld. Zeven korfboogingen worden dichtgemetseld en als spoor van de deur behouden. De waardevolle interieurelementen (waarvoor een vooronderzoek moet worden uitgevoerd) zullen behouden en gerestaureerd worden. De ramen in de voorgevel worden zoveel mogelijk hersteld en/of vernieuwd naar bestaand model met een kleine roedeverdeling. De werken zijn gepland voor 2004.

Donaas de Moor was een man van aanzien en één van de rijkste burgers van de stad. Hij was lid van de Stadsmagistratuur en voogd van het Sint-Juliaansgasthuis tussen 1465-1481. De voogden hadden een ruime bevoegdheid in het gasthuis, zelfs bij de aanstelling van de broeders en zusters,

en ze waren nauw betrokken bij alle zakelijke verrichtingen.

Het Sint-Juliaangasthuis (of passantenhuis) was de vierde, grote caritatieve instelling die in Brugge was opgericht, na het Sint-Janshospitaal, de Magdalenaleprozerij en de Potterie. Het passantenhuis zou rond 1290 zijn gesticht door de *Filles-Dieu* van Atrecht. Aanvankelijk werd daar gezorgd voor de opvang van arme reizigers en pelgrims. In de loop van de 14de eeuw werd de instelling uitgebouwd met een kapel en een ziekenzaal. Rond 1600 wijzigde de functie van passantenhuis naar krankzinnigeninrichting en Sint-Juliaans kreeg vanaf dan de zorg over vondelingen en geesteszieken. De krankzinnigen werden op stadskosten onderhouden. Na de Franse revolutie kwam de instelling onder de supervisie van de toenmalige Commissie der Burgerlijke Godshuizen. In 1842 werd een nieuwe zustercongregatie opgericht door kanunnik Petrus Maes om de zorg van de geesteszieken op zich te nemen. Toen de zusters naar een nieuwe instelling voor vrouwen in Sint-Michiels verhuisden (het huidige Psychiatrisch Ziekenhuis Onze-Lieve-Vrouw, zie brochure Open Monumentendag 1996), werd Sint-Juliaans nog tot in 1930 geleid door de Broeders van Liefde uit Gent en later jammer genoeg gesloopt. Op die plaats staat nu het V.T.I.

Donaas de Moor zou kort na zijn milde schenking valselijk beschuldigd geweest zijn van sympathieën voor Maximiliaan van Oostenrijk en verbannen uit het graafschap Vlaanderen. Maar klopt dit wel met de werkelijkheid? Op dat ogenblik was Maria van Bourgondië immers nog onze vorstin. Hij stierf (waarschijnlijk in 1483) in Middelburg maar werd begraven in de Brugse Sint-Jacobskerk (zie nr. 13 van deze brochure). Tegelijkertijd met de schenking en de bouw van de godshuizen liet hij ook een **natuurstenen** portiek maken voor de kapel van Sint-Juliaans. Het

maaswerk van dit poortje is nu gedeeltelijk verwerkt in de portiek die leidt naar Groeningemuseum, Dijver 12. Het wapenschild van De Moor met drie ossenkoppen is herkenbaar.

Na de dood van Donaas de Moor werden de huisjes door de drie ambachten (de kuipers, metselaars en timmerlieden) en Sint-Juliaans verder beheerd. De bewoners waren dertien (verarmde) mannen of vrouwen met een goede reputatie. De leeftijdsgrens was hier niet bepaald. Negen van hen behoorden tot de respectieve ambachten. Iedere zondag kregen ze een weekgeld uitbetaald door de broeders van Sint-Juliaans. In 1510 zal de weduwe van Donaas de Moor nog een stuk land achter de huisjes schenken (de huidige tuin en het gedeelte waar in 1908 het godshuis Reyphins werd gebouwd).

De godshuizen De Moor zijn beschermd als monument bij K.B. van 9 juli 1974.

Burg 3, de residentie van de gouverneur

Open op zaterdag 13 september van 14u tot 18u
en op zondag 14 september van 10u tot 18u

Gidsen zorgen voor de begeleiding

De residentie van de gouverneur is een vast programmapunt op de Brugse OMD. Dit jaar wordt tijdens de rondleidingen de aandacht gevestigd op de **stenen** elementen in en rond het monumentale gebouw. De residentie blijft een publiekstrekker.

Heel opvallend is het ijzeren hek dat de erekoer afsluit en zeker de aandacht verdient voor het eigenlijke bezoek begint. Het dateert uit 1893 en werd vervaardigd door kunstsmid Leopold Langlet in Jumet (Henegouwen). Het kwam er ter vervanging van het vroeg-19de-eeuwse hekken.

In dit monumentale pand verbleven tot in 1794 de Brugse bisschoppen. In juni van dat jaar vluchtte bisschop F. Brenart voor het oprukkende Franse leger. Na de annexatie met Frankrijk werd de voormalige bisschopsresidentie in beslag genomen en ingericht als prefectuur.

De *cour d'honneur*, of het **gekasseid** voorplein waarlangs u het fraaie pand betreedt, wordt begrensd door een vier traveeën brede bepleisterde hoofdgevel met een streng klassieke ordonnantie volgens de zgn. kolossale orde (dit noemt men zo als de pilasters over twee verdiepingen doorlopen). Een nogal zeldzame indeling voor Brugge.

De begane grond is doorbroken door vier rondboogingen en benadrukt door imitatievoegen. De bovenverdiepingen worden geleed door vijf vlakke pilasters met Corinthische

kapitelen. Opvallend is de uitspringende kroonlijst op klosjes die mee het horizontalisme van de gevel beklemtoont.

Deze voorgevel is geconcipieerd volgens de ideale verhoudingen van de Gulden Snede. Hij kan volledig omschreven worden in een vierkant, terwijl de bovenverdiepingen over de hoogte van de pilasters kunnen gevat worden in een rechthoek met de verhouding $\frac{1}{2}$.

De voormalige bisschopsresidentie werd ingericht voor de prefecten tijdens het Franse bewind. Initiatiefnemer was Bernard-François de Chauvelin, prefect van het Leiedepartement tussen 1804-1810. Met een budget uit Parijs van 100.000 fr. kon hij opdracht geven aan de Brugse architect Joseph-François van Gierdegom om de toch vrij ingrijpende en luxueuze verbouwing te leiden. De werken werden uitgevoerd tussen 1806-1808 en overschreden het voorziene budget ruimschoots.

Joseph-François van Gierdegom (1760-1844) had een opleiding genoten als timmerman-architect in het atelier van zijn vader en vanaf 1775 volgde hij avondlessen architectuur in de klas van Paulus de Cock aan de Brugse academie. In 1779 behaalde hij in Brussel de tweede prijs architectuur. In 1802 werd hij in opvolging van De Cock, architectuurleraar aan de Brugse academie en vanaf 1832 waarnemend directeur. Van Gierdegom is een van de belangrijkste vertegenwoordigers van het classicisme en het vroeg neoclassicisme in Brugge.

De verbouwingswerken naar Franse smaak werden uitgevoerd door Brugse ambachtslieden: **metselaar** François Laveigne, **steenhouwer** Charles Schoone die een bedrijf had aan de Steenhoudersdijk en zestien **marmere**n schouwen leverde, timmerman Jean-Népomucène van Gierdegom die het nieuwe schrijnwerk verzorgde en de schouwspiegels leverde en tenslotte Johannes van Sassenbrouck jr. die verantwoordelijk was voor het nieuwe **stucwerk**.

Aan Mevrouw Riethage werd gevraagd te zorgen voor geschilderd behangselpapier en gordijnen. Zij leverde bovendien luchters, canapés, zetels, stoelen en speeltafels. Verschillende van deze meubels worden nog ter plaatse bewaard en gebruikt.

De tuin werd aangelegd door de heren Louage en Lagache die betaald werden voor meer dan duizend werkdagen en het planten van tweeduizend bomen, struiken en planten (de tuin was oorspronkelijk uiteraard veel groter en omvatte ook een deel van het terrein waar tegenwoordig het Provinciaal Hof staat).

De opdrachtgever, de uit Parijs afkomstige markies Bernard-François de Chauvelin (1766-1832) overschreed zoals gezegd met veel verve het toegestane budget met 40.000 fr. Chauvelin was de voormalige *maître de la garde-robe* van koning Lodewijk XVI maar werd later aanhanger van het revolutionaire ideeëngoed en bewonderaar van het nieuwe keizerrijk. Tijdens zijn ambtsperiode had hij dan ook het geluk de honneurs te mogen waarnemen bij het officiële bezoek van Napoleon en Marie-Louise van 18 tot 20 mei 1810.

Reeds vanaf 1830 werd het gebouw gebruikt als residentie van de gouverneurs van West-Vlaanderen. Sindsdien is opnieuw heel wat gewijzigd. Verschillende gouverneurs hebben wijzigingen in het interieur laten uitvoeren.

Het bezoek begint in de inkomhal. Dit is een grote rechthoekige ruimte met in de wanden telkens twee dubbele deuren, die voor de perfecte symmetrie zorgen. Het stucwerk op het plafond en het lijstwerk op de deuren zou misschien nog 18de - eeuws kunnen zijn. De **witzwart marmeren** vloer is met een stermotief uitgewerkt. In de residentie zijn verschillende salons te bezoeken waar fraaie **marmeren** schouwen en bepleisterde plafonds zijn te bewonderen. In het zogenaamde blauwe salon is de aankleding gebeurd in neo-Lodewijk XVIde stijl. Ook de **witmarmeren** schouw dateert uit het einde van de 19de eeuw. In dit blauwe salon ziet men links en rechts dubbele deuren die naar andere salons leiden. De enfilade, of de aaneenschakeling van ruimtes op een

doorlopende as zodat de doorgangen in elkaars verlengde liggen, is een typische 18de-eeuwse grondplanindeling. Verder zijn er nog het *salon de l'horloge*, het rooksalon, de antichambre en de eetkamer te bezoeken. Heel wat meubilair is uitgevoerd in een zuivere empirestijl. Wellicht kan ook een kijkje genomen worden in de gang met de trapzaal. Een **witmarmere**n trap ontdubbelt zich ter hoogte van het bordes. De architecturale aankleding van muren, deuren en trap gebeurde in een neoklassieke stijl, hoogstwaarschijnlijk het werk van architect Isidoor Alleweireldt (1824-1892). Een bezoek aan de galerij en de tuin loont de moeite. Van daaruit kunnen de achtergevels van de residentie en de prachtige **bakstenen gevels** van het Provinciaal Hof worden ontdekt en bewonderd.

Over de vroegere residentie van de bisschop op deze plaats werden een tweetal jaar terug in het Archief van het Bisdome enkele documenten *doorpluist* (BAB, Map G297). Boeiend genoeg om ervan een kort overzicht te geven. Wij hopen nog steeds op een grondige studie van het gebouw en een handige bezoekersgids.

Het dossier bevat documenten die verwijzen naar herstellingen aan het gebouw en een bijgebouw in de periode 1685-1686 en documenten over een grootscheepse restauratiecampagne in 1743-1746. Keizerin Maria Theresia verleende bisschop Joannes De Castillon een Octrooi waarbij het mogelijk werd geld voor die werken in te zamelen en waarbij als reden werd opgegeven dat: *son Palais Episcopal se trouveroit dans une si mauvaise situation à cause de l'antiquité des ses batimens, que suivant le proces verbal de la visite des Experts, que ce Prelat a produit il seroit presque impossible de la reparer et qu'il conviendrait de le rebatir entièrement, ce qui selon leur estimation auroit couté environ cinquante mille florins, mais qu'ayant concerté les choses avec ceux du chapitre de sa cathedrale, ils auroient trouvé que sans rebatir entièrement ledit Palais, il ij auroit moien de la rendre logeable en procedant presentement aux reparations les plus essentielles*

et en y employant une somme de vingt cinq mille florins.

De ronde som van 25.000 gulden zou m.a.w. moeten volstaan om het gebouw opnieuw bewoonbaar en bruikbaar te maken. Ook drieduizend gulden uit de erfenis van de rijke bisschop H.J. Van Susteren werden daarvoor aangewend (zie nr. 6 van deze brochure). Het eeuwenoude en ruïneuze pand werd volgens de bewaarde rekeningen inderdaad grondig hersteld: *la dite demeure, dont la plus grande partie battie depuis plusieurs siècles du temps des anciens prevôts tomboit en ruine*. De belangrijkste uitbetalingen gebeurden aan de bekende **meester-metselaar** Eugenius Goddyn (655 ponden), de meester-timmerman Pieter Madere (1970 ponden *over arbeydtsloon bij hem verdient ende leveringhe van alle de houtte materialen aan desen bouw*), aan Joseph van Mullebeke (330 ponden voor dakwerken), aan **meester-tegeldekker** Mathias Valcke (53 ponden), aan *meester-beeltsnijder* Pieter Van Wallegghem (168 ponden) en aan schilder Joannes Roos (67 ponden).

Nog interessante vermeldingen zijn dat *Sieur Andries Hendrick tot Ghent* 8 ponden krijgt voor de levering van *24 spiegelglaesen in de leste salette* en de equipe onder leiding van Marie Minne de som van 91 ponden krijgt uitbetaald voor *geplafonneert te hebben alle de camers van desen bouw*. Aan de heren Hendrik Pulinx en **Jan Lis (uit Arquennes)** tenslotte worden 160 ponden uitbetaald *over leveringhe van de terasse ende trap staende voor den grooten bouw vant ghesyde paleis*. **Meester-steenhouwer** Rochus Pieters zorgt voor de afwerking van die dure en zonder twijfel monumentale buitentrap. Jammer genoeg zijn geen iconografische bronnen bekend die ons een beeld geven van dit 18de-eeuws paleis (BAB, G 297). Verder onderzoek is aangewezen en zal allicht een exacte datering van de verschillende decoratieve en bouwkundige elementen van de residentie mogelijk maken.

De residentie van de gouverneur is beschermd als monument bij M.B. van 16 december 1991.

Dijver horend bij 17, het Steenmuseum

**Open op zaterdag 13 september van 14u tot 18u
en op zondag 14 september van 10u tot 18u**

De Vrienden van de Musea begeleiden de bezoekers

De conservator selecteerde enkele opmerkelijke stenen objecten, waaronder grafstenen, die op deze Open Monumentendagen ook in de Sint-Jacobskerk (zelfs op papier) heel wat aandacht krijgen.
--

De Stad Brugge kocht in 1875 de voormalige Berg van Barmhartigheid aan de Dijver met de bedoeling om er de collectie schilderijen en kunstvoorwerpen van het Oudheidkundig Genootschap in onder te brengen. De gebouwen bevonden zich in een erbarmelijke toestand en waren helemaal niet aangepast aan de nieuwe functie. Stadsarchitect Louis Delacenserie (1832-1909) kreeg de opdracht om een ontwerp op te maken. Pas in 1880 waren de plannen klaar en de officiële goedkeuring liet nog verschillende jaren op zich wachten. De Koninklijke Commissie voor Monumenten uitte ellenlange bezwaren, maar zoals steeds bleef de koppige stadsarchitect Delacenserie zijn eigen visie verdedigen. In 1883 werd gestart met de verbouwing en de restauratie.

De toen nog bestaande vleugel aan de straat die ons vandaag speciaal interesseert, zou uit 1479-1483 gedateerd hebben. Het was oorspronkelijk wellicht een dienstgebouw (stallingen en logies voor de knechten). Bij de omvorming van het huis van de heren van Gruuthuse naar Berg van Barmhartigheid in 1628 werden deze gebouwen sterk gewijzigd. Een pittoresk laatgotisch poortje bleef wel bewaard (waarvan vandaag nog een

enkel elementje herkenbaar is). Nog later werd deze straatvleugel in verschillende eigendommen opgesplitst (een deel bleef voorbehouden voor de huisbewaarder van de Berg van Barmhartigheid) en waarschijnlijk volledig omgevormd tot woongelegenheden¹. Die situatie bleef behouden tot in de tweede helft van de 19de eeuw.

Rond 1883 werden onderhandelingen aangeknoopt met de eigenaars van die huizen aan de Gruuthusestraat. De stad wou immers die straatvleugel bij het nieuwe museumcomplex inlijven.

Het gebouw werd in 1901 afgebroken. De gevelmuur werd nog een tijd behouden om het domein af te sluiten. Tijdens de sloopwerken werden sporen teruggevonden van een grote cirkelvormige traptoren. Dit gaf dadelijk aanleiding tot wilde fantasieën bij Brugse oudheidkundigen: op die plaats moesten een versterkt burcht(je) met gekanteelde omgang en een ophaalbrug verrijzen. Een even wilde “fantasie” werd wel tijdelijk gerealiseerd. Er werd een gracht gedolven met daarachter vier aarden wallen, van de Gruuthusestraat gescheiden door een muurtje met een hek. Tussen de gracht en de wallen werden oude kanonnen opgesteld. De reacties van het Brugse publiek waren sterk verdeeld: de enen waren erg enthousiast, de anderen dreven de spot met dit historiserende vertoon. De tegenstanders haalden het en het “middeleeuwse bolwerk” verdween. In het tijdschrift ‘Kunst’ leest men duidelijke taal: *Achter dit muurtje met ijzerwerk bezet, ligt een geheel bolwerk, eene soort van verschansing, in miniatuur natuurlijk, (...). Vijf bergjes –pronkstuk van den Stadsdienst der eerdewerken- met een voorafgaand grachtje, breed en diep genoeg om de kwajongens bij zomertijd een aangenaam voetbad te laten nemen, wel te verstaan als het niet droog ligt, hetgeen niet*

¹ Er blijft heel wat archiefmateriaal over de Berg en de toenmalige stoffering van de gebouwen bewaard. Zeker een studie waard.

zoo nauw steekt, daar het toch maar eene versterking voor de leute is. Wat die bergjes eerde aangaat (...) zal ik zeggen dat indien zij wel begroeid waren met gers, en men er eene geit op stelde, deze juist op ieder bergje voor eenen goeden halve dag den kost zou vinden. Daartussen heeft men oude verroeste kanonnen gelegd, die hoog genoeg staan om de vensters van den gebuur in stukken te schieten, indien zij er bekwaam toe waren... (Kunst. Tijdschrift voor Kunst en Letteren, Brugge, 6 juni 1905).

Aan de kant van straat verrees enkele jaren later een nieuw gebouw, eveneens ontworpen door Louis Delacenserie (de ontwerpplannen worden bewaard op de Dienst voor Monumentenzorg). Op dat ogenblik stond het bijgebouw aan de kant van het Onze-Lieve-Vrouwekerk nog overeind en het lag toen in de bedoeling om het Hof van Gruuthuse een afgesloten entiteit te laten. Dit gebouw stortte echter in en werd nooit herbouwd. Het domein werd met een laag muurtje afgewerkt en kreeg daardoor een meer open karakter.

In de nieuwe straatvleugel met de monumentale ingangspoort en de hoge ronde toren, kant Gruuthusestraat, werd een fries ingewerkt die afkomstig was van het huis Philipstockstraat 43. De fries, met dooreengevlochten initialen L en M en die een tentenkamp voorstelt met kanonnen, was reeds in 1900 aangekocht en zou oorspronkelijk van het huis van de heren van Gruuthuse afkomstig geweest zijn. De fries werd toen hersteld. De **bakstenen** gebouwen langs de Gruuthusestraat zijn in een vrij sobere 'Brugse' stijl opgetrokken, op uitzondering van de monumentale toegangspoort die met haar kantelen naar de militaire architectuur neigt. Het ontwerp was geïnspireerd op de afbeelding van het huis op de gravure die in de 'Flandria Illustrata' van A. Sanderus uit 1641 werd opgenomen.

Hier wordt **baksteen** en **natuursteen** samen gebruikt. Van op de binnenplaats heeft het gebouw een zeer open karakter: een gaanderij op natuurstenen kolommen, twee torens, een bakstenen gevel met gedeelde vensters op de

verdieping en dakkapellen met trapgeveltjes. Aan de rechterkant situeert zich de woning van de huisbewaarder. De monumentale toegangspoort is aan de kant van het binnenplein afgewerkt met een houten puntgevel. Het ontwerp van de grote toren zou gebaseerd zijn op de archeologische bevindingen ter plaatse.

Het Steenmuseum gezien vanaf het huis van de heren van Gruuthuse.

In deze nieuwe vleugel werd het Steenmuseum ingericht, dat nu reeds enkel jaren gesloten is voor het publiek. Een gedeelte van de collectie werd opgeborgen in de reserves en een deel van het gebouw werd ter beschikking gesteld van de zeer actieve Vrienden van de Brugse Musea die hier ook een vriendenherberg en een kleine shop hebben ingericht. Uitzonderlijk voor de OMD mogen enkele bijzonder fraaie en interessante **stenen** voorwerpen bewonderd worden. Er wordt voor een gepaste duiding gezorgd.

De meeste van deze **stenen** relictten werden door het Oudheidkundig Genootschap verzameld vanaf 1865. De herkomst is vaak niet gekend. Historicus A. Duclos verwijst in zijn standaardwerk over

Brugge (1910) wel naar de afbraak van heel wat gebouwen in de 19de eeuw en naar de waardevolle (brok)stukken die door de leden van het Genootschap op het nippertje konden gered worden. Veel van die stukken kwamen volgens die auteur terecht in wat hij het 'Archeologisch Museum' noemde. De stukken van het Steenmuseum (sculpturen, schouwen, grafstenen, doopvonten, haardstenen...) waren vóór 1912 opgesteld in de hallen. Het was de bedoeling van het Genootschap om deze voorwerpen als studiemateriaal te laten gebruiken.

De volledige collectie van het Oudheidkundig Genootschap werd in 1955 overgedragen aan de Stad Brugge.

Ezelstraat 25, het huis Dautricourt nu Kamer van het Bouwbedrijf

Open op zaterdag 13 september van 14u tot 18u
en op zondag 14 september van 10u tot 14u

Gidsen zorgen voor begeleiding

Dit fraaie, grote huis met **bakstenen** voorgevel herbergt de administratieve zetel van de Brugse Kamer van het **Bouwbedrijf**. Reden genoeg voor openstelling in 2003.

In 1903 ontwierp de talentvolle Brugse stadsarchitect Charles De Wulf (1865-1904) een groot herenhuis (wellicht het grootste in de Ezelstraat) voor de jonge weduwe Marie Dautricourt- de Spot. In de **bakstenen** voorgevel werden (vormelijke) elementen hernomen van de oude 17de-eeuwse gevel van het huis dat toen werd afgebroken.

Voor de verbouwing bevond zich rechts op dit ruime perceel (met een oppervlakte van ca. 1775 m²) een 17de-eeuws dwarshuis van twee bouwlagen, palend aan een grote open binnenkoer en die achteraan was omsloten door de nog bestaande 19de-eeuwse vleugel, met een bepleisterde lijstgevel uitgevend op de tuin. Aan de kant van de Ezelstraat was de binnenkoer afgesloten met een bakstenen straatmuur, waarin nog gevelrestanten van een nog vroeger gesloopt huis herkenbaar waren.

De Wulf ontwierp een nieuwe bakstenen gevel met drie trapgevels in neostijl, waarbij hij zich inspireerde op de bestaande 17de- eeuwse gevel en op de Brugse laatgotische bouwtrant uit de 16de en 17de eeuw. Het bakstenen maaswerk (decoratief metselwerk) in de boogvelden

(driepassen, accoladeboogvormen) is typisch voor het vakmanschap van de **metselaar**.

Het 'Hof van Hollant' stond op de plaats van het rechtse dwarshuis.

In deze bijzonder fraaie neogevel zijn ook verschillende **natuurstenen** elementen gebruikt, meer bepaald voor de beeldhouwde **kraagstenen**(draken en bladmotieven) in de linker trapgevel, voor de **omlijsting met kruisbloem** van de tudorboogpoort in de middelste trapgevel, de sterk uitgewerkte **beeldnis** in laatgotische stijl met het Mariabeeld, de **gevelsteen** met bouwdatum 1904 en de **gevelstenen** met opschriften in de rechter trapgevel *Dit huys is ghenaeamt – 't Hof van Holland*. Bovendien hebben alle vensters **natuurstenen verdelingen** en zijn de traptoppen - typisch voor architect De Wulf- bekroond door

smeedijzeren windvanen en een **natuurstenen Brugse beer** als schilddrager.

Charles De Wulf was een belangrijk architect. Hij studeerde aan de academies van Brugge en Brussel en behaalde in 1887 de felbegeerde 'Prijs van Rome', waardoor hij vier jaar lang op studiereis kon naar Frankrijk, Duitsland, Italië, Griekenland en zelfs Turkije. Tijdens deze studiereis legde hij een zeer grote documentatie aan over de belangrijkste voorbeelden van de Europese bouwkunst. Pas terug in Brugge in 1892 mocht hij zijn leermeester Louis Delacenserie opvolgen als stadsarchitect. Bij al zijn ontwerpen blijkt zijn voorkeur voor de Brugse bouwstijl uit de 16de en 17de eeuw. De gevel van de Ezelstraat getuigt van zijn grondige kennis van de lokale bouwstijlen.

Het interieur van dit ruime pand is evenzeer indrukwekkend: de ruime vestibule achter de hoofdingang, de trappenhal met de glazen overkoepeling en de ijzeren spanten, de **witmarmeren** trap en de zeldzame **mozaïekvloer**, die zeer kleurrijk is afgewerkt aan de boorden. Deze trappenhal was oorspronkelijk bedoeld als wintertuin en gestoffeerd met palmen en exotische planten. De **witmarmeren** eretrap op het einde van deze ruimte is afgewerkt met een sierlijke, met roosjes versierde, smeedijzeren borstwering en eindigt boven op twee halfronde, **roodgeaderde marmeren** zuilen met composiete kapitelen.

Deze voormalige wintertuin straalt ook nog vandaag iets van de fin-de siècle-sfeer uit.

Rechts, vlak voorbij de vestibule, bevindt zich een **zwartmarmeren** portiek in neorenaissancestijl, gedateerd 1898, en dus wellicht van elders afkomstig. Op het einde van de wintertuin onder de grote trap door bereikt men de huidige koer. Het achterhuis is afgewerkt met een bepleisterde lijstgevel. De **bakstenen tuilmuren** zijn oud en leggen opnieuw de link naar de geschiedenis van dit bouwperceel.

Het perceel waarop het huidige pand Ezelstraat 25 is gebouwd, ontstond door samenvoeging van twee percelen (en die tot in het midden van de 18de eeuw ook Ezelstraat 27 omvatte). Daarbij hoorde een achterhuis en kleine huisjes in de Raamstraat. De opeenvolgende eigenaars werden in de brochure van de Open Monumentendag 1997 uitvoerig beschreven. Wij vermelden hier enkel de belangrijkste. Reeds in 1614 bijvoorbeeld wordt voor een van de percelen in de archiefdocumenten (het rechtse met het 'Hof van Holland') melding gemaakt van een huis met een gekasseide binnenkoer, een grote poort in de Ezelstraat en met achteraan aan de Raamstraat paardenstallen, een toilet en een galerij. Eigenaar was toen schepen Philips Luda, die ook de taak van hoofdman van het Sint-Jacobszestendeel waarnam. Een hoofdman moest onder meer zorgen voor de goede orde in de wijk. De beschrijving van het eigendom bleef ongewijzigd tot in 1735. Vanaf dan wordt gespecificeerd dat het eigendom was gesplitst (de afscheiding van het huidige Ezelstraat 27). Nog in de 17de eeuw beschikte de woning, net zoals zovele andere in die tijd over een eigen huisbrouwerij en was een fraaie, bloemrijke tuin aangelegd. Tussen 1673 en 1675 werd het eigendom voor een aanzienlijke som verhuurd aan Jan de Fresnoij, hospitaalridder van de orde van Sint-Jan en commandant van de landscommanderij van Slijpe.

In de 18de en 19de eeuw was het pand in bezit van de familie Van Ockerhout. Het Brugse raadslid Jean Baptiste van Ockerhout (1751-1822), die een niet onaanzienlijke rol speelde in de Brabantse Omwenteling, zal het tot aan zijn dood bewonen. Wij weten dat er in de 18de eeuw ook een kleine wijngaard in de tuin was aangelegd. In 1883 wordt de weduwe Camille Adolphe Dautricourt de Spot (°Roesbrugge 1855) de nieuwe eigenares. Haar man moet kort voordien overleden zijn. Hij had samen met haar en hun drie kinderen het huis een tijd gehuurd. Zij zal het twintig jaar later in zijn huidige (bijzonder mooie) vorm laten gieten.

Ezelstraat 25 is op de ontwerplijst geplaatst om als monument te worden beschermd.

Heilige-Geeststraat 4, het Bisschopshuis

Open op zaterdag 13 september van 14u tot 18u
en op zondag 14 september
van 10u tot 12u en van 14u tot 18u

**Vrij bezoek volgens uitgestippeld circuit – een
begeleidende tekst wordt ter beschikking
gesteld**

In dit voormalige Hof van Pittem, sinds de 18de eeuw de residentie van de Brugse bisschop, is **baksteen en natuursteen** op een zeer elegante manier aangewend. Bij de laatste uitbreiding met een pandgang en nieuw kantoor werd Belgische blauwe hardsteen gebruikt die op verschillende manieren werd afgewerkt: **gefrijnd, gebouchardeerd, gezoet, gepolijst...**

Hebt u het Bisschopshuis nog nooit bezocht dan is dit zeker een aanrader. Kent u het reeds dan wordt een tweede bezoek nog eens boeiender als u oog hebt voor het gebruik van de verschillende steensoorten.

In 1549 gaf Jacques van Claerhout, heer van Pittem, opdracht tot het bouwen van een groot herenhuis. Het ontwerp voorzag de integratie van enkele oudere gebouwen die reeds langer familiebezit waren. Het (vernieuwde) huis werd in renaissancestijl gebouwd, waarvan wij nu nog in de voorgevels duidelijke sporen zien. Het monumentale herenhuis met prestigieuze traptoren bleef via erfenis en huwelijken tot in 1738 eigendom van dezelfde familie.

Frans Emmanuel de Croÿ (1718-1784) verkocht in 1738 het Hof van Pittem aan Hendrik J. Van Susteren (1668-1742), bisschop van Brugge. Deze

rijke aristocraat was afkomstig van Amsterdam, maar had zich reeds op jonge leeftijd in de Zuidelijke Nederlanden gevestigd.

In opdracht van de bisschop werkten bouwlieden twee jaar lang om het herenhuis om te vormen tot seminarie. De traptoren verdween en vermoedelijk op dezelfde plaats kwam de nu nog bestaande monumentale trap. De hoofdgevel werd wellicht verlengd, de zijvleugel verplaatst of herbouwd en de erekoer afgesloten met een nieuwe natuurstenen toegang versierd met het wapenschild van de bisschop.

De datum 1738 staat gegrift in het dakgebint van de hoofdvleugel, als herinnering aan de start van die grootscheepse verbouwing.

In opdracht van bisschop Joannes Robertus Caïmo werd het gebouw tussen 1758-1760 verder uitgebreid met een vleugel in de tuin, *een nieuwen vleugel ofte appartement aan het selve seminarie*. Van deze werken bleven ook papieren getuigen bewaard zodat we weten dat een beroep werd gedaan op de meest gerenommeerde timmerlui, metselaars en stukadoors toen: Emmanuel van Speybrouck (zie nr. 15 van deze brochure), Eugenius Goddyn (zie nr. 10 van deze brochure), Joannes Valcke (timmerwerk), Joseph van Ockerhoudt en Frans van Overberghe (metselwerk), Johannes van Sassenbrouck (stukadoorwerken). Sporen van hun werk zijn duidelijk zichtbaar aan de huidige (gerestaureerde) tuingevel.

Het seminarie werd in 1786 op initiatief van keizer Jozef II gesloten en in 1797 door het Franse bewind als instelling afgeschaft. Het grote gebouw kreeg nadien heel wat nieuwe functies: gevangenis voor religieuzen in de Franse tijd, ziekenhuis, kazerne voor de bezettingstroepen, de zetel van de Hollandse militieraad en cursuslokalen. Dit alles zal het gebouw zeker niet ten goede zijn gekomen.

Bij de heroprichting van het bisdom Brugge in 1834 werd op zoek gegaan naar een passende residentie voor de eerste bisschop Franciscus

Boussen. Drie monumentale panden leken in aanmerking te komen: het eigendom van baron de Crombrugge op de hoek van de Steenstraat 96 en de Zilverstraat (de voormalige prachtige refuge van de Gentse Sint-Pietersabdij die in 1969 werd gesloopt), het huis Diepenheede op de Mallebergplaats en het Prinsenhof dat toen eigendom was van baron van Basseghem. Alle onderhandelingen mislukten en op voorstel van mgr. Boussen werd het vroegere seminarie, dat sinds 1810 eigendom was van de stad, als bisschoppelijk paleis omgevormd. Franciscus Boussen schreef in een brief aan de minister van Binnenlandse Zaken op 23 mei 1834 dat *ce local convenoit sur tous les rapports et plus particulièrement sur celui de sa situation et de sa proximité de l'Eglise cathédrale*. Inderdaad was de ligging van het huis zo dicht bij de (nieuwe) kathedraal een groot pluspunt.

De stad was bereid het gebouw af te staan op voorwaarde dat de provincie haar een behoorlijke vergoeding gaf en na betaling van 45.000 frank bij akte verleden op 13 december 1834 door notaris Charles Doudan werd de provincie West-Vlaanderen de nieuwe eigenaar (en is dat ook nog vandaag). Het voormalige Hof van Pittem werd toen omschreven als *un bâtiment à deux ailes et à trois étages le tout bâti en briques et couvert de tuiles creuses avec cour et jardin y attenant entourer de murs en briques*.

De aanpassingswerken namen heel wat tijd in beslag en werden om financiële redenen gefaseerd. Het bewaard gebleven lastenboek is opgesteld door *l'ingénieur en chef des ponts et chaussées* De Brock.

Pas in 1836 zal de bisschop zijn intrek nemen in een gedeeltelijk hersteld en opnieuw gestoffeerd paleis. In de loop van de daaropvolgende decennia zullen steeds werken worden uitgevoerd en meubels worden aangekocht. In 1849-1850 bijvoorbeeld werd een *service de table bleu avec dessin géranium* aangekocht bij de weduwe Julie Van Noorbeek. Bij meubelmaker F. Van Troostenberghe werden zesendertig

mahoniehouten stoelen en zetels aangekocht die met een zwarte crinbekleding (paardenharen) waren afgewerkt (sommige daarvan zijn in het grote salon opgesteld). Kachels kwamen van het bedrijf Gooris-Wante.

J. De Ruyck was de vaste timmerman van dienst ten tijde van bisschop Jean Baptiste Malou die graag in een rijk gestoffeerd paleis woonde. De Ruyck was ook betrokken bij de restauratie van de Onze-Lieve-Vrouwekerk. In 1880-1881 werd het monumentale pand nogmaals gerestaureerd onder de leiding van provinciaal architect René Buyck en werd het meubilair opnieuw uitgebreid. Enkele interessante inventarissen van deze (nieuwe) meubels zijn bewaard in het bisschoppelijk archief.

Ook in de twintigste eeuw werden tal van werken uitgevoerd. We vermelden de herinrichting van de kapel in de noordvleugel op initiatief van mgr. Lamiroy in 1933-1935, de bouw van nieuwe burelen op initiatief van mgr. De Smedt in 1965 (nu gesloopt), de verbouwing van de vroegere stallingen tot archiefruimte in 1990-1991 en de restauratie van de gevels en de daken vanaf 1994.

In 1997 tenslotte werd gestart met het ontwerp van een nieuw bureel voor de bisschop. De gebouwen uit de jaren zestig werden gesloopt en vervangen door een nieuwbouw naar een ontwerp van de Groep Planning uit Brugge.

Het nieuwe kantoor kreeg de vorm van een achthoek. De verbinding met het hoofdgebouw gebeurt via een transparante wandelgang in **natuursteen** rond een opengemaakte binnenkoer. Het nieuwe kantoor overbrugt het niveauverschil met de tuin door een gelijkvloerse verdieping waar vier kantoren en een archiefruimte onder de binnenkoer zijn ingericht. Het kantoor van de bisschop sluit aan als een piano nobile op het niveau van het 'paleis' en bevat onder het dak een bibliotheekgalerij.

Voor de wandelgang omheen de binnenkoer werd als bouw materiaal gekozen voor **blauwe hardsteen** en elegante metalen kolommen om een

maximale transparantie te bekomen. Het bisschoppelijk kantoor zelf werd opgetrokken uit **gepleisterd metselwerk**. Het kegelvormig dak werd uitgevoerd in koper.

Op de OMD kunnen de bezoekers een rondgang maken vanaf de inkomhal, het grote ontvangstsalon via de verbindingsgang naar het trappenhuis en de kapel en tenslotte via de nieuwe wandelgang naar de tuin.

De erekoer werd deze zomer heraangelegd. Wij vestigen de aandacht op de monumentale **arduinen** toegang die bekroond is door een siervaas en met het gepolychromeerd wapenschild van bisschop van Susteren in witte **natuursteen van Creil** versierd. Het huidige bas-reliëf zou vernieuwd zijn in 1859. Het volledige domein van het voormalige Hof van Pittem is ommuurd. De muur rond de erekoer is bepleisterd en wit beschilderd en bovendien geritmeerd door pilasters en panelen.

De voorgevels van het paleis zijn in fraaie, **rode baksteen** opgetrokken en de vensters zijn beklemtoond door natuurstenen driehoekige of rondboogvormige frontons, negblokkenomlijstingen en een horizontale gevelbeëindiging. De gebruikte natuursteen is zowel **Balegemse kalkzandsteen** als **witsteen van Massangis** en **Saint-Joire**.

De inkomhal is een vrij grote rechthoekige ruimte met een opvallende **marmereen** vloer in witte en zwarte tegels die geaccentueerd wordt door een centraal stermotief. Die vloer werd in 1939 vernieuwd, maar wellicht naar het bestaand model. Het gepleisterde plafond is opgeluisterd met een groot in bladgoud verguld rozet in empirestijl. Enkele waardevolle en boeiende schilderijen verfraaien deze ruimte: een 16de-eeuwse 'Drievuldigheidstriptiek', een 16de-eeuwse 'Aanbidding door de herders', een 18de-eeuwse 'Franciscus van Assisi', een 15de-eeuwse 'Heilige Dominicus' en een 19de-eeuwse 'Piëta' op doek.

Onder en rond het venster zijn verschillende soorten steen herkenbaar.

Links van de inkomhal bevindt zich het zeer grote ontvangtsalon met een kunsthistorisch boeiende mix van decoratieve elementen. De aandacht gaat uiteraard uit naar het opvallend behang en het voltapijt, dat nieuw werd gekopieerd naar de bestaande modellen. Dit laatromantische decorum staat in fel contrast met de **zwartmarmeren** empire schouw met spiegel en de zware zuilen met Corinthische kapitelen en tenslotte de empirefries met griffioenen, die wellicht dateren uit 1834-1836 toen het gebouw werd ingericht als residentie. Of zijn ze van een recentere datum? Ook het zware cassettenplafond is uitzonderlijk. In deze ruimte zijn portretten van de bisschoppen te bewonderen. Bemerkt ook de koperen lichter. Speciaal voor de OMD zal de tafel zijn gedekt.

Via de gang rechts, waar men ook een blik kan werpen op de verschillende spreekkamers (vaak met een **marmere**n schouw) en de nieuwe aanbouw, komt men in het trappenhuis. De fenomenale eiken slingertrap is de meest monumentale trap uit de 18de eeuw die in Brugge bewaard is. De trap in Lodewijk XIVde- stijl reikt over twee verdiepingen en leunt tegen de achterwand en beide overlopen aan. De leuningwanden aan de buitenzijde zijn recht, die aan de binnenzijde vormen een halve cirkel, waardoor iedere trede een andere vorm heeft. Een waar huzarenstuk, dat we graag toeschrijven aan meesterschrijnwerker en veelzijdige kunstenaar Hendrik Pulinx (1698-1781) die meermaals in opdracht van bisschop van Susteren werkte, ook voor zijn toenmalige residentie op de Burg (zie 3 van deze brochure). Bovendien richtte hij ook nog na de dood van de bisschop in 1745 de bibliotheek en het nieuwe seminarie in. Het plafond van het trappenhuis is opnieuw versierd met het wapenschild van Henri-Joseph Van Susteren. Het stucwerk is in een Lodewijk XVde- stijl uitgevoerd.

Rechts van het trappenhuis situeert zich de kapel die in 1933 op initiatief van de toenmalige bisschop mgr. Lamiroy werd heringericht na lang als stapelruimte te zijn gebruikt. De grote rechthoekige ruimte wordt geritmeerd door pilasters met Ionische kapitelen, opgehoogd met imitatie **marmerschildering** en bladgoud. Moulures en kapitelen werden geleverd door de nog steeds bestaande firma Standaert. De schilderwerken werden uitgevoerd door L. Mengé, de zijden aankleding in de linkermuur geleverd door het huis Grossé en het **marmere**n altaar en de 10 houten bidbanken werden gemaakt door het atelier H. & A. De Wispelaere. Opvallend zijn de glasramen met de wapens van de bisschoppen die door de bekende glazenier Frederic Roderburg werden vervaardigd.

F. Roderburg (1884- 1963) werd in Leuven geboren en kreeg zijn opleiding als glaskunstenaar in Keulen en München. In 1929 startte hij een eigen atelier in Brugge aan de Baron Ruzettelaan. Hij ontwierp vele monumentale glasramen voor

West-Vlaamse kerken maar werkte ook in opdracht van particulieren (denk hierbij aan de glasschilderingen van de voormalige apotheek Paul Vande Vyvere, die nu in het museum voor Volkskunde zijn te bewonderen). Zijn kleurgebruik is zeer karakteristiek en Roderburg bekleedt mede daardoor een belangrijke plaats in de geschiedenis van de Belgische glasschilderkunst.

Na de kapel kan de bezoeker kennismaken met de nieuwe aanbouw, die zoals hoger vermeld, naast het kantoor van de bisschop (niet te bezoeken maar zichtbaar vanuit de tuin), nog vier kleinere kantoren en een archiefruimte omvat. De nieuwbouw is verrassend.

Wij vestigen de aandacht op de afwerking van de **blauwe hardsteen** die onder meer gebruikt werd voor de binnenkoer en de wandelgangen.

Verschillende technieken werden toegepast zoals fijnen (met fijne, evenwijdige slagen met een beitel bewerkt), bouchardereren (met een bouchardeerhamer voorzien van regelmatig, verspreide puntjes), gezoet (met een mengsel van rauwe en gekookte lijnolie geschuurd) en gepolijst (door schuren of wrijven glad gemaakt).

Vanuit de tuin kunnen prachtige perspectieven op de kathedraal worden ontdekt. Via het bisschoppelijk archief sinds 1991 ingericht in de gerenoveerde, voormalige stallingen verlaat men het Bisschopshuis. Het archief bewaart zeer boeiende documenten met betrekking tot de geschiedenis van de Sint-Donaaskathedraal en de Sint-Salvatorskerk. Ook over het voormalige Hof van Pittem zijn hier ter plaatse documenten bewaard.

Mgr. Roger Vangheluwe is de vijfentwintigste bisschop van Brugge. Hij werd geboren in Roeselare op 7 november 1936, priester gewijd op 1 februari 1963, benoemd tot bisschop van Brugge op 19 december 1984 en tot bisschop gewijd te Brugge op 3 februari 1985. De bisschop wordt in zijn beleid bijgestaan door vijf vicarissen, met elk een eigen bevoegdheid.

Het bisdom Brugge telt 1.132.275 inwoners, 19 decanaten, 365 parochies, 830 eigen priesters en 76 permanente diakens.

Het Bisschopshuis is beschermd als monument bij K.B. van 9 juli 1974.

Jan Van Eyckplein 1, het Tolhuis

**Open op zaterdag 13 september van 14u tot 18u
en op zondag 14 september van 10u tot 18u**

Gidsen zorgen voor begeleiding

Verschillende **steenhouwersmerken** zijn herkenbaar op de onderbouw van het eigenlijke Tolhuis. Steenhouwersmerken zijn tekens die in de steenhouwersmerkplaats zijn aangebracht, merken van de leveranciers of persoonlijke merken van de makers. Ze zijn met een kleine beitel aangebracht.

Het Tolhuis heropende in april 2001 zijn deuren voor het publiek als Provinciaal Informatiecentrum. Het gebouw heeft een boeiende geschiedenis.

Het huidig complex bestaat uit verschillende panden: het vroegere huis *'t Heylich Graf*, het Rijkepijndershuisje, het eigenlijke Tolhuis en het huis het *Wezelkin*.

Dank zij het bouwhistorisch en archeologisch onderzoek van Dirk Van Eenhooge van de Afdeling Monumenten en Landschappen van de Vlaamse Gemeenschap kunnen we de geschiedenis van het complex traceren tot in de 13de eeuw.

Het stadsdeel rond het Tolhuis werd met het oog op de toenemende handelsactiviteiten van de toenmalige haven aangelegd en bebouwd vanaf 1200. De schepen kwamen Brugge binnen via de Langerei en de Spiegelrei. Handelaars zochten vroeg op deze plaats een eigen plek om een woning met ruime opslagplaats op te trekken.

De kern van het complex bestaat uit twee 13de-eeuwse woonhuizen. Het grootste bakstenen huis, het eigenlijke Tolhuis (wat zich nu achter de

natuurstenen puntgevel bevindt) is ongeveer 20 meter diep en 7 tot 8,4 meter breed. Dit huis was volledig onderkelderd en de halfondergrondse kelder was vanaf de straat toegankelijk via twee trappen. Het buitenparement van de kelder bestond uit **Doornikse kalksteen**, terwijl de rest van het gebouw in **baksteen** was opgetrokken. Boven het kelderniveau was het pand verdeeld in een voorhuis (negen meter diep) en een achterhuis (elf meter diep). In het achterhuis bevond zich een zeven meter hoge zaal verlicht door drie kruisvensters in de zijgevels. De verdieping daarboven was nogmaals drie meter hoog. Het voorhuis telde twee verdiepingen.

Het tweede huis (het latere huis *'t Heylich Graf* en nu het hoekhuis) was heel wat kleiner. Het was 12 meter diep en 7,5 meter breed. De voor- en

Het eigenlijke Tolhuis zit achter de natuurstenen puntgevel.

achtergevel van dit oorspronkelijke 13de-eeuwse pand zijn volledig verdwenen. In de zijgevels zijn wel nog sporen van rondboogvensters teruggevonden en mogelijkwerijs waren de zijgevels horizontaal geleed en geaccentueerd door waterlijsten in **Doornikse steen**. Ook dit huis had een halfondergrondse kelder waarvan het parement aan de straatkant bestond uit Doornikse kalksteen.

Koopmanshuizen hadden meestal grote kelders en ruime gelijkvloerse verdiepingen waar de goederen konden gestapeld worden. Vaak werden de woonvertrekken op de eerste verdieping ingericht.

Het Tolhuis

Het grote huis werd in de 14de eeuw drastisch verbouwd en de kelder werd gedeeltelijk opgevuld. Het was reeds vroeg in gebruik als kantoor want het wordt in de 'Confiscatierekeningen van 1302-1305 '(lijsten die werden opgemaakt van de in beslag genomen goederen van de Leliaerts) genoteerd als Tolhuis (*Tolnehuus*).

De familie Van Luxemburg die vanaf 1470 de Grote Tol in handen had, liet het trapgebouwtje optrekken, evenals de gevel in **Brabantse zandsteen** die toen waarschijnlijk nog een hoge schermgevel was, zoals te zien is op de kaart van Marcus Gheeraerts. Het Rijkepijndershuisje zou eveneens rond 1470 zijn gebouwd en 't *Heylich Graf* na 1478.

In het begin van de 16de eeuw werd het Tolhuis nogmaals verbouwd en één van de zijmuren van het oude stenen handelshuis werd vervangen door een zuilenrij, blijkbaar oorspronkelijk met houten wanden afgesloten. Dat maakte de circulatie van de goederen die aan- en afgevoerd werden een stuk gemakkelijker. De huidige onderbouw in **Doornikse steen** met de twee grote poortopeningen kwam ook toen tot stand. Misschien werd de schermgevel pas in de 17de eeuw gewijzigd in een puntgevel.

In de onderbouw zijn **vroeg 16de-eeuwse steenhouwersmerken** herkenbaar van o.m. J. Boulle en de familie Nopere (Ecaussines).

Het Tolhuis werd gebruikt als kantoor waar de invoerbelasting kon geheven worden op de producten die in Brugge via de interregionale en internationale handel werden aangevoerd. De belasting of de tol werd in principe enkel door de vorst geheven maar heel dikwijls schonk hij dat recht in concessie aan een privé-persoon als een gunst of tegen betaling.

Het tolrecht werd bepaald door het gewicht van de producten (en daarom spreekt men ook soms van Weeghuis in plaats van het Tolhuis). De Tol was in het midden van de 13de eeuw in leen gegeven aan de heren Van Gistel en in het begin van de 15de eeuw was het door huwelijk in handen gekomen van de familie Van Luxemburg. Op het einde van de 15de eeuw ging het tolrecht over naar de hertogen van Bourbon-Vendôme, die het in 1549 met toestemming van keizer Karel aan de stad verkochten. Vanaf dat ogenblik is er sprake van aanstellingen van meesters van de Grote Tol.

Vanaf 1470 was de Tol dus in handen van Pieter van Luxemburg die zijn wapenschild liet aanbrengen in de gevel (er wordt soms beweerd dat het wapen van Jacques van Luxemburg zou zijn, de jongere broer van Pieter en vriend van Karel de Stoute).

Terwijl de **natuurstenen** voorgevel van het Tolhuis nog vrij authentiek oogt (de gevel werd in 1877-1881 gerestaureerd door stadsarchitect Louis Delacenserie), is bij het bezoek aan het interieur duidelijk dat de verschillende functies van het gebouw heel wat sporen hebben nagelaten. De grote benedenzaal is afgedekt met 19de-eeuwse troggewelven (**baksteen** en metaal). Het Pijndershuisje werd in 1877 zelfs volledig gereconstrueerd, evenals het trapgebouwtje met het wapenschild.

Louis Delacenserie bouwde achter de **kalkzandstenen gevel** een nagenoeg volledig nieuw gebouw dat moest dienen als stadsbibliotheek (die tot dan was ingericht in de gotische zaal van het Stadhuis). In 1889 werd de benedenverdieping bovendien ingericht als brandweerkazerne en dit bleef zo tot in de jaren zestig van de 20ste eeuw. Nadien werd die benedenruimte ingericht als uitleenbibliotheek en discotheek. De oude dakconstructie bleef wel bewaard.

In de 19de eeuw was het gebouw in privé-handen zoals blijkt uit bewaard gebleven plannen en uit het archivalisch onderzoek. De Grote Tol was als instelling immers afgeschaft in de Franse tijd (1793-1815).

Het Tolhuis werd in de 18de en 19de eeuw bewoond door de ontvanger van de douanerechten en zijn gezin (het is zover we weten steeds bewoond geweest). Op het eind van de 18de eeuw is dat J.J. Dufossé uit Tienen en in de Franse tijd Batholomé Landon afkomstig uit het departement van de Somme. Hij bewoonde het Tolhuis samen met de gouvernante Thérèse Petitjean. In 1814 verlieten zij de stad. Nieuwe ontvanger was dan Augustin Morel uit Doornik die eveneens het Tolhuis bewoonde met zijn vrouw, kind en dienstbode. Hij werd in 1821 als ontvanger van het douanerecht opgevolgd door de Bruggeling Amand Goethals. Die woonde er samen met zijn vrouw en hun zes kinderen en verschillende dienstmeiden. Tussen 1850 en 1857 vinden wij er de familie Camille Mullier als bewoners terug. Het Tolhuis werd in die periode als *Balance de Bruges* of *Poids Public* omschreven

De Openbare Bibliotheek verhuisde uit het Tolhuis in 1986 naar zijn nieuwe onderkomen in de Kuipersstraat en het gebouwencomplex bleef tien jaar lang leeg. Er werden wel verschillende plannen getekend: een bankinstelling zou er zijn West-Vlaamse hoofdzetel en opleidingscentrum in onder brengen en een projectontwikkelaar zag er verschillende luxeflats mogelijk. Gelukkig bracht het Provinciebestuur soelaas toen ze het gebouw op 29 juni 1995 kocht.

Op de Open Monumentendag kan men het informatiecentrum bezoeken, het Infopunt Europa, de nieuwe trap met lift en het voormalige boekenmagazijn evenals een gedeelte van de provinciale bibliotheek met haar 100.000 boeken, brochures en tijdschriften.

De restauratie en herinrichting van het gebouw hebben 3.750.000 euro gekost. De Provincie kon rekenen op subsidies.

't Heylich Graf, een korte geschiedenis

Over het huis *'t Heylich Graf* (het huidige hoekhuis) werden in het stadsarchief heel wat gegevens teruggevonden. Het pand was vanaf 14 februari 1546 in het bezit van schepen Diego Pardo. Zijn weduwe, Isabeau de Villegas, verkocht het op 22 september 1564 aan meester-timmerman Hendrik Andries, die ook het toenmalige hoekhuis *Het Witte Kruis* bezat (dit huis werd in de tweede helft van de 19de eeuw gesloopt om de Spanjaardstraat te verbreden). De beide huizen stonden verschillende jaren leeg en werden bestempeld als *oud ende subject tot groote kosten van reparatien*. *'t Heylich Graf* werd in de verkoopakte omschreven als *eenen huuse met datter toebehoort staende jeghens over Sint Jansbrugghen ande noordtzijde vander strate metten kelnare daerondere. Voort van eenen winckelkinnen ende comptoire daerboven staende naest huus Ter Groote Thoolne wijlen toebehorende grave van Vendoisme(...)*.

Andries verkocht (het herbouwde of gerestaureerde?) *'t Heylich Graf* in 1571 door aan Balthazar De Scheppere, toen meester van de Grote Tol. Zoals hoger vermeld was de Tol vanaf 1549 in handen van de Stad Brugge die een "meester" of directeur aanstelde.

Balthazar De Scheppere was afkomstig uit Gent en werd op 11 juli 1562 ingeschreven als poorter van Brugge en zijn aanstelling als meester van de Grote Tol volgde kort daarop. Hij bleef waarschijnlijk meester tot in 1585. Zijn opvolger was Jérôme Des Trompes.

De tolmeester deed goede zaken want in 1576 kocht hij voor zijn persoonlijke rekening het *huis Biervliet* op het Kraanplein om in te richten als tweede weeghuis. Dit huis sloot aan bij het officiële *Kraneweeghuis*.

Timmerman Andries bleef eigenaar van het toenmalige hoekhuis *Het Witte Kruis* en van twee huizen daarnaast in de Lange Winkel (de huidige Spanjaardstraat).

Tussen 1582 en 1609 was *'t Heylich Graf* eigendom van de familie Vande Voorde die het verhuurde aan Danneel Coopman. Nadien kwam het in bezit van Joos Spillebeen en het bleef tot in 1773 in handen van deze familie.

De leden van de familie Spillebeen waren actief als zeepzieders en kaarsengieters. In de late Middeleeuwen waren heel wat zeepzieders en kaarsenmakers gevestigd langs de Spiegelrei. Kaarsen waren een belangrijk industrieel product. In het productieproces van kaarsen moest zeep worden gebruikt en daarom werden deze twee beroepen vaak door dezelfde personen uitgeoefend. Ook in het huis *De Rode Steen* op het Jan Van Eyckplein 8 was in de 16de eeuw een zeepzieder-ondernemer gevestigd, namelijk Lodewijk Springheel.

De boedelbeschrijving die na de dood van Joos Spillebeen in 1637 werd opgemaakt, bevat inlichtingen over de functie van de gebouwen. De kaarsgieter was ver van onbemiddeld. 't

Heylich Graf (en blijkbaar het Rijkepijndershuisje) werden omschreven als een *notabel parcheel van een huus wesende een zeepsyderie ende keersengieterij staende ten voorhoofde binnen deser stede(...)* met *kelnare daer onder*. Voorts de *wijnle wijlent gheweest synde ende nu de ganck synde ende comptoir daer boven staende neffens de huuse den grooten thole(..)*.

De boedelbeschrijving geeft een schat aan gegevens over de stoffering van het huis. Op de benedenverdieping waren een groot salon, een keuken en een winkel ingericht. In het salon waren naast de tafel en de vele zetels en stoelen ook een bed met groen behangsel opgesteld (*een bastaerde lydecant met groene behangsel*) en bovendien was de ruimte verfraaid met schilderijen. Op de bovenverdieping waren de slaapkamers gesitueerd en bewaarden de bewoners ergens in een rommelkamer "*kwade (kapotte) tafels en beddekens*".

In de winkel van de heer Spillebeen stonden een weegschaal voor kaarsen en een ander voor zeep, een grote oliebak, olie en azijn, mosterd, 400 zeepotten, een winkelstoel, een schrijfblad een *trapleerken om keersen te hangen* en een *wagen om zeepe mee te voeren*. Aan zijn klanten bood hij een breed scala van kruidenierswaren aan: rijst, broodsuiker, peper, gestampde noten, saffraan, kaneel, koriander, bloem, blauwswel, Spaanse zeep, rode bolus, sulferpriemen en zout.

Nog twee andere boedelstaten uit de 18de eeuw bevestigen de welvaart van de familie Spillebeen. Op 24 maart 1706 stierf Jacques Spillebeen die, naast het huis op het Jan Van Eyckplein, een huis in de Ezelstraat en een oliewindmolen bezat. Hij was ook eigenaar van boerderijen en bossen in de omgeving van Brugge. De waarde van de winkelwaren en het kaarsroet werd geschat op 1154 ponden en heel wat klanten (vooral kloosterinstellingen) waren hem nog geld schuldig voor de levering van kaarsen.

Jacques Spillebeen werd begraven in de Onze-Lieve-Vrouwekerk in een graf gemetseld door Pauwels Feyts. Tijdens zijn begrafenis was de

lijkwagen begeleid door jongens van de Bogardenschool die flambeeuwen droegen.

Zijn gelijknamige zoon, die met Françoise Bremaere was getrouwd, stierf in 1747. Jacques jr. liet vier jonge kinderen na. Het familiepatrimonium was nog toegenomen in veertig jaar. Het huis op het Jan Van Eyckplein werd nog steeds omschreven als een *zeepsiederie ende keersgieterie ghenaeemt het heylich graf(...)* met een *vaute daer onder voorts met een wijnckel nu eene ganck synde ende comptoir daer boven*. Maar daarnaast bezat hij het huis in de Spanjaardstraat dat vroeger toebehoord had aan timmerman Hendrik Andries en een pakhuis eveneens in de Spanjaardstraat dat in 1712 was aangekocht. Bij de Carmersbrug stond nog een kaarsengieterij en zeepziederij die voor de helft eigendom was van de Spillebeens en verder bezat hij diverse panden in Brugge. Het winkelmeubilair en de oliën werden op niet minder dan 2370 ponden geschat en de gewone winkelwaar op 1997 ponden.

Jacques Spillebeen jr. was geïnteresseerd in cultuur en modebewust. Hij bezat vele schilderijen en boeken en zelfs een klavecimbel van Andries Ruckers die door M. Dumont, *musicien en zangmeester van Onze Lieve Vrouwekercke*, op 4 ponden werd geschat. Zoals vele van zijn tijdgenoten droeg hij een pruik die regelmatig gepoeierd en onderhouden moest worden. Zijn zoon Nicolaas zal hem opvolgen in het bedrijf.

Vanaf de vroege 17de eeuw en gedurende driekwart van de 18de eeuw oefenden de leden van de familie Spillebeen bestuursfuncties uit in het ambacht van de kaarsgieters. Tussen 1750 en 1769 was Nicolaas Spillebeen deken of vinder van zijn ambacht. Hij was heel wat minder succesvol dan zijn vader en grootvader. In 1771 werd hij achtervolgd door schuldeisers en zijn schuldvereffenaar Charles Donny verkocht in 1773 het huis op het Jan Van Eyckplein aan Françoise van Outryve, die het in 1786 doorverkocht aan Joannes de Net, eveneens een kaarsgieter.

Het uitzicht van de straatgevel van het huis in de 18de eeuw kennen wij dankzij het schilderij van P. Ledoux uit 1747 dat bewaard wordt in de Stedelijke Musea. De hoge typisch Brugse trapgevel was drie bouwlagen hoog en drie traveeën breed en zou volgens dr. L. Devliegher uit 1609 gedateerd hebben, toen het in bezit was van Joos Spillebeen. Boven de winkelpui was een kleine luifel aangebracht en aan een smeedijzeren arm hing het uithangbord met de afbeelding van het heilig graf. In de loop van de 19de eeuw was de traptop verdwenen en kreeg de gevel een modieuze pleisterlaag als afwerking. De oude bouws substantie was wel bewaard gebleven. Rond 1930 tenslotte werd de gevel grotendeels herbouwd en kreeg zijn huidig uitzicht. Oude balklagen met een 15de-eeuwse balksleutel met de voorstelling van Sint-Jan-de-Doper werden in 1910 (her)ontdekt, evenals een balksleutel gedateerd 1706 (die waardevolle elementen moeten in de laatste twintig jaar zijn weggenomen toen de vloeren werden versterkt, want ze zijn spoorloos verdwenen).

De familie De Net bewoonde het huis tot in 1818. Voor hulp in de winkel deden ze beroep op winkeldochters. Een latere eigenaar en bewoner was zeepzieder Jacques Glorieux. Zijn gezin telde zes kinderen en de zaken moeten goed gedraaid hebben want er zijn steeds twee *filles de boutique* en een dienstmeid actief in de zaak en het huis. Jacques Glorieux stierf in 1858.

Op het eind van de 19de eeuw was er een meubelzaak gevestigd die uitgebaat werd door Edward Van Mullem en dit tot in het eerste kwart van de 20ste eeuw.

Epiloog

Links van dit huis (op de plaats van het huis *Het Witte Kruis*) staat nu een 15de-eeuwse **natuurstenen** galerij afkomstig uit Gent en bovenaan afgewerkt met een smalle **bakstenen** trapgevel. Ook op de galerij zijn steenhouwersmerken identificeerbaar, incl. deze van J. Gaudre uit Feluy. In de Spanjaardstraat

herkent men de vroegere jeugdbibliotheek die in 1975 werd gebouwd naar het ontwerp van architect Luc Dugardyn (1929-1994).

Tot zover de eerste verzamelde gegevens over het complex. Het verhaal is uiteraard nog niet af. Momenteel wordt samen met de Werkgroepen Huizengeschiedenis van de vzw. Levend Archief gewerkt aan de geschiedenis van het bouwblok Spanjaardstraat/ Jan Van Eyckplein/ Genthof. Wordt dus zonder twijfel vervolgd.

Het Tolhuis is beschermd als monument bij K.B. van 5 december 1962.

Katelijnestraat 9-19, het Rooms Convent

Open op zaterdag 13 september van 14u tot 18u
en op zondag 14 september van 10u tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

Dit godshuis werd in 2000 net voor de restauratie opengesteld voor het publiek. Vandaag kunnen de resultaten van de ingreep geëvalueerd worden. De **natuursteen** van de schouwen en een teruggevonden **grafsteen** worden onder de aandacht gebracht.

De stichting van het Rooms Convent -als aalmoezenhuis voor jonkvrouwen- gaat waarschijnlijk terug tot het begin van de 14de eeuw. In een juridisch document uit 1330 wordt Adeline van Ravenscoot vermeld als *meesterige van 't Almoesenhuze dat men heet 't Roomsche convent*. De stichter was mogelijk een lid van de familie Ram, want de oorspronkelijke naam zou 'Rams Convent' kunnen geweest zijn. Godshuizen krijgen immers vaak de naam van de stichter. In het begin van de 14de eeuw was er een broeder Joris de Ram meester van de Bogardenschool die wat verder in de straat gesitueerd was.

Er waren in de Middeleeuwen meerdere conventen voor *ioncvrouwen of ghewillighe aermen* (Dops Convent, Scalkers Convent, 't Groot Hertsberghe, ten Hamerkine, van Ricelle..) die echter veelal voor het einde van de 14de eeuw waren verdwenen omdat ze door de kerkelijke overheid niet werden getolereerd.

Deze jonkvrouwen waren dames van stand die vrijwillig in armoede leefden en zich ten dienste stelden van de armen. Via aalmoezen moesten ze

in hun eigen onderhoud voorzien. Celibaat was evenwel niet verplicht.

Na een brand werd het Rooms Convent in 1338 heropgebouwd, ditmaal echter voor arme begijnen. Deze heropbouw was mogelijk dankzij giften van Hugo uten Riede, kapelaan van het altaar van de Heilige Maagd Maria (dat zich onder het doksaal in de Onze-Lieve-Vrouwekerk bevond), Kateline Pelejans, de weduwe van Olivier Necker, en *andere goede lieden*.

In de stichtingsakte werden de statuten en de regels uitdrukkelijk bepaald. Deze kleine gemeenschap van arme, godsvruchtige vrouwen hoefde geen canonieke geloften af te leggen. Ze stond wel onder de voogdij van de pastoor van de Onze-Lieve-Vrouwekerk, de gardiaan van de minderbroeders en de priorin van het Sint-Janshospitaal. De begijnen moesten een intredegeld betalen van 10 schellingen die gebruikt werd voor het onderhoud van het huis. De postulanten waren gehoorzaamheid verschuldigd aan de meesteres die het convent beheerde en gekozen werd door de voogden. In de stichtingsakte van 1338 werd bovendien de hoop uitgedrukt dat *vele vrouwen langhe te gader mueghen wezen in paise zonder hulpe ende bestieren van mannen*.

Zeker vóór 1471 is dit convent (formeel) omgevormd tot godshuis en werd het door de dismeesters van Onze-Lieve-Vrouw beheerd. Die zorgden voor de financiën en de levensnoodzakelijke dingen. Een achttal vrouwen van de parochie kon er wonen. Het complex werd kort nadien omgebouwd.

In 1475-1476 immers zijn aanzienlijke uitgaven vermeld in archiefdocumenten van de dismeesters voor het herstellen (en omvormen?) van de huisjes. Er kwam nieuw stro op de daken en er staan uitgaven genoteerd voor **4 last steenen, kalk** en zand. De metselaar werd 116 pond uitbetaald voor *diverse dachuren*. Werd er toen een deel van het godshuis herbouwd? Eén bouwvallig huis werd zeker gesloopt en de **bakstenen** moest men *scone screpene* (voor

hergebruik). De binnenplaats werd toen in **kasseien** gelegd. Misschien dateert de oude westvleugel nog uit de 15de eeuw. Toen was er reeds een kapel in het complex want in 1475 kocht men een nieuw tabernakel en een altaarstuk (*een tabernacle, een scrine*) om in de kapel te plaatsen.

De toegang tot het steegje dat leidt naar het Rooms Convent zit geprangd tussen een grootschalige nieuwbouw uit 1962 en een 19de-eeuws pand.

Het **bakstenen**, wit beschilderde beluik bestaat uit twee haaks op elkaar gebouwde vleugels rond een binnentuin. De oudste vleugel (1475 of 16de-eeuws?) telt twee bouwlagen. De herbouwde vleugel uit 1939 slechts één.

In 1939 werd de (bouwwallige?) noordvleugel gesloopt en vervangen door de huidige, naar een ontwerp van architect Firmin Koentges. Deze harde ingreep werd zwaar bekritiseerd omdat het zonder toestemming was gebeurd. Het O.C.M.W. (toen nog de Commissie voor Openbare Onderstand) reageerde ontstemd op de kritiek en dreigde ermee de toegang tot het godshuis in de toekomst voor kunstschilders te verbieden...

De (huidige) kapel situeert zich in de inkom van de oude vleugel. Deze is afgedekt met een zadeldak bekleed met rode gegolfde **pannen**. Verschillende interessante architecturale details zijn in de gevel aan de tuinzijde af te lezen: zoals een korfboogingang waarvan de afgeschuinde dagkanten uitlopen in een accoladeboog en rechthoekige vensters eveneens met afgeschuinde dagkanten (dit om maximaal het daglicht binnen te halen). De ramen hebben kleine roeden. De waterput (die reeds in 14de-eeuwse documenten wordt vermeld) en het afdak maken het pittoreske beeld compleet. In deze vleugel zijn ook nog heel wat authentieke constructie-elementen in het interieur terug te vinden zoals vloerconstructies met moer-en kinderbalken, oude binnendeuren, laatgotische **natuurstenen** haarden met schouwlichamen versierd met kopjes en twee originele spindenkastjes. In een van de huisje werd in de trap naar de kelder een gedeelte van een

blauwe hardstenen **grafsteen** teruggevonden.
Misschien een interessant dateringsmiddel?

De laatgotische natuurstenen schouw werd ontdaan van alle verflagen en hersteld.

Pas in het voorjaar 2002 werd gestart met de restauratie naar een ontwerp van architect F.Verbeke. De werken worden zorgvuldig uitgevoerd door A2Z uit Zedelgem. De twee vleugels worden samen ingericht tot vier woningen met behoud van alle historisch waardevolle delen (zelfs met inbegrip van het oud glas in de ramen).

De ingreep is geraamd op ruim 340.000 euro. Het O.C.M.W. kan rekenen op overheidssubsidies, waaronder ook de stedelijke subsidie voor kunstige herstellingen.

Het Rooms Convent is (voorlopig nog) niet beschermd als monument.

Kartuizerinnenstraat 2, de Militaire Kapel

Open op zaterdag 13 september van 14u tot 18u
en op zondag 14 september van 10u tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

Wij vragen hier speciale aandacht voor de praalboog in witsteen van **Euville**, een Franse kalksteen die in België veel wordt toegepast vanaf het eind van de 19de eeuw tot ca. 1940. Deze steen verweert ruw en korrelig.

Tijdens het calvinistisch bewind (1578-1584) zochten de kartuizerinnen veiligheid en rust binnen de Brugse stadsmuren. De tijden waren onrustig en gevaarlijk voor onbeschermden kloosterinstellingen op het platteland. Ze verlieten hun klooster Sint-Anna-Ter Woestijne in Sint-Andries en vonden aanvankelijk onderdak bij de zusters dominicanessen van Sion aan de Vlamingdam. Ondertussen waren ze gestart met de verbouwing van hun refugehuis aan de *sheer Gillis Dopstraat* (nu de Kartuizerinnenstraat). De bouwwerken verliepen moeizaam door gebrek aan financiële middelen. Niettemin werden nog huizen aangekocht aan de Oude Burg. Vaak moesten leningen worden afgesloten om afzonderlijke bouwcampagnes te financieren. Het uiteindelijke kartuizerinnenklooster omvatte het bouwblok de *sheer Gillis Dopstraat* (nu Kartuizerinnenstraat), de Oude Burg, het Winterstraatje (nog bewaard tussen Oude Burg 19 en 21) en de Dijver. Wat overblijft van het oude klooster werd vanaf de 19de eeuw geïntegreerd in de eigendommen van het O.C.M.W. en in deze van vzw. Volkswelzijn. De kerk bleef als entiteit bewaard.

De **bakstenen** kartuizerinnenkerk werd gebouwd tussen 1611 en 1614, onder het prioraat van

Catharina Anchemant. De zusters lieten een vervallen pand, het zgn. *root*(soms *brune*) *casteel*, slopen en gaven opdracht aan **meester-metselaar** Ghysbrecht Vleesch en meester-timmerman Jan Ponsseel om een bescheiden maar sierlijke kerk te bouwen. **Meester-steenhouwer** Ferry Aerts (toenmalig deken van het ambacht van de metselaars en steenhouwers) leverde de afgewerkte **kalkzandsteen** voor het gotisch traceerwerk van de spitsboogvensters (nu verdwenen). De zaalkerk (een rechthoekige ongedeelde cultusruimte) was oorspronkelijk afgedekt met een houten gewelf en de ruimte werd verlicht door gotische spitsboogvensters met maaswerkversiering. Een eeuw later (1715-1717) werd de kerk aangepast aan een 'eigentijdse' architectuurstijl o.l.v. **meester-metselaar** Frans Feijts: het houten tongewelf werd vervangen door **gemetselde** en gepleisterde koepelgewelven en de spitsboogvensters werden omgebouwd tot segmentboogvensters met een passende **natuurstenen** omlijsting en voorzien van nieuwe glas-in-loodramen. Het interieur van de sobere kerk werd verfraaid en opgesmukt met houten lambriseringen en een nieuwe **marmere**n vloer. Dit gebeurde in opdracht van priorin Josepha Lafranchy (1713-1742). Wellicht gaf de laatste priorin Seraphine Debuigne (1766-1783) de opdracht om de stucdecoratie op het gewelf met de namen van de drie kartuizerheiligen Bruno, Hugo en Beatrix aan te brengen.

In 1783 werd het kartuizerinnenklooster gesupprimeerd, in 1790 opnieuw in gebruik genomen en in 1796 definitief afgeschaft. Vanaf 1824 werd een gedeelte van de kloostergebouwen door de Congregatie van de Zusters van Liefde omgevormd tot een tehuis voor ongeneeslijke zieken. Dit tehuis werd in 1892 overgebracht naar het nieuw gebouwde ziekenhuis in de Prof. Dr.J. Sebrechtsstraat. Verschillende panden werden later verkocht aan de Gilde der Ambachten (de huidige vzw Volkswelzijn, CM).

De Brugse militaire kring die in 1856 was opgericht, kon vanaf 1893 de voormalige kartuizerinnenkerk (nu eigendom van de Stad

Brugge) en het huis Oude Burg 13 gebruiken als militaire kerk en als verenigingslokaal. De militaire kring moest zorgen voor kwalitatieve ontspanning voor soldaten.

De **bakstenen** kerk is gedeeltelijk ingebouwd. Bemerk op het zadeldak het eenvoudige klokkentorentje. Boven de ingang steekt een **natuurstenen** gevelsteen met een tekst die zowel naar de vroegere en huidige functie verwijst. De eindgevel van de kerk is te zien van op de binnenkoer van het O.C.M.W. waarvan de toegang te vinden is iets verder in de straat (daar krijgt de bezoeker ook een glimp van de nog bestaande kloostergebouwen). Die eindgevel is een eenvoudige bakstenen tuitgevel. Aan de zijgevel in de Kartuizerinnenstraat zijn zeven bronzen gedenkplaten met de namen van oorlogsslachtoffers geplaatst.

In de kerk zelf zijn verschillende bescheiden maar interessante kunstwerken opgesteld, die weliswaar uit andere kerken afkomstig zijn. Het oorspronkelijke meubilair was met de afschaffing van de kartuizerinnenorde verdwenen. Enkel het Sint-Annabeeld behoorde misschien ooit toe aan de zusters. Sint-Anna was immers hun patroonheilige. Het houten, met **marmerschildering** afgewerkte altaar is classicistisch en kan mogelijk nog uit het einde van de 18de eeuw dateren. De eikenhouten preekstoel, die volgens de overlevering uit de Sint-Laurentiuskerk van Antwerpen afkomstig zou zijn, heeft een kuip versierd met de H. Lucas, de H. Joannes en de Goede Herder en rust op een palmboom.

Onder het doksaal (aan de ingang van de kerk) bevindt zich een 18de-eeuwse **marmeren nis** die zou deel uitgemaakt hebben van het praalgraf van de bisschop Jan Caïmo die oorspronkelijk opgesteld was in de Sint-Donaaskathedraal op de Burg.

De in 1926 gebouwde crypte is zeker een bezoek waard. Deze is gebouwd als herdenking aan de Eerste Wereldoorlog. Het ontwerp is van de

Brugse architecten Alphonse De Pauw en Antoine Dugardyn. Het oorlogsmonument kreeg de vorm van een graftombe met gisant (uitgevoerd in **witte natuursteen**). Het beeld werd ontworpen door August Nobels en gehouwen door de Bruggeling Michiel D'Hondt (1848-1932). Het kreeg de gelaatstrekken van soldaat Donat Spiers uit Ronse die op 9 augustus 1918 in Langemark was gesneuveld.

Voor de bouw van de crypte moest het koor worden verhoogd.

Sinds november 1998 worden hier heel wat memorabilia van soldaat Spiers en frontaalmoezenier August Nobels permanent tentoongesteld. De voorwerpen werden geschonken door de respectieve families.

In de militaire kapel vinden nog enkele malen per jaar eredienssten plaats naar aanleiding van vaderlandslievende herdenkingen (8 mei en 11 november o.a.).

De praalboog die de Kartuizerinnenstraat afsluit, is nog meer dan de tombe een openbaar oorlogsmonument. Het ontwerp ervan werd in 1929 toevertrouwd aan Jules Fonteyne (1878-1964), de toenmalige directeur van de Brugse academie. De zeer klassiek ogende triomfboog is opgetrokken in **witte kalksteen van Euville**, versierd met driekwartzuilen en kapitelen en bekroond door twee 'klimmende' leeuwen die het gekroonde Belgische wapenschild vasthouden, waaronder de wapenspreuk 'Eendracht maakt macht'. Op het entablement van de boog zelf is het inschrift 'Pro Patria' aangebracht (dit is een verkorting van '*Dulce et decorum est pro patria mori*, het is zoet en eervol te sterven voor het vaderland' uit Horatius, Carmina). In de zwikken van de boog zijn nog de gepolychromeerde schilden van Brugge en West-Vlaanderen aangebracht. De natuursteen werd geleverd door de nog steeds bestaande firma Lanssens. Jules Fonteyne heeft zelf het beeldhouwwerk verzorgd. De praalboog is in 2002 beschermd als monument.

De praalboog vormt sinds 1930 de afsluiting van de Kartaizerinnenstraat.

De militaire kapel is (samen met de restanten van het kartaizerinnenklooster) beschermd als monument met M.B. van 28 maart 2002.

Langestraat 21, het huis De Lombard

Open op zaterdag 13 september van 14u tot 18u
en op zondag 14 september van 10u tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

Roerend en Onroerend **Erfgoed** zijn evenwaardig en vaak complementair. Met de Open Monumentendagen wordt dit steeds opnieuw aangetoond. Het **Stadsarchief** is sinds jaar en dag culturele partner op de Brugse OMD. Voor het huis De Lombard werden de documenten die het verhaal van dit gebouw staven opgezocht. Ze worden hier speciaal voor u tentoongesteld op OMD 2003: **De Lombard in archiefdocumenten.**

Het huis de Lombard staat op het programma 2003 als voorbeeld van een realisatie van een 18de-eeuwse **meester-metselaar** Eugenius Goddyn (bouwpromotie avant-la-lettre) en ook om de prachtig met **marmerimitatie** beschilderde zuilen in de vestibule.

De geschiedenis van de eigenaars en bewoners van het huis De Lombard werd uitvoerig bestudeerd door Andries Van Den Abeele (de tekst werd niet gepubliceerd maar is wel consulteerbaar op de website). De vroegste eigenaar die kon worden geïdentificeerd is Joos Honin in 1435. Het eigendom, gesitueerd recht tegenover het klooster van de predikheren, bestond uit meerdere woningen. Honin, raadsheer van hertog Filips de Goede, liet verschillende huizen slopen om een groot nieuw huis op te bouwen. Wellicht was Honin de bouwheer van het herenhuis zoals we het kennen van het plan van Marcus Gheeraerts (1562): een twee bouwlagen hoog huis met een traptoren (vergelijkbaar met het Hof van Gistel in de Naaldenstraat bijvoorbeeld). De naam 'De Lombard' komt van de functie die het huis tussen

ca. 1457 en 1510 kreeg toebedeeld, n.l. dat van pandjeshuis of lommerd. Twee van de eerste toenmalige vennoten zijn bekend: het waren de lommerhouders van Italiaanse afkomst Oudenin de Villa en Gabriel Solari. Vanaf de 16de eeuw wordt het pand opnieuw een echt woonhuis dat achtereenvolgens in het bezit was van de familie Petyt, d'Ongnies de Merode, Van der Haghen en van 1731 tot 1767 de familie de la Villette. Deze invloedrijke families zullen vaak het huis zelf bewonen. Nieuwe eigenaar in 1767 werd aannemer en meester-metselaar Eugenius Goddyn. Hij zal een volledig nieuw huis bouwen (wellicht met behoud van de kelders). Goddyn is bekend als "architect" van meerdere zeer fraaie 18de-eeuwse panden zoals Spiegelrei 13 (1756), Hoogstraat 4 (1767) en Sint-Maartensplein 5 (1778-1781). Wij weten niet wanneer Goddyn het huis nieuw bouwde, maar hoogstwaarschijnlijk pas in de jaren tachtig: het was typisch voor hem om als bouwpromotor op te treden en een nieuw gebouwd huis door te verkopen. Hij deed eerst een (mislukte) poging om het (pas afgewerkte?) huis in 1787 te verhuren aan de nieuw aangestelde intendant van het departement Jean-Charles de Mahieu. Door de politieke moeilijkheden bleef de Mahieu maar een jaar in Brugge. Goddyn verkocht het grote huis op 7 november 1787 aan de zeer rijke jonkheer (en rentenier) Charles Le Gillon (1763-1831), die getrouwd was met Françoise van Zuylen van Nyevelt. Zijn bezit werd op 60.000 Franse ponden geschat en hij behoorde tot de honderd rijkste mannen van de stad. Zijn nakomelingen zullen Langestraat 21 bewonen tot in 1990. De laatste privé-bewoonster was mevrouw Denise de Peellaert, weduwe van de heer Ferdinand Janssens de Bisthoven.

In opdracht van de nieuwe eigenaar, het Verbond van Christelijke Werkgevers en Kaderleden (VKW), werd het grote pand tussen 1990 en 1993 gerestaureerd en omgevormd tot kantoor. Het gebouw wordt vandaag gebruikt door VKW Brugge Oostende voor haar activiteiten en bestuursvergaderingen, door de diensten van Acerta (sociaal secretariaat en sociaal

verzekeringsfonds) en Idewe (interbedrijfsgeneeskundige dienst). De fraaie salons kunnen gehuurd worden voor bedrijfsmeetings, raden van bestuur en algemene vergaderingen van bedrijven in het Brugse. Momenteel zijn hier 25 medewerkers tewerkgesteld.

Het huis De Lombard is een typevoorbeeld van een groot 18de-eeuws Brugs herenhuis. De streng symmetrische (bepleisterde) voorgevel is drie bouwlagen hoog en zeven traveeën breed. De verschillende verdiepingen gescheiden door geprofileerde lijsten, samen met het zgn. hoofdgestel (de gevelbekroning met kroonlijst), geven deze brede gevel (ca. 22 meter) een sterk horizontaal karakter. Midden- en zijrisalieten (vooruitspringende delen in de gevel) zorgen dan toch voor een verticale geleiding en creëren een spel van licht en schaduw (zeer geliefd bij de classicistische architectuur). De gevel wordt centraal bekroond door een driehoekig fronton met een grote ovale opening (of oculus). Links van het pand bevindt zich de koetspoort uit 1849, met een verdieping die ingericht was als wintertuin.

De koetsendoorrit (nu ingericht als kantoor) is bepleisterd en de wanden zijn geleed door vlakke pilasters. Aan de rechterkant leiden drie trappen naar de vestibule, samen met het trappenhuis dat er op aansluit, een hoogst imposante ruimte en zeldzaam in de Brugse woonarchitectuur. Deze vestibule, met vierkant grondplan, wordt beheerst door vier zuilen met Corinthische kapitelen. Op basis van teruggevonden sporen werden de zuilen opnieuw van een rode **marmerschildering** voorzien. De kapitelen kregen een groene afwerkingslaag. Waarschijnlijk waren ze oorspronkelijk met bladgoud opgehoogd.

Tegen de wanden is op de vlakke pilasters een lichtgrijze **marmerschildering** aangebracht. De bevloering met **marmeren** tegels geeft deze ruimte een zeer voornaam karakter. Het trappenhuis trekt de aandacht: twee halfronde trappen met mahoniehouten handgreep leiden naar het bordes en de ruimte zelf is afgedekt met een ovale koepel.

De marmerschilder aan het werk in het huis De Lombard.

We veronderstellen dat zowel de vestibule als het trappenhuis dateren uit 1849 toen Louis de Bie de Westvoorde en Thérèse Le Gillon het huis bewoonden en ook de koetspoort nieuw werd gebouwd. Aan de straatzijde daarentegen wijzen de structuur van de vroegere bibliotheek en de drie salons in enfilade op een 18de-eeuwse situatie (de ruimtes staan onderling met elkaar in verbinding met dubbele vleugeldeuren, die op een as tegen de straatgevel zijn gesitueerd). De **marmere**n voluteschouwen in neoclassicistische stijl (Charles X-stijl) dateren wellicht uit 1849, evenals de decoratie op de schouwboezems. Bij de recente restauratie werd aandacht besteed aan een nieuwe stoffering van de wanden.

De grootste en meest imposante ruimte op de benedenverdieping is de voormalige eetkamer, die zoals het hoort aan de tuinzijde is gesitueerd.

Boven de groen beschilderde, houten plintlambrisering wordt de ruimte gedomineerd door een reeks van vijf grote landschappen met de voorstelling van de seizoenen. De Brugse schilder Jan Garemyn (1716-1799) penseelde deze in 1780 voor het huis Dijver 7 (nu Hotel de Tuilerieën). Ze werden op 15 mei 1935 op een publieke veiling gekocht door de toenmalige eigenaar-bewoner Ferdinand Janssens de Bisthoven. Een kleiner schilderijtje werd ingewerkt in de schouwboezem. De winter wordt tweemaal uitgebeeld.

Op de **gekasseide** binnenplaats, bevindt zich nog het voormalig koetsgebouw. Charles Le Gillon liet dit in 1828 bouwen. Een gedeelte ervan werd in 1947 omgevormd tot woongelegenheid voor de huishoudster. De kleine berging die erop aansluit is in een vroege neogotische stijl naar Engels model opgetrokken en was misschien een badhuisje. De tuin is volledig **ommuurd** en op het einde van de tuin staat een paviljoentje dat in 1957 (naar het oorspronkelijk model?) werd herbouwd. In de tuin (die nu gedeeltelijk als parking werd ingericht) zijn enkele waardevolle bomen bewaard zoals een Japanse notenboom, esdoorns en een hemelboom.

Langestraat 21 werd in mei 2003 op de ontwerplijst voor bescherming als monument geplaatst.

Langestraat, de Kruispoort

Open op zaterdag 13 september van 14u tot 18u
en op zondag 14 september van 10u tot 18u

**De Erfgoedjongeren (voorheen het
Jongerenproject Open Monumentendag
Brugge) begeleiden de bezoekers**

De Kruispoort met haar **bakstenen** kern en **natuurstenen** bekleding *in brabandschen steenen* is een bijzondere illustratie van het jaarthema Steen.

Ook in 2003 zijn de Brugse jongeren van de partij. Na hun fel besproken (en gesmaakte) internationaal Frontsideproject in 2002 spelen ze dit jaar in op het jaarthema 'Steen' met het project 'Op het dak van je stad' in de voormalige cinema Memling in de Hoogstraat 19/ Twijnstraat 12. De jongeren gebruiken sinds 2001 de Kruispoort als werklokaal tijdens de zomermaanden.

De huidige Kruispoort had twee voorgangsters. De oudste stadspoort op die plaats dateerde uit 1297-1304, uit de tijd van de aanleg van de grote en tweede omwalling rond de stad. Die omwalling bestond uit wallen, grachten, houten palissaden, stenen verdedigingsmuren en natuurlijke versterkte poorten. Het uitzicht van de eerste (kruis)poort is niet gekend maar er zijn wel wat papieren sporen in het Stadsarchief terug te vinden. In 1366 werd een nieuwe poort opgetrokken naar het ontwerp van de meester-metselaars Mathias Saghen en Jan Slabbaerd. Wellicht vertoonde die tweede poort gelijkenissen met de nu nog bewaarde Smedenpoort en Ezelpoort, die door dezelfde aannemers werden gebouwd. Ook nummer twee was geen lang leven beschoren. Moeilijkheden met Gent waren mede de oorzaak om deze kant van de stad nog beter verdedigbaar te maken. De

Katelijne-, Gent-, en Kruispoort werden immers als belangrijkste bolwerken regelmatig tegen hoge kosten hersteld. Na de inname van de stad door de Gentse opstandelingen onder de leiding van Filips van Artevelde in 1382 werden de drie poorten afgebroken.

De Stadsmagistraat, vertegenwoordigd door de twee toenmalige burgemeesters Jan Campin en Nicolaas Barbezaen, beslisten in de zomer van 1400 drie nieuwe poorten te laten bouwen naar een ontwerp van de aannemers-bouwmeesters Jan van Oudenaerde en Maarten van Leuven (zie nummer 1 van deze brochure). Het contract van deze aanbesteding met een beschrijving van hoe de poorten er moesten uitzien, werd volledig gekopieerd in de stadsrekeningen van 1400. Het bouw materiaal zelf, **arduin** of **brabandsche steen, teghelen** (baksteen), **kalk** en zand, werd door de aannemers geleverd. De aannemingssom bedroeg 3100 ponden en de drie poorten moesten voltooid zijn binnen de zes jaar.

Het poortcomplex van de Kruispoort bestond uit een hoofdgebouw (twee zware ronde torens met weermuren, een voorzaal en een hoge bovenbouw), twee bruggen, een voorpoort en acht torens. De poort werd in 1578 nogmaals verbouwd (en waarschijnlijk toen verlaagd). De voorpoort werd rond 1760 gesloopt en nooit meer herbouwd.

Nu zijn nog steeds de twee zware ronde torens met de smalle overwelfde doorgang tussen de twee rechte vleugels en de twee achthoekige torentjes langs de stadszijde bewaard. De poort werd een laatste keer gerestaureerd in 1969-1972. Niettegenstaande de talrijke ingrepen in de loop van haar zeshonderd jaar oude geschiedenis zijn nog heel wat authentieke bouwelementen aanwijsbaar.

De **zandstenen** voorgevel (kant stad) heeft een vlak middengedeelte en is beëindigd door twee hoge achthoekige traptorentjes. Centraal zit een spitsbogige doorgang en de poort zelf is toegankelijk via kleine ingangen. Een horizontale (stenen) waterlijst verdeelt de gevel in twee

niveaus. Op de verdieping zijn de hoge kruisvensters gevat in rondboognissen waarvan de boogvelden versierd zijn met maaswerk in de vorm van een drielob. Centraal in de gevel zit een nisje met daarin een kruisbeeld (verwijzend naar de naam van de poort). De stadsgevel is bovenaan afgewerkt met een op consoles uitkragende borstwering. In de traptorentjes zijn verschillende schietgaten (maar ook steigergaten bovenaan) herkenbaar.

De twee traptorens begrenzen de gevel aan de kant van stad.

De centrale doorgang is opgebouwd uit drie opeenvolgende overwelingen: een spitsbogig tongewelf, een kruisribbengewelf en een tongewelf. Enkel op een rustig moment (de doorgang wordt effectief voor autoverkeer gebruikt) kunnen de architecturale en decoratieve details van die doorgang bewonderd worden. Prachtig gebeeldhouwde (authentieke?) kraagstenen dragen de gewelfribben. Daarnaast zijn getuigen van het afsluitingsmechanisme bewaard: zoals de balksleuf in de linkermuur (voor de afgrendeling van de dubbele deur met sluitbomen), een sponning (waarin het sponhek naar beneden werd gelaten) en duimen en ogen van verdwenen poorten.

Aan de kant van de ringvaart beheersen de twee massieve ronde torens de architecturale vormgeving. Ze zijn met elkaar verbonden door een rechthoekig gedeelte, de zogenaamde mezekooi. De muren zijn doorbroken door verschillende schiet- en werpgaten. Op de benedenverdieping is naast de centrale doorgang nog een bouwspoor afleesbaar van een authentieke ingang: *een duerken met eene valbrughe omme eenen man te paerde of te voet ute te latene*. Eenmaal de stadspoort voor de nacht was afgesloten kon een enkeling dus nog wel in geval van de nood de stad via die weg verlaten.

Het interieur van de poort oogt nog authentiek. Vele Bruggelingen zullen zich hier nog het Oorlogsmuseum herinneren, dat pas in 1988 verdween. Tot dan werd de poort bovendien bewoond door een huisbewaarder.

De *ronde cuppen* op de benedenverdieping (zoals ze in het contract worden genoemd) zijn met een vijfdelig gewelf afgedekt. Enkel in het linkertorentje is nog een authentieke **natuurstenen** spiltrap bewaard (de andere werd na W.O. II vervangen in **beton**) langs waar men de grote (wapen)zaal op de verdieping kan bereiken. Die zaal is door kolommen in drie beuken verdeeld. Iedere beuk is met kruisribgewelven overkluisd. De ribben eindigen op kraagstenen waarvan sommigen met profeten en een engel met banderol zijn versierd. Ook de restanten van het valhekmechanisme zijn bewaard. De twee ronde torens, die afgedekt zijn met een meerdelig gewelf, zijn hier ook met elkaar verbonden door de zogenaamde mezekooi. Deze werd oorspronkelijk gebruikt om de valbrug op te halen en ook om de belagers via de openingen te bekogelen of met kokend pek te overgieten. In de ronde torens zelf zijn nog de haard en de zitbankjes van de poortwachters bewaard. De bevloering in de torens bestaat uit **rode tegels** in gebakken aarde, terwijl deze in de zaal uit **witte en blauwe natuurstenen** tegels bestaat.

De Kruispoort is wellicht de mooiste monumentale getuige van de Brugse militaire architectuur. Een onschatbaar stuk erfgoed.

De Kruispoort is beschermd als monument bij K.B. van 5 december 1962.

Markt 3, het Provinciaal Hof

Open op zaterdag 13 september van 14u tot 18u
en op zondag 14 september van 10u tot 18u

Gidsen zorgen voor de begeleiding

Door zijn centrale ligging in de oude binnenstad is en blijft het Provinciaal Hof een grote trekpleister op de jaarlijkse Open Monumentendagen. Dit jaar vestigen de gidsen de aandacht op de stenen elementen in het interieur en die zijn niet gering. Een andere ontdekkingstocht. De monumentale voorgevel is opgetrokken in **Franse kalksteen van Euville** (zgn. Euville Construction).

Op de plaats van het Provinciaal Hof stond tussen 1285 en 1789 de Waterhalle, een imposant gebouw in baksteen en natuursteen dat schraags over de Kraanrei was gebouwd. Koopwaar werd daaronder in kleine boten aangevoerd, gelost en gestapeld.

Na de sloop van de Waterhalle, die bekend stond als één van de “Zeven Wonderen” van de stad, werd de rei overwelfd en een fraai classicistisch gebouw opgetrokken. In het centrale deel van dit nieuwe bouwwerk richtte het provinciebestuur reeds in 1850 een raadzaal in. In 1878 verwoestte een desastreuze brand nagenoeg het volledige complex aan de oostkant van de Markt en dit tot vreugde van de voorstanders van de Vlaamse bouwstijl: *tous les amis de notre antique art national ont appris avec une vive satisfaction (au point de vue artistique bien entendu) l'incendie de l'affreuse construction qui sous le nom de Palais du Gouvernement provincial, gâtait si déplorablement l'effet pittoresque de la Grande Place de Bruges (...)* (Le Bien Public, 7 maart 1878).

Dadelijk werd aangedrongen om een nieuw gebouw op te richten in een 15de-eeuwse gotische stijl. Nog in 1880 werd een akkoord bereikt om de volledige oostkant van de Markt (toch om en bij de 100 meter) te bebouwen en dit niet enkel met een nieuw Provinciaal Hof maar ook met kantoren voor Bruggen en Wegen (later dacht men er de gouverneursresidentie in onder te brengen) en lokalen voor de Post en Telegraaf.

Enkel een Brugs architect werd in staat geacht een gebouw van die schaal in een (Brugs) gotische stijl te realiseren. Stadsarchitect Louis Delacenserie (1838-1909) en provinciaal architect René Buyck (1850-1923) kregen van gouverneur Theodore Heyvaert de opdracht om de plannen voor het Provinciaal Hof en het Postgebouw te tekenen. Talrijke ontwerpen werden in commissies van tafel geveegd en het duurde tot 1887 voor de werken konden starten met een door de Koninklijke Commissie voor Monumenten goedgekeurd ontwerp. De bouwwerken sleepten vele jaren aan. In 1892 moest de Provincieraad haar intrek nemen in een onvoltooid complex. Het duurde tot 1909 voor de werken in het interieur waren voltooid en tot 1921 voor de drie linkertraveeën waren gebouwd.

De gevelarchitectuur in neostijl bepaalt sterk het karakter van het marktplein. Het imposante Provinciaal Hof bestaat uit een drie bouwlagen hoge middenvleugel van drie traveeën en twee lagere zijvleugels van twee bouwlagen respectievelijk drie en vier traveeën. Dwars op het voorgebouw staat nog een tweelaagse achtervleugel. De voorgevel is met Franse kalkzandsteen van **Euville** opgetrokken. De ingang wordt beklemtoond door de monumentale trap met open borstwering en de twee beeldhouwde leeuwen en lantaarns. De vensters op de beneden- en bovenverdieping zijn gevat in spitsboognissen met maaswerk in de boogvelden. Hoektorentjes, dakkapellen, hogels, pinakels en een opengewerkte balustrade als gevelbeëindiging maken het gotische beeld compleet.

Zowel de stadhuisgevel als de gevel van het huis van de heren van Gruuthuse zijn duidelijk als inspiratiebron gebruikt door de architecten.

De koperen Sint-Michiël die de centrale punttop van de voorgevel bekroont, werd in 1904 gemaakt door de Brugse kunstschilder Edward De Vooght (1828-1922) naar een ontwerp van beeldhouwer Gustaaf Pickery (1862-1921). Hoogstwaarschijnlijk is ook de vorstskam die het centrale leien dak bekroont van metaal, de overige zijn in **natuursteen**. De vergulde L, centraal onder de vorstskam, verwijst naar Koning Leopold II en zit tussen de wapenschilden van Vlaanderen en Oud Vlaanderen.

In het Provinciaal Hof kunnen de voorzaal, de vestibule, de grote achterzaal en de trapzaal op de benedenverdieping worden bewonderd. Overal zijn koperen en smeedijzeren lusters opgehangen die de ruimtes verlichten. Bemerk ook de afwerkingen van de deuren met sluitwerk in metaal, de glas-inloodramen, de binnenluiken en de wandverlichting.

Zowel de met balksleutels versierde balkenzoldering, de rijkelijk met **natuursteen** voorziene ingangen, het beeldhouwwerk, de houten deuren, de schouwen en de **vloertegels** zijn authentiek en typisch voor deze laat-19de-eeuwse stijl. De natuurstenen omlijstingen van de diverse in- en doorgangen zijn in Franse kalksteen van Anstrude (Yonne). Bepaalde vloeren zijn in witsteen van Massangis; sommige in arduin van de regio van de Ourthe. Via de monumentale **natuurstenen** eretrap, die in **Euville** Construction werd opgetrokken (de treden zijn in Euville Marbrier)² is de verdieping te bereiken. Het monumentale achzijdige trappenhuis is een opvallend element in het gebouw. Verschillende **natuurstenen** beelden verfraaien dit geheel. Ze stellen bekende Vlamingen voor zoals Jacob van Maerlant, Jan Van Eyck, Lanceloot Blondeel en Jan Brito. In het stergewelf dat het trappenhuis afdekt, zijn op de consoles de personen

² Met dank aan Thomas Wets en Paul Lanssens.

gebeeldhouwd die bij de realisatie van het Provinciaal Hof waren betrokken zoals architect Louis Delacenserie, de beeldhouwers Gustaaf en Hendrik Pickery, de aannemers Hargot uit Antwerpen, architect René Buyck en gouverneur Albert Ruzette.

Een van de meest opvallende (kunst)objecten in het gebouw is zonder twijfel de monumentale luchter in smeedijzer in de **natuurstenen** trappenzaal. De luchter die 15 meter hoog is en 1300 kilo zou wegen, werd in 1909 gesmeed door de toen reeds 82-jarige Edward De Vooght naar een ontwerp van Louis Delacenserie. De trapeuning is gesmeed en versierd met drakenfiguren. De Vooght smeedde ook de twee opmerkelijke kroonluchters van de raadzaal die op de verdieping te bezoeken is. Het zijn meesterwerken. Heel wat lelies, ranken en bladeren zorgen voor extra sierlijkheid aan de toch vrij imposante luchters.

Het roosvenster in de achtergevel lijkt uit de religieuze architectuur geplukt.

Op de bovenverdieping zijn de balkonzaal en de provincieraadzaal te bezoeken. In de balkonzaal valt de monumentale **natuurstenen** gebeeldhouwde schouw dadelijk op. Daar zijn ook de portretten van gouverneurs te bewonderen. Rechts van de brede middengang bevindt zich de voormalige provincieraadzaal (de provincieraad vergadert sinds 1999 in een nieuw gebouw gelegen bij het provinciehuis Boeverbos). Hier trekt vooral het roosvenster met het **natuurstenen** maaswerk de aandacht van de bezoeker. Het lijkt zo uit de religieuze architectuur overgenomen. De ruimte is afgewerkt met een houten spitsbooggewelf(dit gewelf verbergt wel een 'modern' ijzeren dakspant). Verder in de ruimte zijn beelden opgesteld die gezagdragers uitbeelden en heel wat portretten van de voorzitters van de provincieraad te ontdekken.

Het Provinciaal Hof is beschermd als monument bij M.B. van 28 maart 2002.

Moerstraat, de Sint-Jacobskerk

Open op zaterdag 13 september van 14u tot 16u
en op zondag 14 september van 14u tot 17u

Gidsen zorgen voor begeleiding

Hier is op initiatief van de Openbare Bibliotheek Biekorf en het Stadsarchief een tentoonstelling opgesteld **'Grafstenen op papier. Graftschriftenverzameling uit Brugse archieven en Bibliotheken'**. De samenwerking tussen de verschillende erfgoedpartners die zorgden voor dit project werd gecoördineerd door de Erfgoedcel Brugge. Na de Open Monumentendagen kan de tentoonstelling nog tot eind september bewonderd worden in de Biekorf, Kuipersstraat 3.

Kort vóór 1250 werd door bisschop Walter de Marvis een kapel, toen nog deel van de Sint-Salvatorsparochie, tot parochiekerk verheven met als patroon Sint-Jacob.

De Sint-Jacobskerk is een **bakstenen** kerk maar met verschillende decoratieve elementen in natuursteen. Op de ontdekkingstocht in en rond de kerk is **Doornikse steen, Balegem, Gobertange, Diegem en Massangis** herkenbaar.

De Sint-Jacobskerk is in meerdere bouwfasen gegroeid van een eenbeukige tot de driebeukige kerk die ze vandaag is. De verschillende bouwfasen zijn goed van elkaar te onderscheiden. Het gotische kerk(je) met imposante vieringtoren kon in de tweede helft van de 15de eeuw worden uitgebreid. Tegen het hoofdkoor werden ten zuiden twee nieuwe koren gebouwd, de hoofdbeuk werd omgebouwd en eveneens aan de zuidkant werd de kerk met twee beuken uitgebreid. Enkele kleine

kapellen werden aangebouwd en de toren hoger gemaakt. Vanaf 1692 kreeg het kerkinterieur een nagenoeg volledige barokke stoffering: de gotische koorvensters werden dichtgemetseld, de spitsboogvensters omgevormd tot segmentboogvensters, **bakstenen** kruisribgewelven vervingen de allicht houten zoldering, nieuwe kapellen werden bijgebouwd, nieuwe altaren en een muurbekleding met **witte en zwarte marmer** vervulldigden het barokke beeld. De kerk werd zowel in 1894 als in 1910 uitgebreid gerestaureerd door de architecten Charles De Wulf en Alphonse De Pauw. Sinds 1983 zijn nieuwe restauratiewerken gestart maar ze zijn nog niet voltooid.

Van de vroeggotische kerk blijven **stenen** getuigen bewaard in de noordelijke zijbeuk en in het koor aan die zijde (links), onder meer de vieringpijlers in **Doornikse kalkzandsteen** met kapitelen voorzien met een dubbele rij haken. **Natuurstenen sporen** van de 15de-eeuwse kerk zijn nu nog in de buitengevels herkenbaar vooral dan aan de gedichte koorvensters.

In de kerk wordt de bezoeker overweldigd door de rijkdom van het interieur en de kwaliteit van de bewaarde kunstschaten. De Sint-Jacobskerk was gelegen in het mercantiele centrum van de oude hanzestad en werd veelvuldig door rijke mecenasen en ambachten met kunstwerken begiftigd. Zo zijn er enkele prachtige schilderijen zoals de 'Lucialegende' van de Meester van de Legende van de Heilige Lucia (ca. 1480), de 'Legende van Cosmas en Damianus' van Lanceloot Blondeel (1523), de 'triptiek van Joos van Belle' van Pieter Pourbus en nog boeiende werken van Jan Garemin en Jacob van Oost. De **marmeren** lambrizing is opgesmukt met beeldhouwwerk die apostelhoofden voorstellen en met schilderijen die scènes uit het leven van Christus en de Heilige Jacobus de Meerdere uitbeelden. Ze werden geschilderd door de Bruggeling Dominique Nollet (ca. 1640-1736). Nollet was conservator van de verzameling van de hertog Maximiliaan-Emmanuel van Beieren en gouverneur-generaal van de Spaanse

Nederlanden (wiens naam aan het Fort van Beieren is verbonden, zie de brochures van de Open Monumentendagen 2000 en 2001) en volgde die vorst achtereenvolgens naar München en Parijs.

Erg opvallend is het **zwartmarmeren** barokke doksaal, dat het koor afsluit. Het werd in 1628 vervaardigd door de Antwerpse beeldhouwer Jacob Cocx. Ook de altaren vragen de aandacht van de bezoeker. Het hoogaltaar is uiteraard het rijkst uitgewerkt in **marmer** en de twee zijaltaren zijn in hout maar gedecoreerd met **marmerschildering**. De in hout gebeeldhouwde preekstoel is bijzonder merkwaardig en dit vooral ook door de iconografie. Beeldsnijder en timmerman waren Bonaventura de Lannoy en Joos Vlaeminck. De voet van de preekstoel wordt gevormd door vier vrouwenbeelden die de in de 17de eeuw gekende werelddelen personifiëren. De monumentale eind 16de-eeuwse sacramentstoren is in **marmer en steen** gehouwen en leunt nog aan bij de renaissancestijl. Een boeiend kunstwerk.

Het prachtige renaissance muurgraf van Ferry de Gros.

Heel speciaal op deze OMD vestigen wij de aandacht op het **stenen** grafmonument van Ferry de Gros dat in 1521 werd gemaakt. Het is zonder twijfel een van de meest merkwaardige grafmonumenten in de vorm van een nis die in Brugge zijn bewaard (naast die van Lanchals, De Baenst en Van Overtveld in de Onze-Lieve-Vrouwekerk). Ferry de Gros, was de zoon van Jean, secretaris van de hertogen van de Bourgondië, die in het huis Sint-Jakobsstraat 68 woonde. Ferry is hier begraven met zijn twee echtgenoten Philipinne Wielant en François d'Ailly. De drie figuren zijn als gisant uitgebeeld. Het praalgraf van de Gros is waarschijnlijk het oudste dat in Brugge volledig is bewaard gebleven en bovendien een van de zeldzame kunstwerken in renaissancestijl. Het nisgraf is gepolychromeerd en de soort natuursteen die werd gebruikt is ons niet bekend.

De Sint-Jacobskerk is bekend voor haar funeraire kunst, dat is ook de reden waarom hier de tentoonstelling rond papieren grafstenen werd opgesteld. Verschillende van de grafplaten zijn in koper maar er zijn ook **natuurstenen** grafgedenktekens (zoals deze van Adriaan van Woestwynckel uit 1622).

De hier bewaarde religieuze kunstwerken zijn te talrijk om op te sommen. De kerk is op zich een bijzonder rijke schatkamer.

De Sint-Jacobskerk is beschermd als monument bij K.B. van 25 maart 1938.

Oude Zomerstraat 2, het huis van Zenon³

Open op zaterdag 13 september van 14u tot 18u
en op zondag 14 september
van 10u tot 12u en van 14u tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

Dit Brugse woonhuis staat op het programma van de OMD 2003 omwille van de verrassende voorgevel die als een **bakstenen** schermgevel is uitgewerkt, een van de weinige voorbeelden van dit geveltype uit de late Middeleeuwen.

Het opvallend huis dat de Oude Zomerstraat afsluit, wordt stijlkritisch omstreeks 1500 gedateerd maar het is wellicht wat ouder. Het dwarshuis, dat aan de straatkant slechts twee traveeën telt, verbreedt achteraan. Na het hoofdpand bevindt zich nog een achterhuis, afgedekt met een lessenaarsdak. Op een **natuurstenen** gevelsteen staat de huisnaam *De Zomere* en de datum 1479 ingehouwen. Deze naam is echter afgeleid van het hoekhuis met de Oude Burg, meer bepaald van één van de huizen die op de plaats stonden waar in 1955 een appartementsgebouw werd ingericht (Oude Burg 16, dat ook nog sporen bevat van oudere huizen). De recente opzoekingen lijken erop te wijzen dat het huis Oude Zomerstraat 2 nooit een huisnaam heeft gehad.

³ Marguerite Yourcenar, de beroemde Franse schrijfster (1903-1987) was geen onbekende in het huis in de Oude Zomerstraat 2. Zij kwam er meermaals op bezoek. In een van haar bekendste werken 'L'oeuvre au noir', dat zich gedeeltelijk afspeelt in het 16de-eeuwse Brugge, kon dit huis mogelijk dit van Zenon zijn, het fascinerende hoofdpersonage in de roman.

Deze bakstenen schermgevel verbergt meer dan vijf eeuwen geschiedenis.

De straatgevel, een **bakstenen** schermgevel, is vijf bouwlagen hoog. De linkertravee is breder dan de rechter en bevat telkens drielichten. De boogvelden boven de vensteropeningen zijn opgevuld met maaswerk (versieringen in baksteen) in de vorm van spitsboogjes met driepassen. Op de eerste en tweede verdieping hebben de vensters **natuurstenen** kruisverdelingen, op de derde en vierde verdieping zijn er verticale stijlen.

Het huis werd in 1980-1982 gerestaureerd onder leiding van architect Arthur Degeyter. Het was wat de gevel betrof een historiserende restauratie (dit wil zeggen een proeve om terug te gaan naar het oorspronkelijke uitzicht). De gevel werd bovenaan op een esthetische manier afgewerkt en verhoogd met enkele baksteenlagen. De benedenverdieping, die reeds in 1901 was verbouwd (lees verlaagd), kreeg een sobere hedendaagse vormgeving. De vensters werden opnieuw van **natuurstenen** verdelingen voorzien. Het baksteenmetselwerk werd met water gereinigd, waar nodig hersteld en opnieuw gevoegd met kalkmortel. De maaswerkversieringen werden met de hand gereinigd om ieder mogelijke beschadiging te vermijden.

Doordat in 1901 het keldergewelf werd verlaagd en de vloer van de oorspronkelijk hooggelegen benedenverdieping verhoogd, ontstond een nieuwe, vrij lage benedenverdieping (vroeger kon men enkel via een bordestrap het huis binnengaan). Naast de voorgevel werden ook de **bakstenen** achter- en zijgevels en de waardevolle bouwelementen in de woning gerestaureerd. Overal waren (onder een laag pleister) de houten balkenzolderingen bewaard gebleven. Verschillende waren beschilderd. Op sommige plaatsen was het spreidsel nog aanwezig (dit zijn zeer dunne, kwartiergezaagde eiken planken die op de kinderbalken worden gelegd om de naden van de daarop liggende (vaak goedkopere) houten vloer aan het oog te onttrekken. Spreidsel is enkel aanwezig in rijke herenhuizen. De achtergevel van het grote dwarshuis is een puntgevel die eindigt met een schouw en in de gedeeltelijk vrijstaande zijgevel zitten de vensters per travee in nissen gevat. In het achterhuis staat een zeer

interessante 15de-eeuwse schouw, waarvan de **natuurstenen** latei versierd is met een gebeeldhouwd jachtafereel. In het huis zijn nog interessante bouwhistorische elementen te ontdekken.

Opzoekingen in het Archief van het O.C.M.W. resulteerden in een lijstje van namen van eigenaars tussen 1453 en 1580 (de Rekeningen van de Dis van Sint-Gillis). Daar wordt als eigenaar in 1453 Jan van Wettère opgegeven, gevolgd door meester Pieter Lotins, meester Robert Lotins, meester Jan Tayspil, meester Jacob Immeloot, meester Arnout Woelnare, Marcus Salamon en Jooris Lerou(l)x. Hetzelfde rekeningboek vermeldt nog vroegere (15de-eeuwse) eigenaars en dat waren Marc Haricourt, Rasse Baraet en Denise vande Munic. Wellicht eigenaars van een huis die vroeger op dezelfde plaats stond. Marc Haricourt was makelaar in de periode 1412-1436. De Oude Zomerstraat wordt in die eeuwenoude rekeningboeken vermeld als *'het straetken met een ende'* of *'derde halfcontstraetkin'*. Een Jan van Wettère is in 1431, 1433 en 1435 vinder in de lijnwaadhalle. Waarschijnlijk de vader van de man die in 1453 eigenaar is. Opzoekingen in het Rijks- en Stadsarchief hebben over die verschillende eigenaars nog enkele gegevens opgeleverd.

Jan van Wettère jr. is raadslid van de Stad Brugge in 1462. Archiefbronnen verwijzen naar Jan jr. als de echtgenoot van de weduwe van Roy Massado (zeker in 1478). De Portugese handelaar en Brugse poorter Roy Massado was samen met zijn vrouw eigenaar van het huis Sint-Jansstraat 13 vanaf 14504. Massado was een belangrijk en zeer actief handelaar die zich concentreerde op Portugese producten zoals zuidervruchten en later suiker en peper.

⁴ B. Beernaert & B. Schotte, Verslag van de onderzoeksresultaten van de Werkgroep Huizengeschiedenis van de vzw. Levend Archief, het huis Sint-Jansstraat 13, Brugge, 2001, p. 43-47.

Hij had met verschillende Brugse handelaars als Jan de Damhoudere en Philips van Aertrike bijvoorbeeld zakelijke overeenkomsten afgesloten. Hij moet kort vóór midzomer 1468 overleden zijn. Zijn weduwe erfde het huis in de Sint-Jansstraat. Hij liet haar ook heel wat roerende bezittingen na. Doordat Jan van Wettère uit de Oude Zomerstraat met een rijke (misschien Portugese) weduwe trouwde, kan verondersteld worden dat ook hij een belangrijk en rijk handelaar was en de mogelijke bouwheer van *het huis van Zenon*?

Verschillende daaropvolgende eigenaars hebben een functie in de kerk en zeker twee van hen zijn verbonden aan de Sint-Donaaskathedraal (de term meester is allicht te vereenzelvigen met magister). Zo vonden wij terug dat Jan Tayspil inderdaad kanunnik was in Sint-Donaas en stierf op 7 augustus 1543. Hij werd er begraven en er is een tekening van zijn grafplaat bewaard gebleven. Ook Immeloot was kanunnik en van hem ontdekten we dat hij het niet zo nauw nam met het celibaat. Immeloot had drie bastaardkinderen bij Marie Casemakers die de fraaie namen droegen van Raphael, Jason en Lucretia. Die namen kunnen er op wijzen dat Immeloot een ware humanist was. Na de dood van hun moeder in 1553 erfden de drie minderjarige kinderen het huis Oude Zomerstraat 2, dat dus door de kanunnik reeds aan hun moeder was nagelaten. De voogden van de kinderen verkochten het huis op 11 september 1553 (SAB, Wezenregisters van O.-L.-Vrouw, 1539-1584, fol. 224, 10 mei 1553). De kanunnik erkende dus niet alleen zijn kinderen maar liet ze bovendien niet onbemiddeld achter.

In de zestendelen (het kadasterarchief vanaf 1580) is Jacob Everboudt de eerst genoteerde eigenaar. Van Jacob Everboudt weten we enkel dat hij een goeie man was. Hij bezat verschillende eigendommen in Brugge waaronder huizen op de

parochie van Sint-Salvators en Onze-Lieve-Vrouw maar eveneens boerderijen, schuren en stallen in Varsenare (SAB, *Wezenregisters O.-L.-Vrouw*, 1539-1584, fol. 42). Kroniekschrijver Zeger van Male vermeldt Jacob Everboudt in de lijst van *notabele heeren en poorters van Brugge* die overlijden vóór maart 1584. In mei 1582 had Everboudt het huis Oude Zomerstraat reeds doorverkocht aan Jacob Bricx. Bricx bewoonde het huis niet zelf. Zeker in 1583 werd het verhuurd aan Adriaan van Westcapelle. Het was toen een van de duurste huurhuizen in de Oude Burg. Bricx's dochter Marie was gehuwd met Francisco de Bourgos. Dit echtpaar zal later samen met de weduwe van Jacob Bricx het huis in bezit houden. Na hun dood werd het door de erfgenamen in 1628 doorverkocht aan Philips de Vrieze. Die koop bleek in naam van Jan de Courtewille te zijn gebeurd. Het eigendom werd beschreven als: *een huus staende in een straetken met een hende ligghende achter St. Nicolaes cappelle naest de huuse van godshuuse van St. Nicolaes in Brugghe met een ghemeenen muere ende ghotte ande oostzijde an deen zijde, ende de huuse toebehorende de weduwe van Pauwels de Caesteckere ande westzijde an d'ander zijde, achterwaerts streckende met een plaetse van lande tot ande erfve en huis De Hert en uijtcommende met eender poorte in Loppemstraetkin(...)*. De familie de Courtewille kan het pand zestig jaar in haar bezit houden en verkocht het in 1686 aan Theresia de le Flye, weduwe van Guillaume Perduyn. Theresia hertrouwde met Alexander de Vulder en samen verkochten ze het huis in 1694 aan Isabella vanden Dorpe. De familie Vanden Dorpe hield het een generatie lang in bezit en via erfenis kwam het in handen van de familie Le Mayeur. In 1764 werd het door drie broers Le Mayeur verkocht aan *Sieur Hendrik Pulinx*, de bekende bouwmeester-beeldhouwer. Reeds drie jaar later werd het huis per decreet verkocht aan Guillielmus van Hoogheweghe. Pulinx had schulden en bij de verkoop eisten de meester-metselaars Eugenius Goddyn en Jacobus Gombert samen meer dan 50 pond voor uitgevoerde herstellingswerken. Van

Hoogheweghe kan Oude Zomerstraat 2 op 15 mei 1771 verkopen aan Joannes Steenhout. Steenhout was koetsier en getrouwd met Jeanne Vandermeulen uit Bailleul. Zo staat hij toch ingeschreven in de *Bevolkingsboeken* in 1792. Ook de volgende bewoners hebben hetzelfde beroep: ze verhuren allen koetsen. De weduwe Steenhout zal de zaak in huur geven aan koetsenverhuurders en er zelf met hen blijven wonen tot aan haar dood. Nieuwe eigenaar nog vóór 1830 is Karel Van Troys(t), *verhuurder van peerden*. Van Troys was getrouwd met Catherine Weghsteen; de weduwe van een vorige huurder Pierre de Mortisse. Catherine was 20 jaar ouder dan haar tweede echtgenoot en had 5 kinderen uit haar eerste huwelijk. Het nieuwe echtpaar kreeg samen nog een zoon, die eveneens naar de naam Karel of Charles luisterde.

Ook na de familie Van Troys zijn als bewoners vaak koetsiers of wagenmakers ingeschreven. Het huis zelf was in 1845 verkocht aan de familie Beaucourt uit Oostkamp en in 1861 aan Pieter Vandenweghe, *werktuigmaker* uit Brugge. Die richt ook in een aanpalend gebouw (dat toen deel uitmaakt van het eigendom) in de Loppemstraat een smidse in. In 1872 wordt hoppehandelaar Philippe Steyaert-Boels de nieuwe eigenaar. Zijn weduwe zal het huis in 1901 herstellen (de smidse was toen afgesplitst van het eigendom). In het tijdschrift *Kunst* van 20 december 1901 staat genoteerd *In het straatje zonder einde in de Oudenburg, Zomerstraat genaamd naar het hoekhuis De Zomere, bewoond door den heer Edmond Steyaert, is een gevel in ouden brugschen bouwtrant met zorg hersteld geworden door de eigenares, Mw. Wed. Steyaert onder der leiding van den bouwmeester Van den Heuvel. Dit huis is een overblijfsel der gebouwen, die vroeger afhingen van het Sint-Niclaashospitaal*. Deze laatste opmerking van de auteur klopt niet met de historische realiteit. Oude Zomerstraat 2 heeft nooit deel uitgemaakt van het Sint-Nikolaashospitaal.

De handelaarsfamilie Steyaert zal het huis nog verschillende jaren in haar bezit houden en zelf bewonen.

De huidige eigenaar Jan Broes kocht het huis in de jaren 1960. Het huis is in Brugge en ver daarbuiten bekend als de plaats waar sinds 1984 bijzondere boeiende en kwaliteitsvolle tentoonstellingen over kalligrafie worden ingericht. In de zeven tentoonstellingen die hier in de laatste twintig jaar te bewonderen waren, werden de meest fraaie en eigentijdse voorbeelden van kalligrafie getoond. In 2002 kreeg de tentoonstelling een verlengstuk in de stad met een stenen wandeling tot aan de Duinenabdij, het Yourcenar-project en de kalligrafie op de gewelven van de gaanderij aan de hallen in de Oude Burg (nog steeds te bewonderen). In het huis zijn ook nu nog veel **stenen** (en papieren) getuigen te ontdekken van de passie voor de kalligrafie van de eigenaar.

Oude Zomerstraat 2 is beschermd als monument bij K.B. van 9 juli 1974.

Potterierei 71, het Grootseminarie

Enkel open op zondag 14 september
van 10u tot 12u en van 13u30 tot 17u30

**Gidsen en bewoners van het seminarie zorgen
voor begeleiding**

Het is een must om de voorgevel van de kerk (1775- 1788) aandachtig te bekijken. De gevel is volledig uitgevoerd in **blauwe hardsteen van Arquennes** (bij Nijvel). Steenhouwers Adrien Mondron en Pierre Corneille Trigalet leverden de natuursteen en hun **stenhouwersmerken** zijn herkenbaar op de gevel

Op 3 mei 1627 vestigden de cisterciënzermonniken van de Duinenabdij in Koksijde zich binnen de veilige stadsmuren van Brugge. Zij hadden definitief de abdijhoeve Ten Bogaerde en ruïne van hun abdij in de duinen verlaten.

De Duinenabdij was in 1128 gesticht en had een enorme geestelijke en culturele bloei gekend in de late Middeleeuwen. Het was een abdij van Europees formaat. De gemeenschap telde in de eerste helft van de 13de eeuw niet minder dan 120 monniken en 248 lekenbroeders. Meer dan 10.000 hectares polderland werden door hen beheerd en de gemeenschap was de belangrijkste wolproducent van de regio. Dit was de bron van hun inkomsten en door de wolproductie werden ze bovendien ingeschakeld in de stedelijke economie. In 1174-1175 werd een tweede cisterciënzerabdij gesticht Ter Doest in Lissewege (zie nr. 21 van deze brochure).

Tijdens de - op religieus gebied - bewogen 16de eeuw was het aantal monniken van Ten Duinen tot amper 25 geslonken. De cisterciënzers konden onmogelijk hun grote abdij blijven bewonen en

onderhouden en tijdens het calvinistisch bewind (1578-1584) werd de leegstaande abdij grotendeels ontmanteld en de monniken hadden hun toevlucht gezocht in Nieuwpoort. Vanaf 1597 bewoonden ze een bewaard gebleven abdijhoeve in Koksijde en de gemeenschap kwam daar opnieuw tot bloei dankzij abt Campmans. Het aantal monniken steeg tot 49 en het intellectuele leven herstelde zich. Het boekenbestand en de handschriftenverzameling werd hersamengesteld. De hervatting van de vijandelijkheden na het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) maakte het leven in de kuststreek zeer onveilig en de duinheren konden in 1624 het voormalig refugehuis van de monniken van Ter Doest aan de Potterierei in Brugge overnemen. Vanaf dat ogenblik werd gestart met een intensieve aankooppolitiek in de onmiddellijke omgeving van dit eeuwenoude pand en werden tal van huizen en zelfs straten geïntegreerd in het eigendom. Onder impuls van de dynamische abt Bernard Campmans werd tussen 1628 en 1642 een volledige nieuwe abdij in barokstijl opgetrokken. Het werd de grootste abdij in Brugge.

De grote kruisgang, de refter, één vleugel van de kleine kruisgang (met integratie van een deel van het oude refugehuis) en enkele dienstgebouwen zijn gebouwd onder abt Campmans. De religieuze diensten vonden aanvankelijk plaats in een kleine kerk die zich aan de Potterierei situeerde.

Bij de realisatie van de nieuwe abdij werd gebruik gemaakt van oude bouwmaterialen. Zowel van de ruïne van Ten Duinen als van Ter Doest werden **moefen** en **natuurstenen** bouwelementen aangebracht per boot. De moefen (grote bakstenen) zijn overal herkenbaar.

Het duurde tot in de tweede helft van de 18de eeuw voordat de gemeenschap opnieuw over voldoende financiële middelen beschikte om een grote kerk te laten bouwen. Dit gebeurde onder abt Robert van Severen in 1775-1788 en dit kort voor de afschaffing van de abdij in 1796.

Een bezoek aan de monumentale kerk loont de moeite. De classicistische kerk werd ontworpen door de succesvolle meester-timmerman Emmanuel van Speybrouck-Coutteau, die gestudeerd had aan de Vrije Academie voor Schone Kunsten in Brugge. Het is een driebeukige kerk met een lengte van 60 meter die overkluisd is met zogenaamde Boheemse koepelgewelven gescheiden door gebundelde in- en uitspringende pilasters met composiete kapitelen. In ieder gewelf steekt centraal een zware **natuurstenen** sluitsteen met bladmotieven. De versieringen in midden- en zijbeuken zijn verschillend. Het meubilair in de kerk dateert uit het laatste kwart van de 18de eeuw. De altaren, in **marmer** of **gemarmerd hout**, zijn gemaakt naar ontwerpen van Hubertus Dumortier. Het classicistische doksaal is gehouwen uit diverse **rijke marmersoorten**, op uitzondering van het hoofdgestel en de balustrade die in hout zijn uitgevoerd en vakkundig **in marmerimitatie** beschilderd door Jan Beerblock (1739-1806). Het orgel uit 1790 werd ontworpen door de Brugse orgelbouwer Dominicus Berger. Merk ook de bevloering op in **witte** en **zwarte marmeren tegels**.

De voormalige kerk van de Duinenabdij is het meest monumentale en rijkste gebouw in classicistische stijl in Brugge dat getuigt van de kwaliteit van de ontwerper, die ongetwijfeld de toenmalige internationale architectuurmode van nabij volgde.

De bezoeker moet beslist de tijd nemen om de 30 meter hoge voorgevel te bekijken, die volledig in **blauwe hardsteen** is opgetrokken. De natuursteen is afkomstig uit de groeven van Arquennes bij Nijvel. De **steenhouwersmerken** van de Henegouwers Jean François Trigalet en Adrien Mondron zijn voor de aandachtige OMD-er zichtbaar op verschillende plaatsen in de gevel. De hoge middenbeuk en de lage zijbeuken worden architecturaal duidelijk vertaald in deze voorgevel. Het benedengedeelte wordt geritmeerd door Ionische pilasters die een klassiek entablement

De voorgevel is 30 meter hoog en opgebouwd uit blauwe hardsteen van Arquennes.

dragen, dat centraal door een driehoekig fronton wordt bekroond. Het bovengedeelte is afgewerkt met een pilastergevel volgens de Corinthische orde. De topbekroning wordt geflankeerd door monumentale vazen.

De kloostergebouwen dan zijn geschikt rond een eerste en tweede pand. De grote pandgang is tweeënhalve verdieping hoog en vier monumentale vleugels zijn op de gelijkvloerse verdieping overkluisd met graatgewelven, gescheiden door moerbogen. De refter is vanaf de zuidvleugel bereikbaar. Grote segmentboogvensters zorgen voor het nodige licht in het pand, die de kern van de abdij vormde. Hier konden de monniken verpozen en in hun vrije uren lezen en mediteren. De portalen in deze kloostergangen hebben zeer

fraai gebeeldhouwde omlijstingen in **kalkzandsteen** met vaak een rijke symbolische betekenis. Opvallend zijn de schilderijen die deze ruimtes verfraaien. Deze 17de-eeuwse werken beelden imaginaire landschappen uit en ze zijn het werk van de Brusselse landschapschilder Jacques d'Arthois en de monniken Balthazar d'Hooghe en Donatiaan van den Bogaerde.

De kunstcollectie van de abdij verdient de nodige aandacht. Hier worden ook met grote zorg een deel van de vroegere abdijsbibliotheken van Ter Duinen en Ter Doest bewaard, waaronder een honderdtal verluchte handschriften. In 2002 vond hier de schitterende tentoonstelling “Besloten wereld, Open boek” plaats.

Na de opheffing van de abdij in 1796 onderging het monumentale abdijcomplex tal van functiewijzigingen: van school, naar militaire opslagplaats tot museum. Na 1833 werden de gebouwen omgevormd tot seminarie, een bestemming die tot vandaag is behouden.

De voormalige Duinenabdij en de kerk zijn beschermd als monument bij K.B. van 28 mei 1962.

Riddersstraat 11, het voormalige huis De Croeser (nu Hotel Patritius)

Open op zaterdag 13 en zondag 14 september
van 14u tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

Riddersstraat 11 kozen wij voor OMD 2003 als voorbeeld van een **bakstenen pand** dat met een **gepleisterde** voorgevel werd afgewerkt, een typische architecturaal modeverschijnsel in de 18de en 19de eeuw.

Een huis met een 18de-eeuwse classicistische voorgevel werd in 1832 omgebouwd tot een evenwichtige empiregevel met een koetspoort in de linkertravee. Ook in het interieur werd toen aangepast aan de nieuwe architecturale stijl. Dit grote huis was wellicht in de 18de eeuw gecreëerd na de samenvoeging van twee oude huizen, zoals ook duidelijk blijkt uit de bewaard gebleven kelders.

De huidige bepleisterde voorgevel is zeven traveeën breed en tweeënhalve bouwlagen hoog. Achter deze voorgevel schuilen twee diephuizen afgedekt met schilddaken. De poorttravee wordt extra benadrukt door een houten loggia met Venetiaans venster (wat de naam is voor een rondboogvenster tussen twee rechthoekige vensters). Deze loggia kan goed vergeleken worden met deze aan de gevels Moerstraat 6, Sint-Jakobsstraat 59 en Sint-Maartensplein 1 die allemaal uit dezelfde periode dateren. De ramen hebben een grote roedeverdeling. Het horizontale karakter van de gevel wordt benadrukt door een doorlopende **arduinen** geprofileerde lijst op de eerste verdieping.

De koetsdoorgang wordt geleed door vlakke pilasters. Via het bordes komt men in de centrale gang van het voormalige herenhuis. Deze nog classicistische aanleg is zeer typerend voor de meeste grote huizen uit die periode. De koetsdoorgangen kunnen zich zowel rechts als links van het woongedeelte situeren. Haaks op die doorgang is steeds een middengang waarop de verschillende salons en kamers van de straat- en tuinzijde aansluiten. De trap zit vaak op het einde van deze centrale gang.

Dit type grondplan is karakteristiek voor de 18de-eeuwse *maisons-de-maître* en blijft de gehele 19de eeuw kenmerkend voor grote huizen. Een variant is te zien in het Langestraat 21 (zie nr.10 van deze brochure).

De trap van het voormalige huis De Croeser is ingewerkt in een ronde koker die geaccentueerd wordt door acht pilasters met Ionische kapitelen. De trapkoker is overwelfd met een ronde koepel die verlicht wordt door een centrale opening.

Deze trapzaal en twee salons aan de straatzijde kunnen worden bezocht. Het grote empiesalon is een eenvoudige rechthoekige ruimte, streng symmetrisch qua opbouw.

De **zwartmarmere**n schouw met schouwboezem in stucwerk, geflankeerd door zuiltjes met palmetkapitelen, en gevat in een halfronde nis die met een bloemenkorf en twee adelaars is versierd. Recht tegenover de schouw is als pendant een houten aanrecht geplaatst. De symmetrie van de ruimte wordt versterkt door de dubbele deuren die afgewerkt zijn met houten kroonlijst. Sommige van die deuren zijn niet functioneel en alleen bedoeld om die symmetrie te bekomen. Het plafond is versierd met lijstwerk en centraal een grote rozet. De doorlopende fries onder het plafond is rijk geornamenteerd en typisch voor de eerste helft van de 19de eeuw.

De voorgeschiedenis van het huis werd opgezocht tot rond 1580. Op dat ogenblik is het in eigendom van Margriete van Aertrycke, die het vanaf 1583 verhuurde aan advocaat Philips van Baersdorp.

Het salon aan de straatkant met een empire schouw en schouwboezem.

Philips was niemand minder dan de zoon van Cornelis van Baersdorp, de geneesheer van keizer Karel. Jonkheer Philips was lange tijd verdacht van protestantse gezindheid. Historicus Ludo Vandamme (kenner van de 16de eeuw en het calvinisme in Brugge) omschrijft hem als een *protestantiserende katholieke*, die wel aan katholieke universiteiten had gestudeerd maar toch niet afkerig was van het *cassandrisme*, een leer die heel wat toleranter was ten opzichte van de gereformeerden. Philips was gehuwd met de Gentse Amelbergha van Boscroen en ambieerde een carrière in de politiek. Vanaf 1576 was hij schepen, later lid van de krijgsraad, kolonel van de burgerlijke wacht en algemeen ontvanger van de belastingen in het Brugse kwartier. Waarom deze *Beroemde Bruggeling* Ridderstraat 11 bewoonde blijft voorlopig een open vraag. Het familiehuis van de Van Baersdorp's stond immers enkele meters verder op de hoek van de Ridderstraat met de Sint-Walburgastraat.

Op 8 november 1589 kocht Mathias Dagua (+1609) het huis. De gefortuneerde Dagua was een telg van één van de vele Spaanse families in Brugge. Hij was actief in de suiker- en wijnhandel maar ook de politiek interesseerde hem. Dagua bezat ook een tuinhuis in de buurt (op de gronden van het huidige Kandelaarstraat 6). Zijn dochters

werden uitgehuwelijkt aan zonen van rijke Brugse families zoals Van Volden, die het huis via erfenis in haar bezit kreeg.

Van 1659 tot 1669 is Pieter Reylof eigenaar en bewoner van het pand. Reylof was kanunnik van de Sint-Donaaskathedraal. Vele kanunniken van Sint-Donaas woonden in de buurt, dus in de onmiddellijke omgeving van de kathedraal. Reylof verkocht het huis aan Bartholomeus de Crits, waarvan de familie het tot in 1751 kan bewonen. Jonkheer Donatianus van den Bogaerde duikt in de periode 1751-1781 op als volgende eigenaar. Hij kocht ook het buurhuis Riddersstraat 9. Zijn weduwe Marie Damerin zal in 1781 de twee panden 9 en 11 weer afzonderlijk verkopen. Nr.11 werd gekocht door Jonkheer Joseph de Colnet, getrouwd met Marie van Zuylen van Nyevelt. De dochters van het gezin De Colnet zullen het pand bewonen tot in 1831 samen met twee dienstmeiden en een kokkin. Joseph de Colnet was eerste schepen van de stad en was tijdens de Franse tijd verantwoordelijk voor het beheer van de afgeschafte kloosters. Anna en Marie de Colnet, de twee ongehuwde dochters verhuizen pas op 3 oktober 1831 na de verkoop van het pand aan Joannes de Croeser. De vijftigjarige Joannes en zijn vrouw Joanna van Caloen bewonen het (verbouwde) pand effectief vanaf 7 februari 1834. De verbouwingswerken tot het huis zoals we het nu kennen, hadden dus twee jaar in beslag genomen.

Na hun dood wordt het bewoond door Charles de Croeser en Hélène van Hoobrouck, barones van Mooreghem en door Paul van Caloen en zijn vrouw Irma Marie de Neve. Deze laatste verhuizen wel naar het kasteel Ten Bergen van de familie Van Caloen in Koolkerke. In 1887 verkochten de erfgenamen De Croeser Riddersstraat 11 aan Antoine Van de Walle en in 1907 werd het geërfd door Gunther von der Schulenburg-Van de Walle. Advokaat Edouard Thevelin is eigenaar van 1914 tot 1935. Toen werd het pand doorverkocht aan mevrouw Versele, de echtgenote van dr. René De Prest, die echter kort nadien de kans krijgt het veel grotere huis Sint-Jansstraat 13 te kopen en

daarom Riddersstraat 11 doorverkocht aan Godfried Van Eeckhoutte. Tussen 1988 tot 2001 was het diens dochter die hier een kleinschalige hotel inrichtte. Sinds vorig jaar zijn er nieuwe eigenaars: de familie Spaey.

Riddersstraat 11 is beschermd als monument bij M.B. van 26 april 2002.

Snaggaardstraat 11, Spermalie

**Open op zaterdag 13 september van 14u tot 18u
en op zondag 14 september
van 10u tot 12u en van 13u30 tot 18u**

Gidsen zorgen voor begeleiding

In de huidige binnentuin van Spermalie worden **natuurstenen** bouwrelicten bewaard die afkomstig zijn van de abdij van Spermalie in Sijsele of misschien van het voormalige Duinenhof op die plaats.

Op het eind van de 16de eeuw zochten de cisterciënzerinnen van de abdij Spermalie in Sijsele bescherming en veiligheid binnen Brugge. Net als voor zoveel andere religieuze gemeenschappen op het platteland was het ook in Sijsele te onveilig geworden. De abdij was reeds in 1562 door een groep rovers overvallen en geplunderd. De financiële toestand was precair en de zusters huurden aanvankelijk het Hof van Caestre op de Garenmarkt en later het oude kloostergebouw Magerzo in de Ganzenstraat. Gesteund door de abt van de Duinenabdij kozen ze in 1600 voor een definitieve vestigingsplaats en kochten voor 1450 pond het Duinenhof in de Snaggaardstraat. Dit was de voormalige refuge van de Duinenabdij. Het duurde tot 1607 voor ze het gebouw definitief konden betrekken met aan het hoofd een nieuw verkozen abdis, Maria de Ramires (abdis van 1607 tot 1648). Het oude middeleeuwse Duinenhof werd aanvankelijk ingericht voor de zusters en geleidelijk gesloopt (de grote toren verdween pas in de 19de eeuw). De nieuwe abdijskerk in laatgotische stijl was in 1634 voltooid en in 1640 waren ook de (sobere) abdijsgebouwen afgewerkt.

In die periode groeide het aantal koorzusters aan van 19 tot 28. De bouwwerken in de

Snaggaardstraat legden een zware financiële hypotheek op de abdij en een schuldenlast die ze meesleepte doorheen de eeuwen. Nog wat later in de 17de eeuw besteedde abdis Bernarde Veranneman veel geld aan de bouw van een rijk gestoffeerd abdiskwartier, wat het materiële leven van de gemeenschap verder bemoeilijkte. De abdij was wel uitgegroeid tot een druk bezocht bedevaartsoord naar het beeld van O.-L.-Vrouw van Spermalie en dit vooral onder impuls van dezelfde abdis Bernardine. In de loop van de 18de eeuw werden de bouwschulden nog steeds afbetaald en pas in 1772, onder abdis Maria-Theresia de Brabandere, konden (na een zeer lange, zuinige periode) een nieuw dormitorium worden gebouwd en de gewelven in de noordelijke pandgang vernieuwd. Kort nadien was er onder de Franse tijd geen plaats meer voor abdijen. In 1796 werd Spermalie nationaal goed verklaard en de zusters moesten het gebouw verlaten. Velen vonden onderdak in Brugge bij familie of in het Begijnhof en namen verschillende kunstschaten mee. De laatste koorzuster, Humebelina Mast, overleed op 7 maart 1844 in het Begijnhof. Zo kwam het oorspronkelijk beeld van O.-L.-Vrouw van Spermalie in het Begijnhof terecht en is daar nog steeds te bewonderen.

In 1840 kreeg Charles Carton (1802-1863) de kans om de oude abdij Spermalie aan te kopen. Hij had in 1836, in opdracht van de Brugse bisschop Boussen, een zustercongregatie gesticht die zich toeleegde op onderwijs van blinde en dove kinderen. De 'Zusters van de Kindsheid van Maria', zoals de congregatie werd genoemd, boekten enorme resultaten dankzij uitgekende onderwijsmethodes van Carton. De naam Spermalie werd door de nieuwe gemeenschap overgenomen en het instituut geniet tot vandaag internationale bekendheid.

Charles Carton was een buitengewoon boeiend man, die niet alleen dankzij zijn baanbrekend werk voor dove en blinde kinderen bekend bleef. Hij was daarnaast historicus en publicist en speelde een niet onaanzienlijke rol als promotor van de neogotiek in Brugge. Bepaalde neogotische

kunstwerken die hier bewaard worden, zijn daar slechts een geringe afspiegeling van.

Er zijn nog steeds zusters verbonden aan het huidige Koninklijk Instituut Spiermalie. Het aanbod van dit speciaal instituut is vandaag erg toegenomen. De missie is *“op vraag van een persoon met een handicap, of van ouders en verwanten, die persoon in staat te stellen om als volwaardig burger deel te nemen aan het maatschappelijk leven in de voor hem meest aangepaste omgeving”*. Het KIS richt zich tot kinderen, jongeren en volwassenen met een enkelvoudige of meervoudige auditieve en/of visuele handicap, tot normaal begaafde jongeren met een stoornis uit het autismespectrum en tot kinderen en jongeren die ontwikkelingsgestoord zijn. Momenteel zijn meer dan 200 kinderen en jongeren met een visueel en auditieve handicap hier ingeschreven, waarvan de helft in het internaat verblijft. Daarnaast krijgen ook 50 jongeren met autismespectrumstoornis hier onderricht.

De gebouwen

Het uitzicht van het voormalige Duinenhof is onder meer gekend dankzij het stadsplan van Marcus Gheeraerts uit 1562: een imposant huis met meerdere woonvleugels en een hoge ronde toren. Abt Jan Crabbe van de Duinenabdij had dit refugehuis rond 1470 laten ombouwen en verfraaien. Wanneer de zusters cisterciënzerinnen het betrekken, voeren ze enkele noodzakelijke herstellingswerken uit om het bewoonbaar te maken.

Abdis de Ramires zal bij aanvang van haar bestuur dadelijk hergebruikbare bouwmaterialen van de abdij in Sijsele laten aanvoeren (zowel **bakstenen** als hout), ook **grafstenen** worden overgebracht en aangewend voor de nieuwe abdijgebouwen. Ook nog in 1614-1616 worden grote hoeveelheden bouwmaterialen naar Brugge gebracht (in de rekeningen staat vermeld dat een **half last steen** en **zeventienduizend cleen steen** aangevoerd

werden die bovendien ter plaatse werden *schoone gemaect*). Dit hergebruiken van oude bouwmaterialen was niet ongebruikelijk. Ook voor de bouw van de grote Duinenabdij aan de Potterierei vanaf 1627 werden oude stenen van de abdijen Ten Duinen in Koksijde en Ter Doest in Lissewege gebruikt.

De **kerk** die aan de kant van de Snaggaardstraat ligt, werd gebouwd tussen 1614 en 1634. Het is een **baksteenbouw**, waarbij duidelijk **stenen** van verschillende herkomst zijn gebruikt. Door het verloop van de rooilijn in de straat kreeg de kerk een onregelmatige, rechthoekige plattegrond met een variërende breedte tussen 12,50m en 13,80m en een lengte van 32,70m. Aan de oostzijde is de kerk afgewerkt met een driezijdig koor.

De straatgevel telt acht spitsboogvensters, met een dubbele afgeschuinde dagkant (om extra veel licht toe te laten), die aanzetten op een hoge, gepleisterde plint. Tussen het vijfde en zesde venster wijzen **een bouwnaad** en **een verschil in baksteen** erop dat het gebouw in twee bouwcampagnes tot stand kwam. De lijst van het dak rust op een kwartronde bakstenen kooflijst. Het spitse zadeldak is aan de straatkant met **leien** en aan de zijde van het pand met gegolfde **pannen** bedekt. De andere langsgevel van de kerk is slechts gedeeltelijk zichtbaar vanuit de pandhof door de aanbouw van de zuidelijke pandgang, die bovendien in de 19de eeuw werd opgetrokken, wat ook aanleiding was om aan die zijde de spitsboogvensters te dichtten.

Het bezoek aan de voormalige abdij Spermalie vangt aan in de kerk.

De kerkruimte wordt door twee rijen ronde, gepleisterde en geschilderde zuilen verdeeld in een brede middenbeuk en twee even hoge, smalle zijbeuken. De zuilen rusten op een achtzijdig voetstuk en het kapiteel met de dekplaat vormt de overgang naar de gewelven. Veertien zuilen en vier halfzuilen dragen de kruisribgewelven van midden- en zijbeuken. De **bakstenen** ribben hebben een peerkraalprofiel en komen samen op

een ronde **natuurstenen** sluitsteen versierd met een bloemmotief. De centrale sluitsteen van de vijfde travee is versierd met het gepolychromeerde wapenschild van abdis Maria de Ramires. De naam van de ambachtslui die in deze vroege fase betrokken waren bij de bouw van de kerk zijn niet genoteerd in de rekeningen. Bepaalde auteurs halen de Kortrijkse bouwmeester Jan Persijn als mogelijke ontwerper aan. Die bewering wordt zeker niet door de rekeningen gestaafd. De kerk werd ingewijd op 8 oktober 1631 en was het laatste laatgotische kerkgebouw dat in Brugge gebouwd werd. Tussen 1623 en 1633 werd hard aan de bouw van de abdij en de afwerking van de kerk gewerkt. Hier zijn de namen wel gekend en mogelijkerwijs zijn het dezelfde voor het volledige complex.

Meester-metselaar en aannemer Maarten van de Moere en zijn helpers werden ingeschakeld om het priesterkoor en de pandgang te bouwen. Deze ploeg staat ook in voor het schoonmaken van de **bakstenen** van het in puin gevallen klooster in Sijsele. Ook oude **grafstenen** worden van Sijsele naar Brugge vervoerd en door **steenhouwer** Joos Wittebroot verwerkt tot lijsten, voetstukken en kapitelen. Het is eveneens Joos Wittebroot die zorgt voor de natuurstenen kraag- en sluitstenen van de gewelven en het maaswerk in de vensters (wat nu verdwenen is). Het **kalk**, dat nodig is voor het maken van de mortel werd aangekocht bij verschillende leveranciers. Doorniks kalk kostte ongeveer 0-2-6 pond per *hoet* (d.i. ca. 180 kg). De rekening voor kalk beliep in het totaal 500 pond, wat meer dan 1/6 van de totale bouwuitgaven was. Aankoop en transport van kalk uit Doornik was een dure zaak. Het vervoer van alle bouwmaterialen beliep een derde van de totale kostprijs van de nieuwbouw en dit was hier nog relatief weinig, omdat heel wat oud materiaal uit Sijsele kon gebruikt worden.

Aan de noordmuur van de kerk is de grafzerk in **Doornikse kalksteen** van Margareta van

Vlissegem ingewerkt (een zuster van Spermalie die in 1311 overleed).
--

Het vierzijdig **pand** is tegen de noordzijde van de kerk gebouwd. De vier pandgangen omsluiten een onregelmatige, rechthoekige binnenhof van ca. 22 x 29 m. Deze onregelmatigheid heeft te maken met het feit dat tijdens het bouwen nog bestaande delen van het Duinenhof werden gebruikt. De buitengevels van het pand zijn opgetrokken in **hergebruikbaksteen** van ongelijke grootte (de grootste zijn **moefen**). De pandgangen, die verlicht worden via de rondboogvensters, hebben een verschillende lengte. Ieder gewelfvlak is gescheiden door een **kalkzandstenen** gordelboog, die steunt op kraagstenen van hetzelfde materiaal. In de noordelijke pandgang zijn de gewelven en de consoles verschillend. In 1773 werden in deze gang nieuwe gewelven aangebracht, waarschijnlijk na bouwtechnische problemen. In deze pandgang situeert zich de toegang tot de voormalige kapittelzaal (nu de huiskapel van de zusters). De verzorgde toegang tot de kapittelzaal heeft een **kalkzandstenen** omlijsting met onregelmatige blokken en met op de sluitsteen een uitgehouwen banderol waarop de datum 1631 is geschilderd, met daaronder het wapenschild van de abdij. Zoals in de overige ruimtes van deze noordvleugel bestaat de zoldering uit houten moer-en kinderbalken. De moerbalken rusten telkens op **natuurstenen** consoles met het wapenschild van onder meer abdis Maria de Ramires.

Bij goed weer kan zeker de pandhof worden bezocht. Hier zijn nog oude en fraaie **natuurstenen** elementen van (misschien) de oude abdij in Sijsele opgesteld. Of zijn het resten van het Duinenhof? Aan de buitengevels van de pandgang is goed merkbaar dat ze in de 19de eeuw met een bouwlaag werden verhoogd (verschillende **baksteensoort**). In de pandgang zelf zijn enkele interessante 18de- en 19de-eeuwse meubelen te bewonderen, evenals een kleine collectie 19de-eeuws porselein. Vermeldenswaard is ongetwijfeld ook het schilderij dat de 'Abdis Maria de Ramires en de koorzusters geknield bij

O.-L.-Vrouw' voorstelt. Het dateert uit 1637 en is een van de weinige kunstwerken uit de voormalige abdij dat hier ter plaatse bewaard bleef. Centraal bevindt zich de trap die naar het vroegere dormitorium leidde. De dubbele steektrap heeft volle blauwstenen treden. Op de treden komt twaalf maal het **steenhouwersmerk** PCT van Pierre Corneille Trigalet voor (zie ook nr. 15 van deze brochure). De trap dateert allicht uit 1770.

De pandhof vandaag. In de 19de eeuw werd de pandgang met een verdieping verhoogd.

De overige nog bewaard gebleven abdijgebouwen kunnen niet bezocht worden. Aan de kant van de Snaggaardstraat loont het de moeite om de 18de-eeuwse hoofdingang van de abdij te bekijken. De blauwe hardstenen deuromlijsting is in een classicistische stijl maar toch overgoten met een vleugje rococo. Deze werd gemaakt door Adrien Mondron van de **steengroeve van Arquennes**. Het **steenhouwersmerk** van Mondron komt ook voor aan de gevel van de kerk van de Duinenabdij.

Enkel de kerk van Spermalie is beschermd als monument bij K.B. van 10 december 1980.

Sint-Salvatorskerkhof, de Sint-Salvatorskathedraal

Open op zaterdag 13 september
van 14u tot 15u45 en

op zondag 14 september van 14u tot 18u

**De vzw Triptiek zorgt voor de begeleiding van
de bezoekers en brengt het stenen verhaal van
de kerk**

Het jaarthema 'Steen' kan bijzonder goed geïllustreerd worden in de Sint-Salvatorskathedraal, waarvan de geschiedenis teruggaat tot de 9de eeuw. De oudst bewaarde **bouwstenen** (veldsteen en tufsteen) dateren uit de eerste helft van de 12de eeuw.

Aan deze prachtige kerk werd eeuwenlang gebouwd en verbouwd. De stenen getuigen laten zich lezen als een tijdschroniek.

De Sint-Salvatorskerk wordt de oudste kerk van Brugge genoemd omdat de stichtingsdatum wellicht in jaar 850 te situeren is. De vroegste schriftelijke vermelding werd teruggevonden in een bul van paus Johannes XV uit 988 en vanaf 1086 is ze bekend als parochiekerk.

In de kroniek van Galbert van Brugge, die de moord op Karel de Goede in 1127 verhaalt, staat genoteerd dat de Sint-Salvatorskerk, tijdens de schermutselingen die volgden op de moord, zwaar gehavend werd door brand en grotendeels moest worden herbouwd. Er zijn geen schriftelijke bronnen bewaard die inlichtingen over de Romaanse kerk verstrekken.

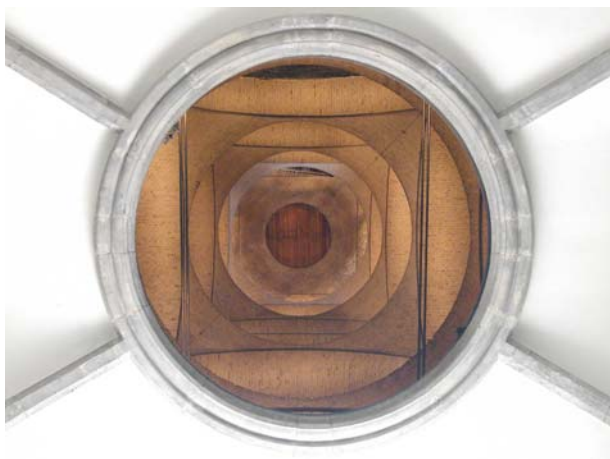
Met de bouw van de imposante en karakteristieke toren is wellicht nog in de eerste helft van de 12de eeuw van start gegaan. Dit blijkt uit de sporen van

een portaal, die bij de jongste restauratie werden teruggevonden. Die datering wordt bovendien gestaafd door de gebruikte bouwmaterialen, namelijk **tufsteen** en **veldsteen**.

Rond 1275 vangt men aan met de **bakstenen** bouw van het koor in gotische stijl en wordt de toren afgewerkt. Rond 1300 waren de werken aan het koor en de zijkoren reeds ver gevorderd. Ook het transept was gedeeltelijk afgewerkt. Politieke moeilijkheden in het begin van de 14de eeuw zorgden voor vertraging. Pas rond 1340 was men opnieuw aan het bouwen.

Volgens een aantekening in een 15de-eeuwse kroniek zouden op 28 mei 1358 de beuken en de toren uitgebrand zijn door de zorgeloosheid van loodgieters die vuur of verhit ijzer in de goten achterlieten toen ze een pint in een herberg in de buurt gingen drinken. Een nieuwe bouwcampagne drong zich op.

Zicht in de toren van Sint-Salvatorskerk: een fascinerende ervaring.

Rond 1360 wordt, in opdracht van Wouter de Hondt, aan de zuidkant van de toren de Sint-Jacobskapel gebouwd. Kort nadien bouwde men aan de huidige driebeukige benedenkerk. De werken waren allicht in 1406 voltooid. Het transept daarentegen stond er al een halve eeuw vroeger.

Uit het einde van de 14de eeuw of het begin van de 15de eeuw dateert het zuidportaal van het transept en de omvorming van de twee imposante transeptvensters. De schoenmakers en de droogscheerders bouwden eveneens in de 15de eeuw een eigen kapel. De kooromgang en de kranskapellen werden gebouwd in 1481-1557 en dit ongeveer gelijktijdig met de Barbara-, Katharina- en de Blasiuskapel. Het sacramentshuis werd opgetrokken tussen 1554-1559.

Waar kwamen de bouwstenen vandaan?

De kerkrekening in 1482 vermeldt bijvoorbeeld dat 12 last **bakstenen uit Stalhille** en 500 hoet **kalk uit Sint-Omaars** werden gekocht. Bakstenen waren zonder twijfel het belangrijkste bouw materiaal. In 1483 volgde de aankoop van natuursteen: **Brabantse zandsteen** (daarvoor ging men speciaal naar een steenhandelaar in Brussel) en **hardsteen uit Ecaussinnes** (voor de steunberen).

De Brabantse zandsteen wordt in de archiefdocumenten omschreven als '*ordun*', wit '*ordun*', Brusselse witte stenen, *Diegems ordun* en Brusselse witte en blauwe stenen.

De ladingen natuursteen werden door Brusselse schippers langs de Reie Brugge binnengevoerd en aan de Dijver of aan het Onze-Lieve-Vrouw Kerkhof uitgeladen. Vandaar werden de stenen met karren en kruiwagens tot aan de werf gebracht. De kalk die nodig was voor de mortel kwam dus uit Sint-Omaars en werd langs de Leie, de Aa, de Colne of de Ieperlee aangevoerd. Soms werd ook kalk gekocht in de streek rond Doornik. De kalk kreeg de naam van de stad waar men het aankocht zoals Gents of Mechels kalk

In het begin van de 17de eeuw moesten de grote vensters in de transeptgevels reeds worden hersteld en in de loop van die eeuw zijn verschillende werken in de kerk uitgevoerd die het oorspronkelijke middeleeuwse uitzicht sterk

hebben gewijzigd. De kerk kreeg een heel wat barokkere aankleding.

In 1635 werden de houten gewelven van het gotische schip vervangen door stenen kruisgewelven. De kerkmeesters gaven daarvoor de opdracht aan de **metselaar** van de kerk, Michiel de Wachter. Het gewelf moest worden uitgevoerd naar het model van de bestaande 14de-eeuwse gewelven in het transept. De gewelfvelden zijn in **baksteen van Armentières** en de ribben, moerbogen en sluitstenen van **Brabantse steen**. De gewelven van het koor dateren pas uit 1738-1739. Onderzoek had uitgewezen dat het originele houten gewelf niet meer te herstellen was. Het nieuwe gewelf moest gemaakt worden naar het model van dit in de benedenkerk. De ribben werden opgebouwd met steen afkomstig van **Ecaussinnes**.

Verder zijn in de kerkrekeningen regelmatig grote herstellingen genoteerd aan de kerk, o.m. aan de luchtbogen. In 1766 werd een luchtboog, die zich in slechte staat bevond, zelfs afgebroken en niet vervangen. Jaar in jaar uit worden grote sommen besteed aan het onderhoud van de daken, de goten en de borstweringen van de kerk.

Nog in het derde kwart van de 18de eeuw werd de **marmeren** afsluiting van het hoofdkoor afgewerkt.

Net zoals vele andere kerken werd Sint-Salvators op 5 september 1799 als nationaal goed verkocht. De kerkmeesters konden echter de kerk zelf verwerven zonder ooit de koopsom te betalen. Op 8 februari 1801 werd de kerk opnieuw voor de eredienst opengesteld.

In de loop van de 19de eeuw volgden nog belangrijke werken, die het huidig uitzicht van de kerk hebben bepaald. Vermeldenswaard is dat in 1815-1843 de kerkvloer werd vernieuwd. De oude bevloering die volgens de tijdgenoten door de vele grafzerken een verhakkeld beeld gaf, werd vernieuwd met **2390 witte en blauwe marmeren** vloertegels.

Op 27 mei 1834 werd het Brugse bisdom opnieuw opgericht en Sint-Salvators werd als nieuwe kathedraal verkozen.

Een felle brand op 19 juli 1839 vernielde de boventoren van de kerk. Opnieuw lag onvoorzichtig "loodgieterswerk" aan de basis van de ramp. Er was binnen in de kerk ook heel wat schade. In 1840 tekende de Engelse architect Robert Chantrell een ontwerp voor een nieuwe bovenbouw. Provinciaal architect Pierre Buyck moest de plannen voor een Neoromaanse toren concreet vorm geven en nam de leiding van de werken die duurden van 1843 tot 1846. De torenspits dateert pas uit 1872 en werd ontworpen door architect Eugène Carpentier.

Tussen 1845 en 1862 werden alle kerkvensters hersteld en het **natuurstenen** maaswerk vernieuwd in 14de-eeuwse stijl.

Sinds het einde van de 16de eeuw had het interieur van de (gotische kleurrijke) kerk een wit uitzicht. Vaak werd de kleur van witte natuursteenkleur als inspiratiebron voor deze afwerkingslaag gebruikt. Op het einde van de 19de eeuw –in de sfeer van de neogotiek- wilde men de kerk opnieuw een kleurrijk interieur geven. Heel wat fragmenten van gotische muurschilderingen kwamen toen aan het licht maar werden zeker niet zorgvuldig gerespecteerd. De neogotische beschildering uit 1874-1876 is nog gedeeltelijk in het koor bewaard gebleven. In dezelfde periode verdwenen alle barokke altaren uit de koorkapellen en werden door nieuwe altaren in neostijl vervangen.

In 1912-1916 werden kapittelgebouwen met een museum en een kerkmeesterkamer opgetrokken. Het idee kwam van de historicus-priester Adolphe Duclos en werd in concrete plannen omgezet door de architecten Jos Viérin en Alphonse De Pauw. Het interessante museum, dat opgevat is als een kloosterpand met binnentuin, is in 2002 opnieuw geopend. Een bezoek meer dan waard. In de kerkmeesterkamer zijn nog interessante neogotische beschilderingen, deuren en natuurstenen haarden bewaard.

In 1935 werd het doksaal met het orgel, dat het koor afsloot, verplaatst naar de westmuur wat visueel een grote ingreep betekende.

Sinds 1991 staat de Sint-Salvatorskerk in de steigers. De toren werd door een zware storm op 25 januari 1990 erg beschadigd en vanaf 1991 tot 1997 gerestaureerd. Ondertussen is ook de kooromgang gerestaureerd. Het wordt uitkijken naar de lang verwachte restauratie van het sierlijke interieur.

De Sint-Salvatorskerk is een driebeukige kruiskerk van het basilicale type met een transept, een vierzijdige toren ten westen van de middenbeuk en een koor met kooromgang en vijf kranskapellen. De kerk is ongeveer 100 meter lang. De toren is 79 meter hoog. Het driebeukige schip is vier traveeën diep en sterk verticaal uitgewerkt. De Franse gotische bouwstijl werd duidelijk als inspiratiebron gebruikt. De opstand is drieledig met een spitsbogenarcade op bundelpijlers, een triforium en spitsboogvensters. Verschillende kapellen werden aangebouwd: Sint-Jacobskapel, de Droogscheerderskapel, de Schoenmakerskapel en de Blasiuskapel. Ook naast de kranskapellen situeren zich nog twee kapellen: de Katharinakapel en de kapel van Jan de Deckere. In het koor is dezelfde drieledige opbouw van het schip terug te vinden.

In het interieur van de kerk zijn veel fraaie kunstwerken aanwezig. We vermelden er slechts enkele.

Het **marmeren** doksaal in barokstijl werd in 1679-1687 ontworpen door Cornelis Verhove, en met een opvallende 'God de Vader' afgewerkt door Artus Quellinus de Jonge. Het marmer uit Italië kwam in Brugge via de haven van Amsterdam.

De elegante eikenhouten preekstoel werd vervaardigd door Hendrik Pulinx jr. in 1777-1778. De H.-Elooi in **witte marmer**, de patroon van de

edelsmeden maar ook van deze kerk, is gebeeldhouwd door de Brusselse kunstenaar Laurent Tamine. Elooi wordt voorgesteld met een aambeeld, hamers en een geldbeugel. Hij houdt ook het bouwplan van de kerk in zijn hand. Er zijn nog enkele 18de-eeuwse biechtstoelen opgesteld die afkomstig zijn uit de Sint-Donaaskathedraal, de neogotische werden in 1898 vervaardigd in het atelier van P. De Wispelaere.

In de kooromgang zijn vooral de grafmonumenten opvallend. Uit de 16de eeuw dateert het grafmonument van bisschop Jean Carondolet afkomstig uit de Sint-Donaaskathedraal. De praalgraven van Jean-Baptiste de Castillon en Hendrik van Susteren zijn 18de-eeuws en het werk van Hendrik Pulinx. In het koor zelf zijn de 15de-eeuwse eikenhouten gestoeltes met ludieke misericordia verfraaid. Daarboven werden de wapenborden van het dertiende kapittel van de Orde van het Gulden Vlies opgehangen die hier in 1478 vergaderde. De wandtapijten zijn van Brusselse makelij, ontworpen door Jan van Orley en geweven door Jasper Van der Borght.

De Sint-Salvatorskathedraal is beschermd als monument bij K.B. van 25 maart 1938.

Wollestraat 29D, de Oude Steen(de kelder- restaurant Aïoli)

Open op zaterdag 13 september van 14u30 tot 18u en op zondag 10 september van 15u tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

Dit keldergedeelte van de Oude **Steen** wordt opengesteld omwille van de naam van het pand en omwille van het gebruik van het **veldsteen**, de natuursteen die bij ons bij vroege bouwwerken wordt aangetroffen.

De Dienst Stadsarcheologie stelt hier - speciaal voor de Open Monumentendagen - enkele voorwerpen tentoon die werden teruggevonden tijdens de verbouwingswerken.

Dit langshuis of breedhuis, waaronder de kelder zich bevindt, telt drie bouwlagen en is vier en vijf traveeën breed. De 19de-eeuwse bepleisterde lijstgevel laat niet vermoeden dat daarachter een zeer oud pand verscholen zit.

Met de verbouwing in 1994-1995 werden heel wat restanten van de oorspronkelijke (vergeten)13de-eeuwse (misschien zelfs eind 12de-eeuwse) kern van het pand teruggevonden, dat in de archiefbronnen als *Oude Steen* bekend staat. Eén van de (vele? of enkele?) **veldstenen** woningen die tijdens de Middeleeuwen in Brugge werd opgetrokken. De Wollestraat situeert zich bovendien in de oudste bewoningskern van Brugge.

Het is ook heel goed mogelijk dat dit pand ooit deel was van het grafelijke domein, want tot 1300 werd een rente aan de graaf betaald.

Het bouwfysische onderzoek van deze vroege stenen woningen is de laatste tien jaar in een

stroomversnelling gekomen dank zij de inzet van Dirk Van Eenhooge van de Afdeling Monumenten en Landschappen van de Vlaamse Gemeenschap. Meer dan 100 middeleeuwse (bak)stenen woningen uit de periode 1200-1350 werden (her)ontdekt en geregistreerd. Dit onderzoek dat nog steeds in een beginfase staat, bewijst dat Brugge wel degelijk het etiket middeleeuwse stad verdient.

Het huizenonderzoek op initiatief van de Werkgroepen Huizengeschiedenis van de vzw. Levend Archief zit al meerdere jaren in de lift. In de laatste acht jaar werden meer dan 25 huizenrapporten opgesteld. Enkele huizengeschiedenissen zijn gepubliceerd. De verbouwing van Wollestraat 29 gaf aanleiding tot het opstellen van één van de eerste huizenrapporten. Dit rapport werd in 1997 verwerkt in een boeiende publicatie *De Oude Steen* (in de reeks *Leven in oude huizen*, dl.1). Het was een interessante vorm van interdisciplinaire samenwerking tussen het Archief en haar vrijwilligers, de Archeologische Dienst en de Dienst voor Monumentenzorg. Dit boekwerk is nog steeds te koop op het Stadsarchief.

Op de OMD kan de kelder bezocht worden (het huidige restaurant Aioli). Deze moet zich oorspronkelijk wellicht bovengronds of halfondergronds gesitueerd hebben. De buitenmuren van de rechthoekige kelder van 16 meter op 9,5 meter zijn in veldsteen en zijn een overblijfsel van een alleenstaand huis, dat zowel met de Wollestraat als met de achterliggende Kraanrei in verbinding stond. Ideaal om een verbinding te vormen naar het grafelijk domein of om goederen via dit achtererf aan en af te voeren (bij archeologisch onderzoek op het achtererf werd een muur met parament in **Balegemse steen** ontdekt met een nog gedeeltelijk bewaarde trap met treden in **Doornikse kalksteen** naar de Kraanrei. Die muur werd niet behouden).

De kelder was oorspronkelijk met een vlakke balkenzoldering afgedekt. Deze zoldering werd

gestut door drie zogenaamde standvinken (rechte stut midden in de ruimte die een balk ondersteunt en ermee is verbonden met schoorstukken), waarvan de funderingen tijdens de werken zijn teruggevonden. De kelder is in twee delen gescheiden door middel van een dwarsmuur. De kelder vooraan bestaat uit twee beuken en is ook twee traveeën diep. De ruimte is nu overwelfd met 17de-eeuwse (?) **bakstenen** graatgewelven rustend op gordelbogen en centraal op een (hergebruikte) **kalkstenen** middenzuil met bladkapiteel. De kelder achteraan heeft nog de oorspronkelijke 13de-eeuwse balkenzoldering.

De 13de-eeuwse kelder is nu ingericht als restaurant.

In de **veldstenen** muren van de kelder zijn zowel vooraan als achteraan heel wat interessante bouwsporen te ontdekken zoals spaarbogen en kaarsnissen met keperbogen.

De (lange) geschiedenis in telegramstijl

De oudste tot nu toe teruggevonden vermelding in (stedelijke) archiefdocumenten gaat terug tot het midden van de 14de eeuw. De melding in de 'Confiscatierekeningen van 1302-1305' van een stenen huis in de Wollestraat met de naam de *Rode Steen* heeft misschien ook reeds betrekking op hetzelfde huis. In 1364 is Jacob Alverdoen, lid van de Stadsmagistratuur, eigenaar van de *Oude Steen*. Na hem komen nog heel wat rijke eigenaars

die behoorden tot de stedelijke elite. Reeds op het einde van de 15de eeuw was het pand opgesplitst in twee entiteiten: de kelderverdieping en het bovenhuis. De Stad Brugge kocht omstreeks 1480 het pand aan (maar niet de kelder) van ridder Joos II van Varsenare, de toenmalige burgemeester. Werd de kelder toen als stapelruimte of als verkoopshal gebruikt?

In de 16de eeuw was de kelder samen met het pand opnieuw in privé-bezit. In 1615 is *de Oude Steen* in handen van Jan Cardinael, die als wees een opleiding had genoten in de Bogardenschool en het pand ombouwde tot privé-school. Zijn zoon Franciscus zette de onderwijsinstelling verder en zal in 1669 het pand ingrijpend verbouwen. De Oude Steen moet reeds vóór 1500 van een vrijstaand gebouw omgevormd geweest zijn tot een rijhuis met scherm- of puntgevel aan de straatkant. In 1669 wordt de toen bestaande voorgevel verbouwd tot een trapgevel en de balkenzoldering in de kelder vooraan ruimte plaats voor vier (moderne) graatgewelven op een middenzuil. De veldstenen muren bleven wel gedeeltelijk bewaard tot op de verdieping, om kostenbesparende en wellicht ook constructieve redenen. De achtergevel, balklagen en inwendige ruimteverdeling werden wel vernieuwd.

In een document uit 1660 werd uitdrukkelijk vermeld dat het pand twee kelders had waarvan *d'eene alsnu particuliereelyck wort bewoont*. Een boedelbeschrijving opgemaakt na het overlijden van Franciscus Xaverius Cardinael in 1679 vermeldt dat hij *de Oude Steen voor een groot deel in zijn leven maken gedaan nieuw werken*. Tot in de 19de eeuw gaven gevelankers nog steeds de bouwdatum 1669 aan.

Franciscus' zoon Christoffel was als boekdrukker lid van de gilde van de Librariërs en woonde op de Burg, waar hij misschien een verkoopsstalletje openhield in de schaduw van de Sint-Donaaskathedraal. Franciscus' vrouw Adriane de Gersom zal wellicht na 1679 de privé-school in het huis nog een tijdje openhouden. Haar dochter Jacoba splitste in 1726 het pand op in meerdere

woongelegenheden. In 1732 is tabaksverkoper en chocolademaker Philip Haeselaert de nieuwe eigenaar maar hij verhuurde het aan Carel Schodet die er een lijnwaadzaak uitbaatte. Haeselaert moest herstellingswerken uitvoeren net voor hij het pand kon doorverkopen aan lakenverver Dominicus Bouvy.

Dominicus Bouvy gebruikte *de Oude Steen* als woonhuis, blauwververij, garentwijnderij en winkel en zijn zoon zette de zaak verder tot op het einde van de 18de eeuw. Garenfabrikant Jacques Gombert kocht in 1803 het pand en breidde zijn zaak uit met een achterhuis, dat hij als atelier inrichtte. Timmerman Pieter Van Waefelghem(1780-1839) richtte *de Oude Steen* in als meubelwinkel met bijhorend atelier in 1820. De familiezaak bleef tot in 1946 bestaan. Emiel van Waefelghem “moderniseerde” de winkel in 1884 en bouwde een schrijnwerkerij (op cijnsgrond) aan de Reie en creëerde eveneens een binnenplaats. In 1887 liet hij de 17de-eeuwse trapgevel ombouwen tot een sobere lijstgevel, die vandaag nog bestaat. Na 1946 werd het winkelcomplex in gebruik genomen door de Galerijen De Jonckheere, die reeds een gans bouwblok in de Oude Burg en de Wollestraat hadden ingepalmd als meubelzaak (waar nu het Grand Hotel staat).

In 1991 verbouwde de NV Stedenhuis de *Oude Steen* tot twee winkels en acht appartementen. In de kelder zit o.m. het restaurant Aïoli, gespecialiseerd in de “cuisine du terroir”.

De Oude Steen is niet beschermd als monument.

Wollestraat 53, het zgn. huis Perez de Malvenda

Open op zaterdag 13 september van 14u tot 18u
en op zondag 14 september van 10u tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

Dit laatgotische complex staat op het programma van deze OMD 2003 voor de fraaie **kalkzandstenen** voorgevel. Een bewijs van de maatschappelijke status van de oorspronkelijke (onbekende) bouwheer.

Dit monumentaal laatgotisch bakstenen herenhuis Perez de Malvenda (zo genoemd naar een tijdelijke bewoner in de 16de eeuw) op de hoek met de Reie, bestaat uit twee hoofdvleugels die twee bouwlagen hoog zijn en van elkaar gescheiden worden door een kleiner dwarsvolume waarin de huiskapel zat.

De kern van dit huis is 13de-eeuws (wat duidelijk aanwijsbaar is in de kelders), met wijzigingen en toevoegingen uit de 15de-eeuw. Het poortgebouw links van het woongedeelte werd in de loop van de tijd meermaals gewijzigd. Ook in de 20ste eeuw werd het pand meerdere malen verbouwd. Reeds in 1878 was een classicistische poorttoegang vervangen door een eenlaagse aanbouw met neogotische tudorboogpoort. Wijzigingen volgden in 1906 en opnieuw in 1914. Ook in het interieur werden tussen 1906-1914 heel wat verfraaiingen in neogotische stijl doorgevoerd. De architect was Jos Viérin, die toen pas in Brugge was komen wonen en het gebouw op de hoek met de Eekhoutstraat/ Dijver had gebouwd. In 2001 tenslotte werd naar het ontwerp van architect Luc Vermeersch de kalkzandstenen voorgevel gerestaureerd. De gevel bevond zich jarenlang in

De prachtige kalkzandstenen gevel werd in 2001 gerestaureerd.

een erbarmelijke staat door de sterke verwerking van de zachte kalkzandsteen.

Opvallend is uiteraard juist die **natuurstenen** puntgevel aan de kant van de straat. Door het manifeste gebruik van dit dure bouw materiaal benadrukte de bouwheer zijn sociale status en zijn rijkdom. Het vervoer van natuursteen was immers een dure aangelegenheid. Bij de recente restauratie werd de **lediaanse zandsteen** zoveel mogelijk hergebruikt (de oorspronkelijke steen werd vooruit gebracht en opnieuw bekap) om zo de authenticiteit van het materiaal maximaal na te streven. De kruisvensters in deze voorgevel zijn gevat in doorlopende rondboognissen met geprofileerde zijkanten. Boven de vensters zitten gekoppelde spitsboogjes met maaswerk in de

vorm driepassen. Deze versieringsvorm werd vanaf het midden van de 15de eeuw toegepast. De puntgevel is bekroond door een kruisbloemmotief. De zijgevels zijn in **baksteen**, maar met **natuurstenen** elementen beklemtoond zoals de dagkanten van de vensternissen. Bemerkt ook de hoge **bakstenen** schoorstenen (met zeshoekige pijpen en natuurstenen dekstenen). In de zijgevel, tegen aan de Nepomucenusbrug zit een gevelsteen met een opschrift van de hand van Guido Gezelle en dat verwijst naar het feit dat hier tijdens het calvinistisch bewind de relikwie van het H.-Bloed werd verborgen: *G.Z.J.C. Zoo Obededom de Arke borg, / Zoo Perez de Malvenda's zorg / Bewaerde ons Heeren Bloed alhier, /voor haet en nijd en oorlogsvier. / A.D. 1578-1584.*

Het monumentale poortgebouw in neogotische stijl uit 1914 wordt geaccentueerd door de **natuurstenen** erker en de rijzige traptoren. Dit poortgebouw illustreert de vroeg 20ste-eeuwse visie op nieuwbouw in een historische context.

Op de binnenkoer valt de slanke (authentieke) **bakstenen** traptoren onmiddellijk op. De achzijdige romp heeft een ronde binnenkoker, waarin de **natuurstenen** spiltrap steekt die naar de verdiepingen leidt.

Sinds juni 2003 wordt een gedeelte van dit grote pand gebruikt door de vzw Brugge Plus (de opvolger van de vzw Brugge 2002), daarom ook dat het dit jaar gedeeltelijk kan opengesteld worden. De Erfgoedcel, de coördinator Cultuurbeleid en de coördinator Stedenbeleid vonden hier eveneens onderdak. Op de benedenverdieping komt een sfeercafé.

Wellicht kan enkel de verdieping bezocht worden. De trap die naar de verdieping leidt, dateert uit het begin van de 20ste eeuw (in vervanging van een empiretrap), evenals heel wat decoratieve elementen zoals de (bijzonder fraaie) neogotische schouwen. Overal in het huis worden de zolderingen gedragen door eikenhouten moerbalken met geprofileerde balksleutels en zeer (regelmatige) kinderbalken. Ook hier zal wellicht in

het begin van de 20ste eeuw een en ander zijn vernieuwd. Sommige, natuurstenen en gepolychromeerde schouwen zijn wel nog gedeeltelijk laatgotisch.

Achteraan op de verdieping is originele 15de-eeuwse zoldering bewaard. Opmerkelijk zijn de zgn. korbelen (een schoor onder de moerbalk), hier uit een stuk hout vervaardigd. Overal in de balkenzoldering zit spreidseel (d.i. een zeer dun eikenhout dat tussen de kinderbalken wordt gelegd om de vloer daarboven aan het gezicht te onttrekken, een luxueuze afwerking).

De zolders zijn via de **natuurstenen** spiltrap te bereiken. De volle, mooi gehouwen treden zijn hoogstwaarschijnlijk in blauwe hardsteen van Ecaussines. De eikenhouten dakconstructie is nog zeer gaaf bewaard en bestaat uit dubbele schaargebinte. De kepers zijn verbonden met hanenbalken.

De bouwheer van dit bijzonder rijke Bourgondische pand is niet gekend. Intensieve opzoeken in diverse archiefinstellingen bleven zonder resultaat. Een frustrerende ervaring voor huizenonderzoekers. We kunnen enkel nog hopen op een toevallige vondst.

Kort vóór 1580 werd het huis eigendom van de belangrijke protestantse voorman Jacques Broucqsault, die het vanaf 1584 verhuurde aan zijn overtuigd katholieke schoonbroer Jan Perez de Malvenda voor de hoge huur van 50 ponden per jaar. Jacques Broucqsault was een lid van de Brugse upperclass. Hij was een rijk makelaar die bovendien handel dreef met Spaanse en Engelse kooplui. Wellicht waren het juist zijn Engelse connecties die hem tot het protestantisme hebben verleid. Tijdens het calvinistische bewind (1578-1584) was hij eerst lid van het revolutionair comité en vervolgens werd hij schepen en burgemeester.

Hij zette zich enorm in om in Brugge een calvinistische kerkgemeenschap uit te bouwen, zocht predikanten in Londen en kocht kerkelijk erfgoed op. Zijn groot persoonlijk fortuin stelde hem in staat om naast het grote huis in de Wollestraat ook het kasteel 'de Koude Keuken' in Sint-Andries aan te kopen. In 1584, toen de Spanjaarden Vlaanderen terug onder controle hadden, moest hij uiteraard vluchten en hij zal in 1589 in Zeeland overlijden. Zijn huurder en schoonbroer Jan Perez de Malvenda was een telg uit een familie afkomstig uit Burgos, die zich op het eind van de 15de eeuw in Brugge was komen vestigen. Jan (of liever Juan) was in 1511 geboren en stierf in 1605. Ook hij had een belangrijk status en was verschillende malen schepen, stadsthesaurier en burgemeester. In 1537 trouwde hij met de zus van Jacques Broucqsault, Madeleine. Jan was lid van de Edele Confrerie van het Heilig-Bloed en zorgde tijdens het calvinistische bewind voor een schuilplaats voor de relikwie in het huis in de Wollestraat.

Tussen 1616 en 1679 is het prestigieuze hoekpand in handen van de familie Van Volden. Herman van Volden, die het in 1616 kocht aan meester Philips vander Burch, was stadsmagistraat en voogd van het Sint-Janshospitaal. Van Volden had ook het voormalige krankzinnigenhuis in de Boeveriestraat gesticht in 1614 (nu het Dienstencentrum Van Volden). Zijn (nog rijkere) zoon Pieter, pastoor van de Sint-Donaaskathedraal, bewoonde het rijkelijke gestoffeerde huis. Zijn neven en nichten erfden een waar fortuin en verkochten het pand door aan meester Joannes Franciscus de Baillencourt. In de 18de eeuw zijn het achtereenvolgens de families Pattijn en Jooris die het huis bewoonden en er ook handel dreven. Jan Baptist Pattijn (+ 1759) was handelaar in wijn en brandewijn. De familie Jooris, eigenaar tussen 1786 en 1877, hield er een kruidenierszaak open maar verdiende een fortuin met het brouwen van bier in Oostkamp. Charles Jooris (1794-1867) was naast brouwer ook provincieraadslid. Hij zal vanaf 1829 het huis

verhuren aan drogist Charles Van Outryve en zijn gezin, die de zaak allicht gewoon verder runde. In 1848 werd Van Outryve opgevolgd door Boudewijn Roels, handelaar in wijnen. Zijn dochter Leonie trouwde met handelaar Alfred Saeys uit Dendermonde. Zeker tot in 1877 werd de zaak door de familie Saeys behartigd. Zij hield er steeds een inwonende 'winkeldochter' en een dienstbode op na. Het huis werd wellicht in 1877 verkocht aan notaris Ambrosius Buysere, die het in 1891 doorverkocht aan het echtpaar Charles van Caloen - Savina de Gourcy uit Loppem. Deze adellijke familie gebruikte dit fraaie hoekpand misschien uitsluitend als winterresidentie want ze bouwde en bewoonde immers het uitzonderlijke neogotische kasteel van Loppem. Het zijn nog steeds de erfgenamen van die laatste familie die nu eigenaar zijn.

Wollestraat 53 is beschermd als monument bij K.B. van 9 juli 1974.

Lissewege, Ter Doeststraat, de voormalige abdijshuur Ter Doest

**Open op zaterdag 13 september van 14u tot 18u
en op zondag 14 september van 10u tot 18u**

Cisterciënzermonniken begeleiden u

Piramiden in de Polders.

De Dienst Stadsarcheologie is sinds jaar en dag een trouwe partner op de Open Monumentendagen. Dankzij dit partnerschap worden monumenten vanuit verrassende standpunten belicht.

De geschiedenis van de abdij in vogelvlucht

De abdij van Ter Doest heeft haar oorsprong wellicht te danken aan de kleine 11de-eeuwse *Thosankapel*, toegewijd aan de H.-Bartholomeus. De bisschop van Doornik vertrouwde dit kleinood in 1106 toe aan de abt van de benedictijnenabdij Saint-Ricquier in Noord-Frankrijk met de bedoeling er een priorij uit te bouwen. Dit gebeurde op vraag van Lambert van Lissewege. In de buurt, in Bredene, beschikte deze Noord-Franse abdij reeds vanaf ca. 950 over een priorij. Die stichting schijnt niet te zijn gelukt, want reeds in 1174 schonk de toenmalige bisschop Evrard het *Thosankapelletje* aan de cisterciënzers van Ten Duinen (1138) om er een abdij uit te bouwen, die hij persoonlijk onder zijn bescherming zou nemen.

Die (tweede) schenking verliep niet van een leien dakje. De abdij van Saint-Ricquier protesteerde fel. Niettemin stuurde de Duinenabdij in Koksijde reeds in 1175 12 monniken en 3 lekenbroeders uit naar Ter Doest (Thosan), onder leiding van abt Hacket. De monniken van Ter Doest waren eminente dijkbouwers met eigendommen tot in Zeeland.

Op terreinen die zij op de zee veroverden, lieten ze groten kudden schapen grazen. De wol werd spoedig hun grote bron van inkomsten. Hacket, de eerste abt van Ter Doest, was misschien de zoon van Disdir Hacket, een hoge grafelijke ambtenaar uit Brugge. Er blijft historische onzekerheid over zijn afkomst en opleiding. Wel was hij meer dan twintig jaar lang deken van het prestigieuze Sint-Donaaskapittel in Brugge geweest voor hij de stap naar de cisterciënzers zette. Kort na de stichting werd hij opgevolgd door abt Jan I, die de bezittingen van Ter Doest enorm zal uitbreiden. De vroege geschiedenis van deze abdij is buitengewoon boeiend. Naast de grote abdijsite in Lissewege bezat ze ook heel wat boerderijen. Vermeldenswaard is dat de abdij de volle steun genoot van de graven van Vlaanderen.

Over de bouw van het complex zelf is het heel moeilijk (of onmogelijk) om juiste gegevens te verzamelen. Rond 1253 zou op initiatief van abt Jan II Smedekin de abdijkerk reeds zijn herbouwd. In 1271 werd toelating gegeven aan abt Nicolas Cleywaert om een verbindingskanaal met *de Lisseweegse waterganck* te graven, die enorm belangrijk zal blijken te zijn om naast wol de andere producten van de abdij (en wellicht ook baksteen) te transporteren. Dezelfde abt kocht een (bestaande) weg tussen de abdij en Brugge. Cleywaert is bekend als de bouwheer van de dormter van de lekenbroeders en de infirmerie. De abdij was dan wellicht volledig uitgebouwd. Zijn opvolger Jan Servaes slaagde erin om in 1275 alle eigendomstitels, privileges en vrijheden die de abdij had weten te verkrijgen, nogmaals te laten bevestigen. Servaes liet een atelier bouwen en een sluis oprichten aan het nieuwe kanaal. Verschillende historici duiden hem ook aan als bouwheer van de monumentale schuur. Sommige auteurs zouden de bouw van de schuur echter in de eerste helft van de 13de eeuw willen situeren.

De materiële uitbouw ging hand in hand met de intellectuele bloei. In Ter Doest was een hoogstaand scriptorium aanwezig en monniken trokken voor jaren naar de Parijse studia. Na 1300 is het hoogtepunt van de cisterciënzerbeweging in

Europa echter voorbij. Dat wordt ook hier bevestigd.

De bijzonder fraaie bakstenen gevel is met spitsboognissen en steunberen geritmeerd.

Abt Arnoul Neyhensys, afkomstig uit Lissewege zelf, zal Ter Doest met schulden beladen. Hij was betrokken in het conflict tussen de koning van Frankrijk en de graaf van Vlaanderen Gewijde van Dampierre en had beloofd de graaf en zijn leger te bevoorraden. Alle inkomsten van de abdij werden daardoor opgeslorpt. In 1300 werd hij gedwongen ontslag te nemen. Neyhensys was een fervent bouwer en zou de abdij hebben laten omsluiten door een muur. Hij bouwde bovendien het schitterende refugehuis aan de Potterierei in Brugge (waar in de 17de eeuw de monniken van Ten Duinen hun nieuwe abdij zouden starten). Zijn opvolger, Willem IV van Damme, kreeg het eveneens hard te verduren. Het was onder zijn abbatiaat dat lekenbroeder Willem Van Saaftinge actief was (zie kadertekst). Reeds in 1304 werd hij opgevolgd door Willem Van Cordewaeghen die het aan de stok kreeg met alle lekenbroeders. De cisterciënzerabdijen hadden kort voordien een beslissing genomen om de eigen exploitatie op te geven en gronden aan leken te verpachten. Het aantal lekenbroeders kon daardoor drastisch verminderd worden. Deze beslissing lokte uiteraard verzet uit. Willem Van Saaftinge leidde de opstand van de lekenbroeders verwondde de abt en doodde de keldermeester (functie

vergelijkbaar met econoom). De economische en financiële toestand die zich niet meer leek te herstellen, verplichtte de volgende abt om gronden te verkopen om schulden af te betalen. De abdij geraakte in zware moeilijkheden. In 1314 ondernam het Generaal Kapittel een poging om de toestand recht te trekken. De abten van Duinenabdij en de abdij van Aulne waren verontwaardigd over de catastrofale toestand van de financiën, die mede door de oorlogen en de economische toestand waren veroorzaakt. De abdij had 9000 ponden schulden. Er moesten opnieuw dringend gronden worden verkocht. De financiële toestand moest worden gesaneerd.

Het aantal monniken werd onder abt Hendrik II drastisch verminderd. Er bleven slechts 48 monniken en 45 lekenbroeders over. Dit aantal mocht enkel opnieuw worden opgetrokken als de financiële toestand verbeterde. In de tweede helft van de 14de eeuw verbeterde die financiële toestand enigszins. Tussen 1364 en 1372 kon zelfs gebouwd worden. Abt Willem VII De Smidt liet een abtskwartier en een pandgang bouwen. Honderd jaar later is de toestand opnieuw dramatisch. Oorlogen, de vele schuldeisers, de strijd tegen het water in Zeeland, nieuwe belastingen voor het onderhoud van de haven van Sluis en de speciale belastingen uit Rome om een kruistocht te financieren brengen de abdij op de rand van het débâcle. Niettemin schijnt het toch een periode van culturele bloei te zijn geweest en dit zeker in de 15de eeuw. Dat bewijzen de bewaard gebleven handschriften.

Nog in de eerste helft van de 16de eeuw werd geld gespendeerd aan herstellingen en aan de bouw van een nieuwe keuken. Onder het abbatiaat van Vincent Doens (1559-1569) zal paus Pius IV het bisdom Brugge oprichten. Dit heeft onverwachte negatieve gevolgen voor Ter Doest. Dit nieuwe bisdom kreeg van de paus inkomsten toegekend uit Ter Doest. De abdij kan blijven bestaan, maar moet in de mensius van de bisschop voorzien. De laatste abt Vincent Doens stierf op 29 april 1569 en de nieuwe bisschop van Brugge, Remi Drieux, vroeg onmiddellijk aan Filips II om de inkomsten uit

Ter Doest als de zijne te mogen beschouwen. Veel geluk had hij niet met zijn pas verworven recht. Door economische moeilijkheden en de troebelen in de late 16de eeuw raakte de abdij in verval en bracht weinig of geen inkomsten op. In 1624 tenslotte kon abt Bernard Campmans van Ten Duinen een overeenkomst afsluiten met de toenmalige bisschop Denis Christophori. Ter Doest hield op te bestaan. Op 10 december 1624 ondertekenden de twee laatste monniken van Ter Doest, Jacques Moerman en Antoine Elschaerts de akte van overname. De kerk werd nog in de 17de eeuw afgebroken. De andere abdijgebouwen werden gedeeltelijk als materialenbank gebruikt, o.m. ook voor de bouw van de nieuwe Duinenabdij in Brugge en een grote fraaie boerderij met duiventoren (het huidige restaurant). De monumentale schuur bleef ongemoeid en werd met de Franse revolutie als nationaal goed verkocht. Dank zij Nicolaas de Roover, de laatste monnik van Ten Duinen, werd ze gered. Hij schonk de schuur en de hoeve aan de bisschop van Brugge.

De architectuur

De schuur die men op OMD 2003 kan bezoeken is net op initiatief van het Provinciebestuur West-Vlaanderen zeer behoedzaam gerestaureerd. De Brugse architect Benoît Delaey (zie kadertekst) leidde de werken, die werden uitgevoerd door de firma Bruxelmans.

De restauratie van de schuur

Het is steeds de uitgesproken bedoeling geweest om de ingrepen bij de restauratie van het gebouw zo beperkt mogelijk te houden, daar elke vervanging de vernietiging van het historisch en archeologisch belangrijke bouw-materiaal voor gevolg zou hebben. Naast locale herstellingen aan de houtstructuur, bleef de restauratie verder beperkt tot het conserverend herstellen van metselwerk, dakbedekking en gevelschrijnwerk. Aan de indeling en het gebruik van de schuur werd niet geraakt.

De eigenlijke restauratiewerken aan de houtstructuur bestonden hoofdzakelijk uit volgende ingrepen:

- het volledig vervangen van de onherstelbaar aangetaste onderdelen
- het gedeeltelijk vervangen van minder aangetaste onderdelen
- het aanvullen van de structuren waar eerder onderdelen ervan waren weggenomen
- het herstellen van alle deficiënte houtverbindingen
- het wegnemen van alle later ingebrachte versterkingen en bijkomende schoringen.

De werken werden volledig uitgevoerd door gebruik te maken van klassieke timmerwerk-technieken. Hierbij werd als basisoptie genomen om geen epoxyherstellingen uit te voeren en het gebruik van moderne technieken als verlijmingen, het gebruik van houtverharders en de invoering van metalen versterkings- en bevestigingsmiddelen maximaal uit de weg te gaan.

Té sterk aangetaste balken werden volledig vervangen. Waar mogelijk werden van balken die slechts gedeeltelijk waren aangetast het verweerde gedeelte vervangen door het invoegen van nieuwe stukken, die met zichtbaar blijvende houtverbindingen werden aaneengebracht. Tenslotte werden aangetaste pen-en-gatverbindingen hersteld door het invoegen van vernieuwde pennen, op traditionele wijze met houten toognagels vastgemaakt. Voor al deze werken werd in het restauratiebestek een volledige catalogoog van de in de schuur aanwezige en bij herstelling te gebruiken houtverbindingen gevoegd. Voor elke specifieke herstelling kon dan worden beslist welke herstellings- en verbindingswijze de meest geschikte was. Uiteindelijk werd van de 260,00 m³ eikenhout ongeveer 60,00 m³ vervangen.

De restauratiewerken aan het metselwerk bestonden hoofdzakelijk uit het lokaal hervoegen, het herstellen van de door erosie

van de bakstenen aangetaste steunberen en de constructieve dichting van een paar grote barsten in de topgevels. De ongeveer 38.000 dakpannen werden afgenomen en herplaatst met tussenvoeging van zogenaamde stropoppen of strodokken, om het dak beter winddicht te maken. De kieren en spleten tussen de pannen maakten de dakbedekking immers zeer onstabiel: vóór de restauratie dienden na elke storm een paar honderd dakpannen te worden herplaatst.

Parallel met de uitvoering van het restauratiedossier werd de schuur onderworpen aan een zo volledig mogelijk bouwtechnisch en bouwarcheologisch onderzoek. Zo werden houtstalen uitgeboord voor dendrochronologische datering van het eikenhout⁵. Daarnaast wordt de oorspronkelijke bouwtechniek van de houtconstructies zo goed mogelijk gedocumenteerd door inventarisatie van de houtverbindingen, registratie van de diverse door het gereedschap nagelaten sporen (beitelbreedtes, boorsecties, ...) en wordt een volledige inventaris opgemaakt van de op het hout aanwezige aanduidingen, zoals telmerken, houtleveringsmerken, timmermans-tekens, en dergelijke meer. In het metselwerk wordt gezocht naar sporen van eerdere verbouwingen en naar de lokalisatie van voormalige deur- en vensteropeningen. Tenslotte verschaft een beperkt archeologisch onderzoek bijkomende gegevens over de fundering van het gebouw en over voormalige loopniveaus in en rond de schuur.

benoît Delaey, restauratiearchitect

⁵ Hierbij wordt van elk monster in het laboratorium het aantal jaarringen geteld en de breedte ervan nauwkeurig opgemeten. Deze gegevens worden vergeleken met de jaarringen van een standaard, samengesteld middels exact gedateerd hout. Resultaat is dat men te weten komt wanneer een bepaalde eik groeide en in welk jaar deze geveld werd, waardoor dan ook de ouderdom van de constructie achterhaald wordt. De resultaten van het lopende onderzoek, dat wordt uitgevoerd door de Universiteit van Luik, zijn op heden nog niet bekend.

De exacte bouwdatum van deze monumentale **bakstenen** schuur blijft tot vandaag niet gekend. Wellicht brengen de resultaten van vernieuwd dendrochronologisch onderzoek binnenkort uitsluitsel. Stilistisch wordt de schuur rond 1275 gedateerd. Ze is gebouwd op een rechthoekig grondplan en meet binnen 56 op 21 meter. De nok is 16,50 meter hoog. De muren van de schuur zijn opgetrokken in zogenaamde **moefen**, grote bakstenen waarvan de afmetingen variëren tussen een lengte van 30 en 32 cm, een breedte van 14 en 16 cm en een hoogte van 7 en 9 cm. Het met gegolfde pannen gedekte zadeldak wordt gedragen door een verrassend monumentale eikenhouten structuur. De beide sobere tuitgevels worden door steunberen geritmeerd en verfraaid door hoge spitsboognissen met zeer eenvoudig maaswerk. De twee lage zijgevels zijn eveneens door steunberen geritmeerd. Er zijn verschillende kleine toegangen in de oostelijk zijmuur. In de middelste travee zit een grote poortopening onder een vooruitspringend sleepdakje.

Het interieur is overweldigend. Tien eikenhouten gebinten verdelen de ruimte in negen vakken, die elk een breedte hebben van 6,50 meter. Elk gebint bestaat uit een zogenaamde portiek met een hoogte van 11 meter, waarboven een schaargebinte is gebouwd. Het dak wordt ook door daksporen gedragen, die door hanenbalken met elkaar zijn verbonden. De gebinten zijn getelmerkt van 1 tot 10 met Romeinse cijfers. Ongeveer 260,00 m³ eikenhout werd hier gebruikt. Tijdens de restauratie bleek duidelijk dat de houten structuur in één bouwcampagne werd opgetrokken (misschien met een korte onderbreking). Het hout is afkomstig uit de kuststreek.

Willem van Saaftinge, een romantisch portret

Over twee Vlaamse strijders die tijdens de Guldensporenslag in 1302 opvielen door hun krijgshaftig optreden en lichaamskracht schreef Lodewijk van Velthem, wiens kroniek één van de belangrijkste bronnen is voor onze kennis van deze veldslag, dat *men conste haers gelike niet vinden, elc soude eene bere binden*.

De ene beresterke kerel was een karmeliet die zijn kloosterorde had verlaten en de andere Willem van Saaftinge, een lekenbroeder uit de abdij van Ter Doest. Willem van Saaftinge is wellicht de meest bekende Lissewegenaar. Een historische figuur die lang voortleefde als Vlaamse held in (studenten)liederen, toneelstukken en stripverhalen.

De krijgshaftige houding van zijn standbeeld opgesteld op het dorpsplein voor de kerk is uit zijn leven gegrepen: een reus gewapend met een goedendag die zijn nietige tegenstrevers letterlijk overschaduwde.

Op 11 juli 1302 haastte Willem van Saaftinge zich naar het slagveld bij Kortrijk, waar hij zijn paard ruilde voor een goedendag. Tijdens het strijdgewoel slaagde hij erin het grote strijdros van Robrecht van Artois, de bevelhebber van de Franse troepen die met een laatste en wanhopige ruiterscharge het tij nog probeerde te keren, met een forse slag te vellen. De Franse graaf viel op de grond en werd omsingeld door de Vlamingen. Tevergeefs vroeg hij zijn geliefd paard Morel te sparen. Op het romantisch - heroïsch schilderij van Nicaise de Keyser (1836) wordt de afslachting van de graaf van Artois nogal pathetisch uitgebeeld. De Fransman wordt er afgemaakt door Jan Breydel, wat historisch niet juist is, terwijl Willem van Saaftinge van op een afstand toekijkt.

De Vlamingen maakten tijdens de slag nagenoeg geen gevangenen. De gewone boeren- en werklieden kenden geen genade voor de hoogvaardige edelen, zelfs niet als zij het handvat van hun zwaard aanboden. Ook de paarden werden niet gespaard. Robrecht van Artois had volgens de monniken die hem begroeven meer dan 30 wonden opgelopen! Willem van Saaftinge zou meer dan 50 ridders afgemaakt hebben. Hij was een echte vechtersbaas die enkele jaren later, in 1308, tijdens een conflict in de abdij Ter Doest (een ware opstand van de lekenbroeders waarbij hij als leider optrad) er niet voor terugschrok de keldermeester te doden en de abt te verwonden. Willem verschanste zich in de kerktoeren van Lissewege, tot hij door een bende gewapende Bruggelingen onder leiding van Jan Breydel en één van de zonen van Pieter de Coninck werd ontzet. De lekenbroeder werd uiteindelijk in de kerkban geslagen. Zijn broer Germaan werd wegens rebellie op de Markt van Lissewege onthoofd.

In 1309 kreeg Willem van Saaftinge vergiffenis maar werd gedwongen in te treden bij de hospitaalridders van Sint-Jan. In het Heilig Land kwamen de vechterskwaliteiten van een beresterke kerel beter van pas in de strijd tegen de mohammedanen. Willem van Saaftinge zou gesneuveld zijn bij de verovering van het eiland Rhodos. Doch volgens de 16de-eeuwse historicus Jacob de Meyere, *de vader van de Vlaamse geschiedschrijving*, bekeerde hij zich tot de Islam! Overduidelijk een figuur die zich leent voor romanverhalen en legendevorming (B.S.).

De schuur van Ter Doest is beschermd als monument bij K.B. van 25 maart 1938.

Lissewege, Onder de Toren z.n., O.-L.-Vrouw-Visitatiekerk

Open op zaterdag 13 september
van 14u tot 17u30 en

op zondag 14 september van 14u tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

De naam van het dorp Lissewege (*Liswega*) komt voor het eerst voor in een oorkonde van 961. Naast de monumentale schuur van Ter Doest is de monumentale kerk de tweede **“Piramide in de Polders”** die een uitgebreid bezoek verdient.

De kerk is nagenoeg volledig in **baksteen** opgetrokken. De productie van baksteen uit polderklei kende in de streek een explosieve groei omdat de productie ervan lokaal mogelijk was (zie inleiding) en ze daardoor ook zoveel beterkoop was dan het voorheen gebruikte Doornikse natuursteen, tufsteen of zeldzame veldsteen.

Bij de kerk van Lissewege, waarvan het koor en het transept dateren uit het tweede kwart van de 13de eeuw en het schip en de monumentale geveltoren in de tweede helft van de 13de eeuw zijn gebouwd, bleef het gebruik van **natuursteen** beperkt tot enkele bouwonderdelen, zoals de zuilen met de knopkapitelen. In het oostelijk deel van de kerk is veel meer **Doornikse steen** gebruikt. In de benedenkerk zijn de sculpturen reeds in **baksteen** vertaald.

De driebeukige kerk, gebouwd in de vorm van een kruis, heeft een breed maar weinig uitspringend transept en een kooruitbouw met apsidiolen. Het halfronde middenkoor is geflankeerd door diagonaal geplaatste zijkoortjes.

Zowel Doornikse als Franse stijlinvloeden (men verwijst soms naar de kerken in de Champagne zoals deze van Mons-en Laonnois en St.-Yved te Braisne) zijn hier terug te vinden. Het schip en de het koor van de kerk hebben een drieledige opstand met opeenvolgend zuilen met knoppenkapitelen, een triforium (in het schip is dit een schijntriforium, waar je niet echt in kunt doorlopen) en bovenvensters. Er is een duidelijk onderscheid tussen koorpartij / transept en de benedenkerk: een meer decoratieve stijl in het oudste deel en een meer strakke lijn in het jongere gedeelte.

De monumentale westtoren staat aan drie zijden volledig vrij, heeft een hoogte van 49,5 meter en wordt gestut door steunberen. Het loont de moeite om bij mooi weer de 266 treden te beklimmen. Het uitzicht is indrukwekkend.

De vrij grote afmetingen van deze polderkerk worden vaak verklaard door het feit dat Lissewege als bedevaartsoord met een speciale devotie voor een mirakelbeeld van Maria heel wat inkomsten vergaarde van enthousiaste bedevaarders. Het dorp werd vanaf het einde van de 12de eeuw bezocht. Het mirakelbeeld werd jaarlijks rondgedragen door vissers op de *Ommeganck* van Lissewege, Zuienkerke, Dudzele en Heist.

De kerk van Lissewege was ook een halte voor de bedevaarders op de weg naar Santiago.

Hoe de kerk evolueerde na 1300 is niet zo goed gekend. De godsdienstmoeilijkheden in de 16de eeuw hadden schade veroorzaakt en maakten grote herstellingen noodzakelijk. Die werden uitgevoerd vanaf 1597 en duurden tot in 1616. In 1628 kregen het schip en de zijbeuken bovendien een vlakke balkenzoldering (wellicht was het schip oorspronkelijk met een houten spitsbooggewelf afgedekt). In 1644 werden koor en transept (hoogstwaarschijnlijk opnieuw?) overwelfd door meester-metselaar Gerard Coppet uit Brugge. Het volledige kerkinterieur werd toen rijkelijk

gestoffeerd. Walram Rombout (ca. 1598-1668), een plaatselijk begaafde ambachtsman, beeldhouwde de preekstoel en het doksaal en in 1669 kwam er een nieuw hoogaltaar. Alhoewel het interieur in 1649-1650 gepleisterd werd, waren toen wellicht nog middeleeuwse muurschilderingen aanwezig. In 1672 werd het gewelf in de toren herbouwd.

In 1860 werd Pierre Buyck, de provinciaal architect, aangesteld voor het maken van een restauratieontwerp. Heel wat middeleeuwse bouwsporen zouden bij de 19de-eeuwse ingreep zijn verdwenen (ook 13de-eeuwse muurschilderingen). De torentop werd toen totaal herbouwd en het maaswerk in de galmgaten van de toren kreeg zijn huidige vorm. Op de torentop zouden toen ook sporen zijn gevonden van een (oorspronkelijke?) spits en er werd toen zelfs overwogen deze te reconstrueren (dit gegeven lijkt het onderzoeken waard). Door tussenkomst van de Engelse oudheidkundige James Weale werd een ander architect aangezocht, de Gentenaar August van Assche, die onder meer de 17de-eeuwse gewelven verving door een meer gotisch type van kruisribgewelven en een nieuwe sacristie bouwde. Het triforium en de blinde nissen met zgn. schouderbogen in de zijbeuken werden toen volledig vernieuwd. Veel van de 17de-eeuwse kerkstoffering werd toen vervangen door neogotische altaren, glasramen en dito vloer (1896). In de benedenkerk kreeg het triforium halfzuiltjes naar voorbeeld van de andere in de kerk. De vlakke balkenzoldering werd vernieuwd en hoger herplaatst om de bogen van de vensters volledig vrij te maken. Toen werden discussies gevoerd om eventueel een open dakstoel of een houten spitsbooggewelf te plaatsen. Alle muurbepreisteringen werden jammer genoeg afgekapt zodat de kerk een heel ander uitzicht kreeg. Deze restauratie duurde tot in 1912. In 1936 werd het westportaal in zijn vermeende oorspronkelijke vorm verbouwd.

In 1972 werd de massieve toren gerestaureerd naar een ontwerp van arch. Luc Dugardyn. Een nieuwe (zeer noodzakelijke) restauratiecampagne

is sinds enkele jaren aan de gang onder leiding van arch. Antoine Dugardyn. Het koor, het transept en de dakconstructie werden reeds hersteld.

Heel wat interessante kunstwerken zijn te bewonderen in de kerk. Een aanrader. De gidsen zullen u er beslist op wijzen.

Wij vestigen eveneens de aandacht op de **grafstenen** in en rond de kerk. Aan de zuidelijke buitenmuur van de kerk bevinden zich verschillende 17de-eeuwse **grafstenen**, deze van Jan de Noot (versierd met vier doodshoofden), Joost Tsolet (versierd met een gevleugeld doodshoofd), Cornelys Galle, Cornelis De Groote en Pieter Rycoss de Vos.

In de kerk (achteraan) ligt een opmerkelijke **grafsteen** van Josynken met een zeer beklijvend inschrift: *Hier light begraven Josyncken dochter van...de...geboren in Lisseweghe overleden.. en huusvrauwe van Jan Billiaert te vooren weduwe van Mr.Jan de Hert, die overleet 17 november 1640. Menschelicke vormen / Spyse voor de wormen / Van gelycke weerde / Wil my gedyncken die liggen en stincken / in 't slyck der eirde. In vrede moet zy rusten. Amen. Of vreugt ofte noot tende de dood.*

De kerk van Lissewege is beschermd als monument bij K.B. van 19 april 1937.

Uw bezoek aan Lissewege tijdens het Open Monumentenweekend kan u afsluiten met een kijkje te nemen in het bezoekerscentrum (Walram Romboudtstraat 6) waar een interessante tentoonstelling loopt '**een gotisch visoen in de polders**'.

Sint-Kruis, Heilige Kruisverheffingskerk

Open op zaterdag 13 september
van 14u tot 17u30 en

op zondag 14 september van 14u tot 18u

De leden van de werkgroep geschiedenis Sint-Kruis begeleiden de bezoekers

De Heilige Kruisverheffingskerk is een zeer illustratief voorbeeld van neogotische baksteenarchitectuur.

De werkgroep geschiedenis Sint-Kruis van de Heemkundige Kring Maurits van Compenolle organiseerde de tentoonstelling **De kerk van de H.-Kruisverheffing in Sint-Kruis. Een vroeg voorbeeld van rijpe neogotiek.** De tentoonstelling blijft opgesteld tot 21 september 2003. Ze besteedt onder meer aandacht aan de bouwgeschiedenis van dit kerkgebouw en aan de architecten Croquisson en Bethune. Daarnaast worden tal van kunstschaten getoond. Een speciale publicatie is te koop aan 20 euro.

Op 28 juni 1853 werd door de Brugse bisschop Jean Baptiste Malou de **eerste steen** gelegd van een nieuwe Heilige-Kruisverheffingskerk. Dit is net 150 jaar geleden. Aan die eerste steenlegging gingen heel wat discussies vooraf en een ware competitie tussen twee architecten. Provinciaal architect Pierre Buyck (1805-1877) deed zowel een voorstel om de bestaande kerk te vergroten als voor een nieuwbouw en hekelde daarbij de plannen van zijn confrater en concurrent Pierre-Nicolas Croquisson (1806-1887), die dadelijk een voorstel voor een nieuwe kerk had ingediend. Croquisson was afkomstig van Kortrijk en daar

werkzaam als stadsarchitect. Het voorstel en de ideeën van Croquisson haalden het echter.

De ranke bakstenen kerktoren is 49 meter hoog.

In de recente publicatie over de kerk van Sint-Kruis veronderstelt auteur Karel Dendooven dat pastoor Arcadius Van Haverbeke (1796-1874) niet vreemd was aan de keuze van de Kortrijkse architect Croquisson als ontwerper van de nieuwe kerk. Croquisson had net een kerk ontworpen in Izegem, de geboorteplaats van de pastoor. Gesteund door de toenmalige burgemeester van Sint-Kruis, M.J. Visart de Bocarmé, zal de pastoor er bovendien in slagen de beste neogotische kunstenaars aan te trekken voor de afwerking van het interieur.

Pierre-Nicolas Croquisson (1806-1887) kreeg zijn opleiding aan de academie van Kortrijk en vervolmaakte zijn kennis bij architect Louis Roelandt in Gent. In 1842 werd hij stadsarchitect van Kortrijk en in 1858 provinciaal architect in West-Vlaanderen.

Hij bouwde en herstelde tientallen kerken en ontwierp gemeentescholen, ziekenhuizen en pastorieën. Croquisson was briefwisselend lid van de Koninklijke Commissie voor Monumenten.

Brugge was zoals bekend één der belangrijkste (zelfs Europese) centra van de neogotische architectuur en daarin speelde ook de Brugse bisschop mgr. Jean-Baptiste Malou (1809-1864) een belangrijke rol. Hij introduceerde mee de Engelse neogotiek bij ons met zijn opdrachten voor de bedevaartskerk in Dadizele en zijn eigen kasteeltje in Sint-Michiels, die hij toevertrouwde aan arch. Edward Pugin. Ook hij zal allicht het voorstel van Croquisson genegen zijn geweest want die architect stond immers onder de invloed van Pugin, wiens oeuvre hij kende door een studiereis naar Engeland.

Er werd ongeveer vier jaar lang gewerkt aan de bouw van de nieuwe kerk. Aan de decoratief-religieuze invulling werd nog verschillende jaren langer gewerkt.

De sierlijke bakstenen Heilige-Kruisverheffingskerk bepaalt met haar ranke toren sterk de dorpskern van Sint-Kruis. De toren is 49 meter hoog. Zeer opvallend zijn de grote spitsboogvensters die de ruimte verlichten en bovendien een zeer transparante kerk mogelijk maken. De driebeukige kerk is overwelfd met fijne kruisribgewelven en de beuken zijn gescheiden door ranke, hoge bundelpijlers. Opvallend in de sinds 1963 witgeschilderde kerk is het meubilair dat opnieuw werd gepolychromeerd (ook de altaren en de kruisweg waren in de jaren zestig wit geschilderd). In 1987 werd het interieur opgefrist en toen kregen pijlers en gewelfribben reeds opnieuw een kleuraccent.

De iconografie, de vorm en indeling van de kerk hebben een belangrijke symbolische betekenis, die in hoofdzaak de levensweg volgt. Ook de verschillende decoratieve onderdelen zoals de altaren en de glasramen hebben een bijzonder rijke iconografie (zie brochure Open Monumentendag 1996, nr. 12). Zowel de altaren als de preekstoel zijn ontworpen door J.B. Bethune en gebeeldhouwd door Michiel Abbeloos uit Leuven. De altaren zijn gedeeltelijk in **natuursteen** gebeeldhouwd.

Enkel de glasramen in het koor zijn gekleurd. Zij werden gemaakt naar een ontwerp van J.B. Bethune en vertellen een rijk, symbolisch verhaal.

Dankzij de tentoonstelling en het boek krijgt de OMD-bezoeker in 2003 een zeer volledig beeld van deze vroege neogotische kerk en haar interieur.

Enkele **stenen** elementen en hun specifieke verhaal verdienen aandacht. Het belangrijkste bouw materiaal hier is uiteraard de **gele baksteen**. Waarschijnlijk werden duizenden bakstenen aangekocht bij P. Rommelare, steenbakker te Ramskapelle, die nog in 1855 de leveringen verzorgde. De bakstenen werden per boot tot Brugge gevoerd. De vloer, die uit **Basècle tegels** bestaat, werd in 1855 geleverd door de binnenschippers Alexander Boullement (790 tegels) en Henri Chouteau (1448 tegels) aan de Kruispoort en dan per wagen vervoerd naar de bouwwerf. De tegels waren aangekocht bij steenhouwer Jacquelen uit Doornik. Een staking voor een hoger loon in de steengroeve in Basècles had gezorgd voor een vertraging in de levering en een hogere prijs (brief van 2 november 1855 in KASK, met dank aan Karel Dendooven voor de informatie).

Dan vragen we nog de aandacht voor het oudste kunstwerk in de kerk: de 16de-eeuwse **memoriesteen** die in de noordbeuk hangt. Deze herdenkingsteen in renaissancestijl werd gehouwen in **kalkzandsteen** voor het echtpaar Jan en Adriane Brest. Jan Brest was bakker en stierf in 1494, zijn vrouw in 1515. Deze steen is uiteraard afkomstig uit de oudste kerk van Sint-Kruis, die hier ongeveer op dezelfde plaats stond.

De Heilige-Kruisverheffingskerk is niet beschermd als monument.

Sint-Kruis- Bisschopsdreef, kasteelpark Rooigem

**Uitsluitend te bezoeken met rondleidingen op
zaterdag 13 september om 14u, 15u, 16u en 17u
en op zondag 14 september
om 10u, 11u, 13u, 14u, 15u, 16u, 17u**

Gidsen zorgen voor de begeleiding

Reeds eeuwenlang stond op deze plaats een omwald kasteeltje, dat in de 16de eeuw toebehoorde aan Joos Cobrysse. De rijke familie Cobrysse kon het domein, waarop ze ondertussen ook een hoeve hadden laten bouwen in haar bezit houden tot in 1720. Het kasteelgoed werd toen gekocht door de Brugse bisschop Hendrik J. Van Susteren (zie nr. 6 van deze brochure). Historici noemen Van Susteren de *zonnebisschop* omwille van de pracht en praal waarmee hij zijn episcopaat omringde. Hij hield er bijvoorbeeld van om in een schitterende koets door Brugge te rijden, prachtig gekleed in zijn pontificale gewaad. Ook zijn eetgewoontes waren luxueus en verfijnd. Daarnaast was hij een mecenas. Op zijn kosten werd het voormalige Hof van Pittem omgevormd tot bisschoppelijk paleis en hij schonk verscheidene kunstwerken aan de Sint-Donaaskerk. Het buitengoed Rooigem aankopen lag duidelijk in de lijn van zijn levensvisie.

Hij liet onmiddellijk het omwalde kasteeltje ombouwen tot buitenverblijf en zal tussen 1722 en 1725 het grote park bijkomend laten aanplanten met 200 olmen en 60 eiken. Na zijn dood bleef Rooigem in het bezit van de Brugse bisschoppen. Zijn opvolger Jan-Baptist de Castillon laat geen grote werken uitvoeren. Mgr. Jan Robert Caïmo daarentegen, bisschop van 1753 tot 1775, zal een belangrijke bijdrage leveren tot de verfraaiing van Rooigem. Caïmo was een telg van een oud-

adellijke Milanese familie en bovendien een aanhanger van de Verlichting. In 1762 bijvoorbeeld kreeg hij toelating om de toegangsdreef aan te leggen die verbinding gaf met het hartje van Brugge: *tot het maecken van eene nieuwe dreve lopende ende getrocken in linea recta vanop den thooren van het casteel te roijegem tot op de gonne van den hallen thooren der Stadt brugge* (BAB, D 88). Een tijdgenoot, Pierre Beaucourt de Noortvelde, schreef dat Rooigem een van de aangenaamste luthoven in Vlaanderen was met mooie dreven en prachtige wandelingen. Dit werd in 1766 op kaart vastgelegd door landmeter Ignatius Drubbele. De *Caerte figuratieve* geeft nauwkeurig de aanleg weer van de formele tuin. De Brugse beeldhouwer Pieter Pepers (1730-1785) kreeg de opdracht om niet minder dan veertien beelden te vervaardigen voor deze formele tuin. Er werden ook tuinpaviljoenen opgetrokken. Twee beelden zijn ter plaatse bewaard: *Samson en de Leeuw* en *Pater Verbiest*. Ze zijn gebeeldhouwd in een zeer hard, **vulkanisch steen**.

Op twee andere locaties die deel uitmaken van het programma OMD 2003 zijn eveneens beelden te bewonderen die uit deze *Rooigemreeks* afkomstig zijn: nl. de vier beeldjes van Chinezen op de binnenkoer van Gruuthuse (zie nr. 4 van deze brochure) en de beelden van de heiligen Petrus en Paulus in de tuin aan de kathedraal (zie nr. 18 van deze brochure).

In de jaren zeventig en tachtig van de 18de eeuw werd de tuin van Rooigem vaak door belangrijke officiële gasten bezocht en bewonderd. Een formele tuin begon toen nochtans ouderwets te worden en werd door de vooruitstrevende landschapsarchitecten afgezworen. Het was tijd voor de landschapstuin.

Het kasteel (niet te bezoeken op de OMD), een fraai voorbeeld van een 18de-eeuwse visie op zowel architectuur als decoratie, werd wel nog door de 19de-eeuwse eigenaars aangepast. Er zijn

ook oudere bouwelementen bewaard gebleven, zoals kelders met graatgewelven, balkwerk in het huis en een eiken zoldering met schaargebinten.

Ook in 2003 vestigen wij de aandacht op de bijzonder fraai gerestaureerde duiventoren bij het neerhof.

De bakstenen duiventoren werd reeds gerestaureerd.

In 1795 werd het domein als nationaal goed verkocht aan Petronilla van Outryve, een progressieve douairière en vurig aanhangster van het ideeëngoed van de Franse revolutie. Via haar zoon kwam Rooigem in de 19de eeuw in het bezit van de Engelse zakenman Georges Chantrell. Ook hij was geïnteresseerd in de tuinbouwkunde en sleepte meerdere prijzen in de wacht. In 1835 werd het domein doorverkocht aan Marie-Jean Visart, de burgemeester van Sint-Kruis. Diens zoon Amedée Visart de Bocarmé zal vijftig jaar lang

burgemeester van Brugge zijn. Enkele jaren terug verkochten erfgenamen van deze familie het domein.

Nog voor het midden van de 19de eeuw vormde de familie Visart de restanten van de 18de-eeuwse formele tuin om naar een landschapspark. De grachten rond het kasteel werden gedempt en in het park werd een zogenaamde spiegelvijver aangelegd met er rond een nieuw bomenassortiment. Die bomen die ondertussen bijna 180 jaar oud zijn, bepalen zeer sterk de sfeer in dit deel van Rooigem.

De huidige eigenaar heeft restauratieplannen. Aansluitend op de restauratie van de boerderij en het kasteel (nog volop aan de gang) zal het park gerenoveerd worden. Er wordt gezocht naar bevredigende en betaalbare tussenoplossingen: het behoud van de waardevolle botanische elementen en het zoeken naar integratie en herstel van elementen uit zowel de formele 18de-eeuwse parkaanleg als de 19de-eeuwse landschapstuin. Een uitdaging.

Rooigem is beschermd als monument bij M.B. van 14 januari 1994.

Pathoekeweg 34, de vzw. Eucora en de vzw Archonaut

**Enkel open op zondag 14 september
van 10u tot 18u**

**De vzw en de instructeurs zorgen voor
begeleiding**

Eucora is een Europees centrum voor opleiding en vervolmaking in kunstambachten en restauratie. Archonaut zorgt voor de instandhouding van waardevol varend erfgoed en organiseert opleidingen om gedegen vaklui in die sector te creëren

In deze oude fabriek van Franco-Belge die in 1957 werd gebouwd naar een ontwerp van arch. Luc Dugardyn (1929-1994) worden met de steun van de VDAB bouwopleidingen verzorgd door de Confederatie Bouw Brugge. In dit groot Centraal Opleidingscentrum voor de Bouwnijverheid zijn ook de vzw. Archonaut (eveneens toegankelijk) en de vzw. Eucora te vinden. Een boeiende kennismaking en zeker kaderend in een monumentaal gebeuren als de Open Monumentendagen met het thema **Steen**.

Eucora heeft als doel initiatieven te ontwikkelen van maatschappelijke, wetenschappelijke, pedagogische en culturele aard en op die manier de opleidingen in de kunstambachten en de historische restauratie te bevorderen. De statuten van deze nieuwe vereniging verschenen in het Belgisch Staatsblad van 11 januari 2001.

Eucora geeft de bedoeling om de kennis van ambachtelijke technieken door te geven en te ijveren voor de valorisatie van het historisch en roerend erfgoed. Daartoe organiseert en coördineert ze tal van opleidingen.

In het Centrum in de Pathoekeweg kunnen volgende opleidingen worden gevolgd: technieken van vooronderzoek en vrijleggen van verflagen in een historisch interieur, technieken voor **historisch schilderwerk** (zoals marmerimitatie), technieken voor polychromie en oude patines, restaureren van oude schilderijen, vergulden en bronzetechnieken, restauratie van historische gebinten, **technieken voor het maaswerk** (baksteen) ...en nog veel meer.

De opleidingen zijn bedoeld voor geoefende of geschoolde werknemers uit grote, middelgrote en kleine bouwbedrijven, voor architecten, project- en werfleiders, ploegbazen en medewerkers van openbare besturen.

De hoog kwalitatieve opleidingen worden verzorgd door deskundigen, eminente vaklui en gespecialiseerde docenten.

Op de Open Monumentendagen 2003 zullen o.m. de technieken die met het jaarthema te maken hebben worden toegelicht en gedemonstreerd.

Bij de vzw Archonaut is een unieke collectie oude (vooral houten) boten te bewonderen. Het varend erfgoed wordt in dit zeer bijzonder project een warm en enthousiast hart toebedeeld. Ook hier is aansluiting op het jaarthema OMD. Werden boten immers niet zeer vaak gebruikt om stenen bouwmaterialen te vervoeren?

**Open op Monumentenmaandag 15 september
enkel na inschrijving: informatie bij Frieda
Barremaecker 050/45.70.15 en op e-mail
eucora@cobonet.be**

Verklarende woordenlijst

Balksleutel

langwerpig plat stuk hout ter ondersteuning van een balkeinde, en zo het draagvlak onder de (moer-)balk vergrotend; meestal geprofileerd, soms voorzien van wapenschilden, spreuken, of figuratief beeldhouwwerk

Corinthisch

derde klassieke orde, waarbij de kapitelen van zuilen of pilasters versierd zijn met acanthusbladeren

Dagkant

schuine kant aan een houten of stenen bouwonderdeel ter bevordering van de afwatering en vooral het binnenkomende daglicht

Entablement

klassiek hoofdstel bestaande uit architraaf, fries en kroonlijst, als bekroning van o.m. een gevel en poort

Hanenbalk

horizontaal verbindingselement tussen twee daksporen die tegenover elkaar staan; de verbinding kan zeer dicht tegen de nok liggen

Gordelboog

boog die loodrecht op de lengteas van de gewelfvlakken staat en deze steunt en scheidt in traveeën

Graatgewelf

gewelf waarvan de schelpen elkaar ontmoeten op een smalle graat

Keper

in de dakconstructie: een rib die steunt en vastgenageld is op gordingen en loopt van nok tot voet

Kinderbalk

elk van de dunnere en kortere evenwijdige balken, ingelaten in (of opgelegd op) de zwaardere (moer) balken van een balklaag, waarop de houten vloer is aangebracht

Kolossale orde

klassieke gevelordonnantie waarbij de zuilen of pilasters over meer dan één verdieping doorlopen

Kruisribbengewelf

gewelf dat ontstaat uit de interpenetratie van twee halve cilindervlakken, waardoor boven een vierhoekige plattegrond snijdingslijnen ontstaan die elkaar in het middelpunt ontmoeten; de snijdingslijnen kunnen uit ribben bestaan waarop de kappen steunen

Maaswerk

tracering of vlechting van metselwerk of natuursteen als decoratieve vulling; opengewerkt (in vensterkoppen, roosvensters, borstweringen,...) of gesloten (in nissen, muurvlakken, gewelfzwikken, boogvelden)

Moerbalk

balk waarop of waarin kinderbalken zijn ingelegd

Parement

stenen buitenbekleding van muren, gevels

Peerkraalprofiel

gotisch profiel van peervormige doorsnede

Pilaster

een weinig uitspringende muurpijler bestaande uit een basement, schacht en kapiteel, die naast een dragende functie in hoofdzaak een ritmerende functie heeft

Risaliet

gevelvoorsprong: vooruitspringend deel van een gevel; midden-, zij-, of hoekrisaliet

Schaargebint

kapgebinte bestaande uit twee schuinstaande stijlen met een balk eroverheen, ter ondersteuning van gordingen en kepers

Scheiboog

boog, gevat tussen zuilen en pijlers, tussen midden- en zijbeuk van een kerk

Stuc

versiering in pleisterkalk, waarbij het lijstwerk met profielen is getrokken en de ornamenten manueel met de spatel zijn gemodelleerd

Tongewelf

gewelf waarbij de dwarsdoorsnede een halve cirkel of ellips is

Travee

indeling van de ruimte van een kerkgebouw overeenkomend met één gewelfvlak en de indeling van een gevelvlak volgens de ordonnantie van de gevelopeningen

Vieringtoren

toren op de kruising of viering van een kerkgebouwd

Zie verder: E. J. Haslinghuis en H. Janse, Bouwkundige termen. Verklarend woordenboek van de westerse architectuur- en bouwhistorie, Leiden, 1997

Bibliografie

B. BEERNAERT, *Stad Brugge. 17de-eeuwse architectuur in de binnenstad*, brochure Open Monumentendag, 12 september 1993

B. BEERNAERT, *Stad Brugge. Zorg & Zin voor kleur*, brochure Open Monumentendag, 8 september 1996

B. BEERNAERT, *Stad Brugge. Monumenten & Arbeid*, brochure Open Monumentendag, 13 en 14 september 1997

B. BEERNAERT, *Stad Brugge. 10 jaar - Monumenten & Feest*, brochure Open Monumentendag 12 en 13 september 1998

B. BEERNAERT, *Stad Brugge. Via Europa, reisverhalen in steen*, brochure Open Monumentendag 11 en 12 september 1999

B. BEERNAERT & J. ESTHER, *Stad Brugge. 19de-eeuwse architectuur in de binnenstad*, brochure Open Monumentendag, 9 september 1990

B. BEERNAERT & J. ESTHER, *Stad Brugge. 15de-eeuwse architectuur in de binnenstad*, brochure Open Monumentendag, 13 september 1992

B. BEERNAERT / J. D'HONDT / B. SCHOTTE / L. VANDAMME, *Brugge op zijn kant. Geïllustreerde wandelgids in 100 verhalen*, Oostkamp, 2002.

B. BEERNAERT / K. LEENDERS/ B. SCHOTTE/ L. VANDAMME, *Huizen en hun bewoners. Een 16de-eeuwse stadswandeling in Brugge*, OKV, 1998

H. BIEDERMAN, *Prisma van de Symbolen*, Zwolle, 1991

Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 18 na, *Stad Brugge. Oudste kern*, Turnhout, 2000

H. DE BRUYNE, *De godshuizen te Brugge*, Zellik, 1994

A. DENAUX & E. VANDEN BERGHE (red.), *De Duinenabdij en het Grootseminarie te Brugge*, Tielt, 1984

K. DENDOOVEN, *Croquison versus Buyck omtrent de bouw van de neogotische H. Kruisverheffingskerk te Sint-Kruis*, in: Brugs Ommeland, 40 jg., nr. 4, december 2000, pp.207-221

K. DENDOOVEN e.a., *De kerk van de H.-Kruisverheffing in Sint-Kruis. Een vroeg voorbeeld van rijpe neogotiek*, Brugge, 2003

L. DENDOOVEN, *De abdij "Ter Doest" te Lissewege*, Lissewege, 1958

H. DENEWETH / J. D'HONDT / L. VANDAMME, *De Oude Steen*, Leven in oude huizen dl. I, Zellik-Brugge, 1997

L. DEVLIEGHER, *De huizen te Brugge. Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen*, dl. 2-3, Tielt-Amsterdam, 1975

L. DEVLIEGHER, *Van Waterhalle tot Provinciaal Hof*, Brugge, 1994

W.P. DEZUTTER& M. GOETINCK, *Op en om de bouwwerf*, tentoonstellingscatalogus Brugge mei juni 1975

A. DUCLOS, *Bruges. Histoire et souvenirs*, Brugge, 1910

J. ESTHER, *Behoedzaam omgaan. Monumentenzorg in Brugge 1988/1993*, Brugge, 1994

G. GRUYAERT, *Juan Perez de Malvenda*, onuitgegeven eindwerk Gidsencursus 1996-1999, Kon. Gidsenbond Brugge

J. HALL, *Hall's Iconografisch Handboek*, Leiden, 1993

L.-E. HALKIN e.a., *Ordre de Cîteaux- Abbaye de Ter Doest, à Lissewege*, in: *Monasticon Belge*, Tome III, 2de volume, Luik, 1966, p.317-351

G. PEIRS, *Uit Klei gebouwd. Baksteenarchitectuur van 1200 tot 1940*, Tielt-Amsterdam, 1979

M. RYCKAERT, *Historische Stedenatlas van België*. Brugge, Brussel, 1991

J.P. SOSSON, *Les travaux publics de la ville de Bruges XIV et XVe siècle*, Brussel, 1977

V. VERMEERSCH, *Gids Gruuthusemuseum*, Brugge, 1974

K. WITTEVRONGEL, *De restauratie van Gruuthuse te Brugge-1883-1911*, in: *Gentse bijdragen tot de kunstgeschiedenis*, XXIII (1973-1975) HIKO, RUGent, p. 139-166

Belangrijke wenken en aanraders

1. Infopunten

Alle informatie over de Open Monumentendagen in Brugge is verkrijgbaar:

- vóór 13 en 14 september 2003
op de Dienst voor Monumentenzorg,
Oostmeers 17, 8000 Brugge
(050/ 47.23.82 en e-mail
Brigitte.Beernaert@brugge.be)
- op 13 en 14 september op de speciale
infostand op de Dienst Toerisme,
Burg 11, 8000 Brugge (050/44.86.09)
en op het Infopunt Tolhuis,
Jan Van Eyckplein 1, 8000 Brugge
(050/40.74.74)

2. Wandelingen in het kader van het jaarthema Steen

2.1. De geheime kelderwandeling

Bezoek aan zeven kelders in de binnenstad
waarbij het jaarthema 'Steen' op een originele
manier wordt geïllustreerd. Een buitenkans.

**Inschrijven vooraf is noodzakelijk en
kan vanaf 1 september op de Dienst voor
Monumentenzorg op 050/47.23.79
of vanaf 25 augustus per mail
Brigitte.Beernaert@brugge.be (maximum 20
deelnemers per wandeling)**

De wandelingen starten op zaterdag 13 september
om 14u en 14u15 en op zondag 14 september om
10u, 10u15, 14u en 14u15.

Plaats van de afspraak wordt enkel aan de
deelnemers bekend gemaakt!

2.2. Als de Stenen konden praten: een wandeling tussen 't Zand en Burg

Een wandeling langs de grote monumenten met aandacht voor terracotta, veldsteen, tufsteen en *moefen*.

De wandeling start op zaterdag 13 september om 14u aan de fontein op 't Zand en op zondag 14 september om 10u en om 14u eveneens aan de fontein op 't Zand.

Zonder reservatie

2.3. Steentjes Tellen: een wandeling in het Jan van Eyckkwartier

Een wandeling voor iemand die denkt alles over Brugge reeds te weten! Wandel mee langs straatmuren, sculpturen, natuurstenen dorpels en kasseien en leer alles over steensoorten, steenhouwersmerken en metselverbanden.

De wandeling start op zaterdag 13 september om 14u op het Jan Van Eyckplein en op zondag 14 september om 10u en 14u eveneens op het Jan Van Eyckplein.

Zonder reservatie

3. De Erfgoedjongeren (voorheen het Jongerenproject Open Monumentendag Brugge)

Na de zeer succesvolle (internationale) prestatie in 2002 **Fronsid(t)e** zijn de Brugse Erfgoedjongeren ook in 2003 enthousiast van start gegaan.

Benieuwd wat ze zullen bieden zowel in de **Kruispoort** als in de voormalige cinema Memling **Hoogstraat 19/ Twijnstraat 12** onder het motto **Op het dak van je stad!**

Het project 2003 heeft veel te maken met verdwenen of nu verdwijnende stenen in de binnenstad.

4. van het kastje naar de muur: Een installatie van een kleinVerhaal vzw in het kader van de Open Monumentendagen 2003 i.o. van de Erfgoedcel Brugge en Wijk Up

Bestaat er een stenen alfabet?
Hoe hou je stenen bij elkaar?
Heb jij stenen zenuwen?
Wanneer staan stenen onder de douche?
Hoe verjaren stenen?
Zijn stenen gevoelig?

Op deze en andere vragen geeft de muur jou een steengoed antwoord. Kom en leg je oor te luisteren. Na de luisterronde kan je terecht bij de klaagmuur. Dat kan allemaal op de binnenkoer van **het Brugse Vrije, Burg 10.**

Voor klassen uit de derde graad van het basisonderwijs vanaf donderdag 11 tot en met dinsdag 16 september. Er wordt een educatief pakket aan de scholen aangeboden.

Voor het publiek: op zaterdagnamiddag 13 september en op zondag 14 september

5. Tentoonstellingen

5.1. 'Grafstenen op papier. Grafschriftenverzameling uit Brugse archieven en bibliotheken'

De Openbare Bibliotheek Biekorf en het Stadsarchief presenteren in de **Sint-Jacobskerk, Moerstraat** (opengesteld monument) een selectie uit hun verzamelingen handschriften en documenten die betrekking hebben op grafstenen. Grafstenen zijn in alle kerken terug te vinden maar ze zijn vaak niet of onvoldoende gekend of bestudeerd. Dit initiatief is alvast een aanzet tot een betere ontsluiting van dit aspect van het erfgoed met zowel roerende als onroerende aspecten.

De OBB en het Stadsarchief zijn vaste erfgoedpartners op het Brugse OMD-gebeuren. Sinds vorig jaar wordt ook door de Erfgoedcel Brugge (opgericht om het Convenant Roerend Cultureel Erfgoed van de Vlaamse Gemeenschap) intens meegewerkt aan de OMD.

Brugge wil een pioniersrol vervullen en roerend en onroerend erfgoed *eensgezind* aan het publiek voorstellen. Gezien de lange traditie van samenwerking met de partners van het 'roerend erfgoed': de musea, archieven en bewaarbibliotheken met de Brugse OMD lijkt het interessant om de Erfgoedcel die binding dit jaar te laten coördineren. Een kleine gids zal dankzij hun inzet ter beschikking worden gesteld van de bezoekers aan de tentoonstelling. De musea participeren door het in het daglicht plaatsen van grafstenen die bewaard worden in het **voormalige Steenmuseum, Dijver 17**.

De tentoonstelling is na OMD nog tot 6 oktober 2003 te bekijken in de Bibliotheek Biekorf, Kuipersstraat 3 in Brugge.

5.2. 'De Lombard in documenten'

Kleine tentoonstellingen in het huis De Lombard, Langestraat 21 (opengesteld monument) op initiatief van het Stadsarchief Brugge.

5.3. De kerk van de H.- Kruisverheffing in Sint-Kruis. Een vroeg voorbeeld van rijpe neogotiek'

Tentoonstelling in de kerk (opengesteld monument) op initiatief van de Werkgroep Geschiedenis van de heemkundige kring M. Van Compenolle over de kerk en de kerkschatten. Het is precies 150 jaar geleden dat de eerste **steenlegging** plaats vond.

6. Archeologie en OMD

De oudste en trouwste partner in het Brugse OMD gebeuren is uiteraard dit jaar opnieuw van de partij en met een opvallend initiatief.

6.1. Piramiden in de Polders

Dit archeologisch project dat veel met de productie van baksteen en de geschiedenis van Lissewege en de cisterciënzers te maken heeft is te bewonderen in de pas gerestaureerde schuur van Ter Doest in Lissewege. Meer dan een aanrader.

6.2. De ververs en de jezuïeten, Verversdijk 16

Er is op zondag 14 september tussen 14u en 18u een uitzonderlijk bezoek mogelijk aan de opgravingscampagne in het voormalige jezuïetencollege, Verversdijk 16 in Brugge.

Een initiatief van de Dienst Stadsarcheologie en de Erfgoedcel Brugge.

6.3. Vondsten in de Oude Steen, Wollestraat 29D

In de kelder van het Oude Steen, Wollestraat 29 worden enkele voorwerpen gepresenteerd die tijdens de werken werden teruggevonden.

Een initiatief van de Dienst Stadsarcheologie.

7. Het O.C.M.W. en de OMD

Ook het O.C.M.W. is een vaste partner op het culturele gebeuren. In samenwerking met de Afdeling Archief-Kunstpatrimonium wordt ieder jaar opnieuw gepoogd een ander aspect van het patrimonium van het Brugse O.C.M.W. voor het publiek te ontsluiten. In 2003 staan twee godshuizen op het programma: de godshuizen De Moor in de Boeveriestraat en het pas gerestaureerde Rooms Convent in de Katelijnestraat.

8. Jazzconcert in de Gouden Boom

Sinds meer dan 5 jaar is het een traditie dat het Jazzconcert als scharniermoment fungeert in het Brugse OMD-weekend. Brugge is immers vermaard als jazzstad.

Afspraak dus op zaterdag 13 september van 18u tot 24u op de binnenkoer van de brouwerij 'De Gouden Boom', Langestraat 45. In de herberg 'De Versteende Nacht', Langestraat 11 is er op datzelfde ogenblik een jamsession.

9. De Monumentenmaandag voor scholen (of de MoMa)

Maandag 15 september 2003 zijn op drie locaties scholen meer dan welkom.

9.1. Piramiden in de Polders

De schuur van Ter Doest mag ongetwijfeld als een bakstenen Piramide in de Polders worden omschreven. Het monument, de grootste middeleeuwse schuur in België, wordt "levend" gemaakt door middel van een theaterproject, waarbij het bouwen van het monument en de gebruikers ervan centraal staan. Kinderen kunnen hier heel wat opsteken.

Het project richt zich tot leerlingen van de 2de en 3de graad van de Lagere School. Inschrijven kan bij Evelien Vanden Berghe, publiekswerker bij de Stedelijke Musea (050/44.87.47).

9.2. Eucora

Ook Eucora, Pathoekeweg 34 kan op Monumentenmaandag worden bezocht door jongeren die geïnteresseerd zijn in restauratietechnieken (zie p.151).

9.3. van het kastje naar de muur

Zie punt 4

Colofon

Deze brochure is een realisatie van de Stedelijke
Dienst voor Monumentenzorg

Teksten en coördinatie

Brigitte Beernaert, kunsthistoricus Dienst voor
Monumentenzorg

Lay-out

Lieve Danneels van de Dienst voor
Monumentenzorg

Foto's

Cel Fotografie Stad Brugge, Dirk Van der Borght

Drukkerij

De Windroos N.V., Beernem

Stadsplan

Johan Mahieu, Brugge (m.m.v. Thomas Wets van
de Dienst voor Monumentenzorg)

Werkgroep OMD 2003

Brigitte Beernaert (kunsthistoricus Dienst
Monumentenzorg), Patrick Cardinael
(landschapsarchitect Groendienst), Jan D'hondt
(historicus Stadsarchief), Hilde De Bruyne
(kunsthistoricus Archief en Kunstpatrimonium
O.C.M.W.), Bieke Hillewaert (Archeologe,
Historische Musea Brugge), Mariette Jacobs
(kunsthistoricus Dienst Cultuur Provincie West-
Vlaanderen), Bernard Schotte (historicus), Steven
Slos (historicus, cultuurbeleidscoördinator),
Marcella Vandebroek (educatief medewerkster
Stadsarchief), Ludo Vandamme (historicus,
Historisch fonds O.B.B.), Dries Van Den Broucke
(Erfgoedcel Brugge), Claude Willems (Dienst
Toerisme Brugge)

Met speciale dank aan Bernard Schotte voor de
hulp bij het doornemen van de archivalische
bronnen en het nalezen van de teksten

Verantwoordelijke uitgever

F. Devriese, Stadssecretaris

Verkoopprijs: € 1,50